

Rīgas Stradiņa universitāte
Sociālo zinātņu fakultāte

Pētījuma
«Žurnālistu un citu mediju profesionāļu
drošības situācijas izvērtējums»
ziņojums

Autori:

Anda Rožukalne, RSU SZF profesore, vadošā pētniece
Ilva Skulte, RSU SZF asociētā profesore, vadošā pētniece
Alnis Stakle, RSU docents, eksperts/pētnieks

2024. gada 23. augusta pakalpojumu līgums Nr. 2.5-15-2 (Kultūras ministrija),
Nr. 3-L-9/43/2024 (Rīgas Stradiņa universitāte)

Rīgā, 2024. gada decembrī

Kopsavilkums

Pētījums «**Žurnālistu un citu mediju profesionāļu drošības situācijas izvērtējums**» veikts no 2024. gada augusta līdz decembrim. Tā mērķis: analizējot Latvijas žurnālistu drošības problēmas, piedāvāt ieteikumus regulējuma un pašregulācijas normu veidošanai un izveidot priekšlikumus drošības problēmu risināšanai mediju uzņēmumu, mediju profesionālo organizāciju, izglītības iestāžu, mediju politiku veidojošo institūciju līmenī. Izmantojot jauktu pētījuma metodoloģiju (1.nodaļa), tika analizēti sekundārie dati, akadēmiskā literatūra, ES dokumenti (2.nodaļa). Divos Delphi aptaujas posmos novērtēti žurnālistu drošības aktuālie jautājumi Latvijā un apspriesti to risinājumi (3.nodaļa). Pētījuma gaitā definētie problēmjautājumi apspriesti daļēji strukturētās intervijās ar tiesību jomas pārstāvjiem (4.nodaļa) un fokusa grupu diskusijās ar advokātiem, mediju juristiem, mediju organizāciju vadītājiem, pētnieciskajiem un analītiskajiem žurnālistiem.

Žurnālistu drošības galvenās problēmas rada žurnālistikas darba publiska diskreditēšana, draudu izteikšana tiešsaistē un bezsaistē, aizvainojoša un naidpilna runa, vēršoties pret žurnālistu profesionālo darbību. Žurnālisti arvien biežāk saskaras ar sistemātisku vajāšanu, kas izpaužas kā ilgstoša novērošana, izsekošana, privāto datu nesankcionēta izplatīšana, draudu saņemšana gan klātienē, gan tiešsaistē. Šādi drošības riski un draudi izraisa pastāvīgas bailes, kas var ierobežot žurnālistu iespējas brīvi un kvalitatīvi veikt savu darbu.

Īpaši neaizsargāta grupa ir žurnālistes sievietes, kuras ievērojami biežāk saskaras ar uzbrukumiem tiešsaistē, tai skaitā seksualizētām piezīmēm un draudiem. Sievietēm žurnālistēm ir jāsaņem ne tikai ar profesionālajiem izaicinājumiem, bet arī ar personīgiem un dzimuma stereotipos balstītiem uzbrukumiem, kas ir vērsti uz viņu iebiedēšanu un diskreditēšanu. Pētījumā identificētas vēl divas šajā kontekstā ievainojamas grupas – krievu valodā rakstošu un raidošu mediju žurnālisti, kas biežāk saņem uzbrukumus, draudus, un reģionālo/vietējo mediju pārstāvji, kam resursu trūkuma dēļ ne vienmēr pieejama tiesību aizsardzība.

Vēršoties policijā ar iesniegumiem par neslavas celšanu, draudiem, vajāšanu, mediji lielākoties saņem atteikumus ierosināt krimināllietu un uzsākt izmeklēšanu. Problēmas šajā kontekstā rada tiesībsargājošo institūciju izpratne par drošības riskiem un esošā regulējuma piemērošana, kas mediju profesionāļos radījusi pārliecību, ka žurnālisti nejūtas aizsargāti un neuzticas tiesībsargājošo institūciju iespējām nodrošināt mediju profesionāļu tiesību aizsardzību. Pētījuma gaitā policijas pārstāvji identificētās problēmas saistīja ar resursu trūkumu un nepietiekamu žurnālista profesionālās lomas izpratni, skaidru definīciju trūkumu par mediju profesionāļu tiesībām un pienākumiem, kas traucē efektīvi piemērot esošo regulējumu (4. nodaļa). Ar mērķi uzlabot esošo praksi, projekta gaitā piedāvāti secinājumi (7. nodaļa), izveidots priekšlikums žurnālista un plašsaziņas mediju definēšanai, kā arī ieteikumi izmaiņām vairākos normatīvajos aktos (6. un 8. nodaļa).

Nozīmīga mediju profesionāļu drošības problēma ir stratēģiskā vēršanās pret publisku līdzdalību (SLAPP) (5.nodaļa), ierobežojot mediju iespējas atspoguļot sarežģītus jautājumus un samazinot vārda brīvību. Pētījuma gaitā diskutēti un precizēti priekšlikumi t.s. ES anti-SLAPP direktīvas piedāvāto risinājumu iekļaušanai nacionālajā regulējumā.

Pētījumā novērtētas Nacionālā žurnālistu drošības kontaktpunkta funkcijas, sniegti priekšlikumi par vadlīniju veidošanu žurnālistu drošības apdraudējumu novēršanai, piedāvātas

mūsdienīgas žurnālista un plašsaziņas medija definīcijas (6.nodaļa), apkopotas iesaistīto pušu pārstāvju apmācību tēmas un problēmjautājumi, lai uzlabotu esošo praksi (8.nodaļa).

Atzīstot, ka Latvijas regulējums kopumā ir atbilstošs žurnālistu aizsardzības nodrošināšanai, sniegti konkrēti priekšlikumi mediju regulējuma un citu normatīvo aktu izmaiņām. Lai novērtētu pētījumā identificētās problēmas un to dinamiku ilgākā laikā, piedāvātas kategorijas dažādu žurnālistu drošības aspektu monitoringam.

Pētījuma metodoloģija, datu apstrāde un glabāšana akceptēta ar RSU Pētījumu Ētikas komisijas 12.09.2024. lēmumu Nr. 2-PĒK-4/553/2024.

Satura rādītājs

Kopsavilkums	2
Satura rādītājs	4
Pētījuma metodoloģija	6
2. Žurnālistu drošības un aizsardzības situācijas izvērtējums	8
2.1. ES politika žurnālistu drošības jomā	8
2.2. Galvenās žurnālistu drošības tendences un riski	10
2.3. Latvijas dati	11
2.4. Uzbrukumi sievietēm žurnālistēm	13
2.5. Stratēģiskā vēršanās pret publisku līdzdalību jeb SLAPP	15
2.6. Žurnālistu drošības uzlabošanas risinājumi	17
2.7. Žurnālistu aizsardzības vadlīnijas	18
3. Žurnālistu drošības situācija Latvijā – profesionāļu pašvērtējums	20
3.1. Uzbrukumi, vajāšana un draudi žurnālistiem	20
3.2. Mediju organizāciju loma žurnālistu aizsardzībā	20
3.3. Žurnālists kā darba ņēmējs un savu drošības jautājumu individuāls risinātājs	21
3.4. SLAPP pieredze	22
3.5. Žurnālistu drošības risinājumi dokumentos un diskusijās	22
3.6. Žurnālistu drošības Nacionālais kontaktpunkts un tā funkcijas	22
3.7. Tiesībsargājošo institūciju prakse un žurnālistu drošības jautājumi	23
3.8. Mācību priekšlikumi – nepieciešamās kompetences, kurss augstskolās, tālākizglītība	24
3.9. Neaizsargātās, minoritārās grupas – reģionu mediju profesionāļi, sievietes, krievu valodā rakstošu vai raidošu mediju žurnālisti, brīvžurnālisti, operatori	25
4. Tiesībsargājošo institūciju žurnālistu drošības aspektu izpratne, pieredze un prakse	26
4.1. Drošības riski un risinājumi	26
4.2. Problēmas tiesībsargājošo institūciju darbā ar žurnālistu drošības jautājumiem	28
4.3. Ieteikumi	30
5. Stratēģiskā vēršanās pret publisku līdzdalību un žurnālistu drošība	34
5.1. Vērtējumi par SLAPP līdzīgiem procesiem Latvijā	34
5.2. Diskusija par SLAPP identificēšanai piemērotu regulējumu	36
5.3. Tiesas nolēmumu gadījuma analīze	38
6. Žurnālistu un plašsaziņas mediju definēšana	46
6.1. Žurnālista definīcija	46
6.2. Medija definēšana	48

7. Secinājumi	53
8. Priekšlikumi	55
8.1. Nacionālā kontaktpunkta darbības modelis	55
8.2. Izmāņas tiesiskajā regulējumā	55
8.3. Žurnālistu drošības jautājumu izpratnes veicināšana	57
8.4. Kvantitatīvs un kvalitatīvs ar žurnālistu drošību saistīto datu monitorings	58
9. Atsauces un avoti	59
10. Izmantotie saīsinājumi	65

Pētījuma metodoloģija

Latvijas žurnālistu drošības situācijas pētījumā tika izmantota jaukta metodoloģija un iesaistīti visu ieinteresēto pušu pārstāvji (1. attēls) Atbilstoši tehniskajai specifikācijai pētījumā tika izmantotas vairākas datu vākšanas un analīzes metodes (2. attēls), kuru dati secīgi tika izmantoti, veidojot pamatu nākamajiem pētījuma posmiem.

1. attēls. Iesaistītās puses un galvenās darbības

Pētījums tika veikts sekojošos posmos:

1. Literatūras, sekundāro datu un EK, kā arī citu starptautisko institūciju (UNESCO, EP, EDSO) ieteikumu analīze, lai identificētu galvenās žurnālistu drošības problēmas. Secinājumi izmantoti citu šī pētījuma instrumentu veidošanā (jautājumi, fokusa grupu diskusiju scenāriji u.c.).
2. Delphi aptaujas (Dalkey & Helmer, 1963; Linstone, & Turoff, 1975) pirmā posma veidošana, lai noskaidrotu aktuālās žurnālistu drošības problēmas Latvijā (nacionālo un reģionālo mediju žurnālisti, redaktori). Priekšlikumu un risinājumu veidošanas pirmais posms. Diskusija par nacionālā kontaktpunkta darbības mērķiem, uzdevumiem. Delfi aptaujā piedalījās 25 dalībnieki, kas pārstāv 8 nacionālos medijus un 8 reģionālos/vietējos medijus, 3 mediju jomas profesionālās organizācijas).
3. Tiesu nolēmumu analīze. Izmantojot gadījuma analīzes metodi (Priya, 2021), izveidota analītiskā struktūra un analizēti 5 tiesas procesu nolēmumi un diskusijas par tiem medijos, identificējot iespējamās stratēģiskas vēršanās pret publisku līdzdalību jeb SLAPP (turpmāk tekstā

SLAPP, izmantojot starptautiski atpazīstamu abreviatūru) pazīmes. Dati un secinājumi (par katru nolēmumu un kopīgie secinājumi) izmantoti interviju un fokusa grupu diskusiju (FGD) jautājumu veidošanai, regulējuma izmaiņu priekšlikumiem.

4. Delphi aptaujas pirmā posma secinājumi tika izmantoti, lai veidotu jautājumus Delphi aptaujas otrajam posmam un daļēji strukturētām intervijām (Grisham, 2009; Okoli, & Pawlowski, 2004) (8 intervijas) ar ekspertu, advokātiem, tiesību jomas speciālistiem, kas darbojas mediju regulējuma jomā. Interviju dati tika analizēti, izmantojot tematiskās analīzes metodi (Braun & Clarke, 2006), kodējot galvenās interviju un diskusiju tēmas, apakštēmas. Intervijās tika apspriesti risinājumi un priekšlikumi ES ieteikumu un regulējuma ieviešanai Latvijā un iespējamu Latvijas regulējuma izmaiņu veidošanai. Daļa no intervijām bija veltīta jautājumiem, kas attiecas uz stratēģiskas vēršanās pret publisku līdzdalību identificēšanai (SLAPP), SLAPP monitoringam.
5. Delphi aptaujas abu posmu dati, interviju secinājumi un EK ieteikumi tika izmantoti FGD scenāriju veidošanai. Tika veidotas 3 mazās grupas (12 dalībnieki: juristi, mediju vadītāji, pētnieciskie un analītiskie žurnālisti). Tajās tika apspriesta iesaistīto pušu pieredze, SLAPP izpratne, ieteikumi žurnālistu drošības uzlabošanai un regulējuma izmaiņām.
6. Pēc datu apkopošanas un analīzes, sekoja pētījuma secinājumu un ieteikumu veidošana, piedāvājot arī definīciju priekšlikumus, ieteikumus regulējuma izmaiņām, žurnālistu drošības situācijas monitoringa kategorijas.

Metodes, dati

Rezultāti

2. attēls. Pētījuma posmi: metodes, dati, rezultāti.

2. Žurnālistu drošības un aizsardzības situācijas izvērtējums

Šajā nodaļā aplūkoti svarīgākie dokumenti un pētījumi žurnālistu un citu mediju darbinieku drošības jomā, kas ļautu saprast aktuālos apdraudējuma risku veidus, datus, piedāvātos risinājumus, kā arī vadlīnijas žurnālistu drošības sistēmas veidošanā.

Komunikācijas tehnoloģiju attīstība un daudzveidīgu informācijas formu un kanālu klātesamība cilvēku ikdienas dzīvē nav mazinājusi vajadzību pēc kvalitatīvas informācijas, ko nodrošina profesionāla žurnālistika. Brīva un neatkarīga žurnālistika, kas pilda demokrātijas sargsuņa lomu ir svarīgs izteiksmes brīvības un informācijas pieejamības garants. Tomēr joprojām visā pasaulē tā ir arī viena no bīstamākajām profesijām, it sevišķi, kas attiecas uz sievietēm žurnālistēm un žurnālistiem, kas pārstāv minoritāras grupas (UNESCO, 2022). Žurnālistu drošības apdraudējums ir gan tiešs un fizisks, veicot darba pienākumus karadarbības, katastrofu, bet arī publisku notikumu vietās, gan arī saistīts ar goda un cieņas aizskārums un neslavas celšanu tiešsaistes platformās. Pēdējo gadu laikā uzmanība pievērsta arī pasākumu kompleksa izveidei, lai nodrošinātu publiskās līdzdalības tiesības, vērstoties pret iespēju atturēt un traucēt tās ar stratēģiskās tiesvedības (SLAPP) paņēmieniem. Žurnālistu un citu mediju darbinieku situācija šeit ir īpaša, jo apdraudējums attur viņus veikt savus profesionālos pienākumus, nodrošinot informāciju, viedokļus un brīvu diskusiju, kas ir būtiski svarīga demokrātijas nākotnei Eiropā un citur pasaulē.

2.1. ES politika žurnālistu drošības jomā

Eiropas Savienības mediju politikā žurnālistu un mediju darbinieku drošības jautājumi skatīti kā būtisks izteiksmes brīvības nodrošināšanas garants. Eiropas Savienības Padomes 2014. gadā pieņemtās «ES cilvēktiesību vadlīnijas izteiksmes brīvībai tiešsaistē un bezsaistē» apliecina:

«ES uzskata, ka žurnālistu un citu mediju darbinieku drošība ir augstākajā mērā svarīga. ES veiks visus nepieciešamos soļus, lai nodrošinātu žurnālistu drošību kā veicot preventīvus pasākumus, tā nodrošinot efektīvu izmeklēšanu pārkāpumu gadījumos,» (Council of EU, 2014; 29. p. 4). Tomēr EP ziņojums «Izteiksmes brīvība 2021» (Council of Europe, 2022) fiksē draudīgu situāciju un min indikatorus žurnālistu un mediju darbinieku drošības mērīšanai. ES aktori žurnālistu aizsardzības jomā darbojas saskaņā ar UNESCO (UNESCO, 2012) un EDSO (OSCE, 2022) dokumentiem, apkopotajiem pētījumiem un vadlīnijām.

Pēdējos gados īpaša uzmanība žurnālistu drošībai tiek pievērsta jaunā Eiropas Mediju brīvības akta (ESOV, 2024) izstrādes un pieņemšanas kontekstā. Jau 2016. gadā Eiropas Padomes Ministru komiteja izdeva Ieteikumus CM/Rec(2016)4[1] dalībvalstīm par žurnālistikas aizsardzību un žurnālistu un citu plašsaziņas līdzekļu darbinieku drošību (EP MK, 2016), izdalot četras

galvenās jomas: vardarbības un draudu novēršanu, žurnālistikas un žurnālistu aizsardzību, uzbrucēju kriminālvajāšanu, kā arī izpratnes veicināšanu par žurnālistu drošības jautājumiem.

Draudu un vardarbības novēršanas kontekstā dalībvalstīm jānodrošina mediju neatkarība un daudzveidība, īpaši stiprinot sabiedriskos un kopienu medijus. Jāizveido visaptverošs tiesiskais ietvars žurnālistu un mediju pārstāvju aizsardzībai, garantējot piekļuvi informācijai un trauksmes cēlēju aizsardzību. Tomēr šajā dokumentā īpaši pasvītrots, ka jāpievērš uzmanība arī tam, lai neslavas celšanas likumi neierobežotu preses brīvību, bet atbilstu starptautiskajiem standartiem.

Aizsardzības jomā uzsvars likts uz spēcīgas likumu bāzes izveidi, kas efektīvi pasargātu apdraudētos žurnālistus. Īpaša nozīme piešķirta ātrās reaģēšanas mehānismiem un stingrām procesuālām garantijām žurnālistu aizturēšanas gadījumos. Valsts institūciju pārstāvjiem jānodrošina atbilstoša apmācība saskaņā ar starptautiskajiem cilvēktiesību standartiem.

Vardarbība pret žurnālistiem jānosoda oficiālā līmenī, vienlaikus nodrošinot viņu aizsardzību pret diskrimināciju. Īpaši svarīgi ir respektēt žurnālistu lomu krīžu un nozīmīgu notikumu laikā. Mediju organizācijām savukārt jānodrošina darbinieku drošība un labklājība, piedāvājot dažādus atbalsta mehānismus un apmācības.

Kriminālvajāšanas kontekstā visi uzbrukumi žurnālistiem rūpīgi jāizmeklē – neitrāli, neatkarīgi un caurskatāmi. Svarīgi novērst nesodāmības kultūras veidošanos, nodrošinot taisnīgu tiesu un kompensācijas cietušajiem. Īpaši uzsvērta nepieciešamība novērst kriminālvajāšanas kavēšanu.

Sabiedrības izglītošanas jomā nepieciešama starptautiska sadarbība un pilsoniskās sabiedrības iesaiste. Izpratne par žurnālistu drošības jautājumiem jāveicina gan speciālajā izglītībā, gan vispārējās medijpratības ietvaros.

Balstoties uz 2016. gada EP MK Ieteikumiem CM/Rec(2016)4 (EP MK, 2016), 2020. gadā tika izdotas minēto Ieteikumu īstenošanas vadlīnijas (Council of Europe, 2020), kuras papildinātas 2023. gadā. 2020. gada vadlīnijas koncentrējās uz aizsardzības un kriminālvajāšanas aspektiem, apkopojot riskus žurnālistu drošībai, to novērtēšanas indikatorus, aizsardzības mehānismus un salīdzinot dažādu valstu labās prakses. Savukārt 2023. gada paplašinātās vadlīnijas detalizētāk aplūko risinājumus žurnālistu darbības risku novēršanai un mediju pārstāvju efektīvai aizsardzībai tieši tiesiskā regulējuma jomā, kā arī nepieciešamībai informēt sabiedrību par žurnālistu drošības jautājumiem un veicināt diskusiju par šo tematiku sadarbībā ar nevaldības organizācijām (Council of Europe, 2023). Šīs vadlīnijas pievēršas, pirmkārt, stingra regulējuma ietvara izveides jautājumiem – tādu likumu, kas nodrošinātu mediju neatkarību un plurālismu, žurnālistu avotu aizsardzību, piekļuvi informācijai, datu privātuma aizsardzību un mehānismus, lai pretotos tādiem riskiem, kā, piemēram, mediju īpašumtiesību koncentrācija un uzbrukumi un neslavas celšana tiešsaistē. Šajā dokumentā izcelts, cik svarīgi ir veidot dalībvalstu likumu sistēmu saskaņā ar starptautiskajiem standartiem, lai pasargātu žurnālistus un nodrošinātu viņiem drošus darba apstākļus. Otrs mērķis, kam uzmanība pievērsta paplašinātajās vadlīnijās (Council of Europe, 2023), ir žurnālistu drošības problemātikas un ar to saistīto pasākumu atpazīstamības veicināšana sabiedrībā, ar to saprotot izglītības un pilsoniskās sabiedrības partnerības attīstīšanu. Dalībvalstis šajā dokumentā tiek arī aicinātas veidot caurskatāmas atbalsta sistēmas neatkarīgajiem un sabiedriskajiem medijiem (Council of Europe, 2023).

2021. gadā ES Padomes ziņojums «Aktuālās izteiksmes brīvībai draudīgās tendences: šķēršļi publisko notikumu atspoguļošanā, raidīšanas aizliegumi un stratēģiskās tiesvedības» (Council of the EU, 2021) īpašu uzmanību pievērta stratēģiskajai tiesvedībai pret sabiedrības līdzdalību (SLAPP), kas izmanto neslavas celšanas likumus, lai apgrūtinātu mediju darbu.

Eiropas Parlamenta 2021. gada 11. novembra rezolūcija uzsvēr vārda brīvības, informācijas pieejamības un sabiedrības līdzdalības nozīmi demokrātijā. SLAPP gadījumu skaits pieaug, un šīs lietas kļūst arvien sarežģītākas, bieži pārsniedzot valstu robežas (OJEU, 2022).

2024. gada sākumā pieņemtā Direktīva (ES) 2024/1069 definē SLAPP kā civiltiesiskas vai komerciālas tiesu prasības, kuru mērķis ir kavēt sabiedrības publisku līdzdalību. Direktīva noteic šādu lietu pazīmes: prasības nesamērīgums, atkārtota iesaistīšanās līdzīgos procesos, iebiedēšana vai aizskaršana, un negodprātīga procesuālā taktika. Dokuments detalizēti apraksta procesuālās garantijas un aizsardzības mehānismus.

2.2. Galvenās žurnālistu drošības tendences un riski

Mūsdienu žurnālistika kļūst arvien nedrošāka. Digitālajā laikmetā žurnālisti ir kļuvuši redzamāki un pieejamāki, padarot viņus par vieglu mērķi dažāda veida uzbrukumiem un negatīvai attieksmei (Miller & Lewis, 2022). Īpaši satraucoši, ka uzbrukumi un draudi žurnālistiem vairs nav raksturīgi tikai konfliktu zonām, bet arvien biežāk parādās arī mierīgās un pārtikušās valstīs (Baroni, d'Haenens & Lo, 2022). Šo tendenci pastiprina populistisku politiķu un partiju komunikācijas kampaņas (Panievsky, 2021), kas bieži vēršas pret individuāliem žurnālistiem un medijiem kā demokrātiskām institūcijām. Plašu ieskatu šajā problemātikā sniedz Austrijas pētnieku Jozefa Trapela un Talesa Tomaza (2021) grāmata «Success and failure in news media performance: Comparative analysis in the Media for Democracy Monitor 2021», kurā apkopoti dati par žurnālistikas situāciju 18 valstīs.

Visbiežāk uzbrukumus piedzīvo žurnālisti, kuri pēta sensitīvus sabiedriski politiskus jautājumus – korupciju, cilvēktiesību pārkāpumus, noziegumus pret vidi, narkotiku tirdzniecību, politiķu pārkāpumus un organizēto noziedzību. Uzbrukumi izpaužas dažādos veidos: verbālā agresijā, kiberuzbrukumos, fiziskā vardarbībā un vajāšanā.

Galēji labējo politisko spēku pārstāvji kļūst par aizvien biežākiem uzbrucējiem, tomēr situācija dažādās valstīs atšķiras (Baroni, d'Haenens & Lo, 2022). Piemēram, Beļģijā katrs sestais žurnālists piedzīvojis uzbrukumus no politisko organizāciju pārstāvju, uzņēmēju vai pilsoņu puses. Vajāšana un draudi bieži balstīti dzimuma (47%), vecuma (30%), etniskās piederības (6%) vai seksuālās orientācijas (2,5%) motivācijā. Īpaši izteikta ir dzimumu diskriminācija – secināts, ka sievietes žurnālistes Beļģijā ar dzimumu saistītus uzbrukumus piedzīvo daudz biežāk (67%) nekā vīrieši (4%).

Ziemeļvalstīs situācija ir līdzīgi satraucoša. Dānijā pieaug uzbrukumu skaits abu dzimumu žurnālistiem, turklāt daļa pārkāpumu paliek neregistrēti. Somijā uzbrukumi pastiprinājās pēc 2015. gada bēgļu krīzes atspoguļojuma – 60% žurnālistu ir saņēmuši verbālus uzbrukumus, katrs sestais tos piedzīvo regulāri.

Īpaši nozīmīgs ir Somijas sabiedriskā medija YLE pētnieciskās žurnālistes Jesikas Aro gadījums. Pēc tam, kad 2014. gadā viņa sāka pētīt Krievijas «troļļu fabrikas» un to lomu dezinformācijas izplatīšanā Somijā, Aro četrus gadus piedzīvoja sistemātiskus uzbrukumus – izsekošanu tiešsaistē, apmelošanu, parodēšanu un pat šantāžu. Galu galā divi iesaistītie Krievijas pilsoņi tika notiesāti.

Zviedrijas sabiedriskajā medijā SVT izveidotā kibernetikas komanda atklāja, ka žurnālisti vidēji piedzīvo 35 uzbrukumus dienā. Situācija kļuva īpaši saspringta pēc tam, kad žurnālisti publicēja pētnieciskos materiālus par naudas atmazgāšanu Austrumeiropā un cilvēktiesību pārkāpumiem Ķīnā (Baroni, d'Haenens & Lo, 2021).

Vācijā situācija ir vēl nopietnāka – 60% mediju profesionāļu gada laikā ir piedzīvojuši uzbrukumus tīmeklī. Salīdzinot ar 2017. gadu, 2020. gadā uzbrukumu skaits pieauga par 20%. Īpaši satraucoši, ka katrs sestais Vācijas žurnālists ir saņēmis nāves draudus.

Nīderlandē vardarbība pret žurnālistiem kļūst aizvien agresīvāka. Pēc rakstiem par organizēto noziedzību tika uzbrukts medija De Telegraaf ēkai, un 2021. gadā notika letāls uzbrukums kriminālžurnālistam Peteram de Vrīzam (Baroni, d'Haenens & Lo, 2022). Covid-19 pandēmijas laikā fiziskus uzbrukumus piedzīvoja arī žurnālisti, kas atspoguļoja protestus pret ierobežojumiem.

Augsta riska valstu grupā ietilpst arī Austrālija un Kanāda, kur septiņi no desmit žurnālistiem uzskata tiešsaistes uzbrukumus par galveno profesionālās darbības apdraudējumu (Baroni, d'Haenens & Lo, 2022).

Itālijā žurnālistu drošības situācija ir īpaši kritiska. No 2014. līdz 2018. gadam tika oficiāli reģistrēti 83 uzbrukumi un vajāšanas gadījumi, bieži saistīti ar mafijas darbības atspoguļojumu. 2021. gadā 20 Itālijas žurnālisti atradās pastāvīgā policijas aizsardzībā.

Kopš 2013. gada uzbrukumi ir kļuvuši redzamāki un koordinētāki (Ferrier, 2018). Visbiežāk tie notiek sociālajos tīklos: Facebook (39%), Twitter (26%), Instagram (16%), YouTube (7%) un WhatsApp (6%).

Žurnālistu noniecināšana ir kļuvusi par globālu problēmu. ASV tiek lietoti termini «fake news» un «lamestream media», Vācijā atdzimst vēsturiskais apzīmējums «Lügenpresse» (melīgā prese). Šī retorika īpaši pastiprinājās pēc 2014. gada Krievijas-Ukrainas konflikta atspoguļojuma (Koliska & Assmann, 2021). Dienvidkorejā ilgstoši tika izmantota mirkljbirka #giaregi (saliktenis no vārdiem «žurnālists» un «atkritumi»), lai mazinātu žurnālistu nozīmi sabiedrībā (Shin, Kim & Joo, 2021).

2.3. Latvijas dati

Worlds of Journalism Study (WJS) 2021. gada Latvijas pētījuma dati (N=486) (dati nav publicēti. – aut. piez.) atklāj, ka situācija ar uzbrukumiem žurnālistiem Latvijā līdzinās citām Eiropas Savienības valstīm, – aptuveni trešdaļa aptaujāto mediju profesionāļu ir saskārusies ar dažādu veidu apvainojumiem vai uzbrukumiem.

Pētījuma rezultāti atklāj plašu uzbrukumu spektru:

- 78% aptaujāto saskārusies ar pazemojošu vai naidpilnu runu (18% to piedzīvojuši bieži vai ļoti bieži);
- 72% piedzīvojuši sava darba publisku diskreditēšanu (13% bieži vai ļoti bieži);
- 48% saskārusies ar personiskās morāles apšaubīšanu;
- 36% pieredzējuši cita veida draudus vai iebiedēšanu;
- 24% piedzīvojuši personiskās informācijas izplatīšanu;
- 24% saskārusies ar tiesiskām darbībām darba dēļ;
- 23% dati izmantoti safabricētos vai manipulētos stāstos;
- 14% piedzīvojuši vajāšanu;
- 12% saskārusies ar terorizēšanu un iebiedēšanu.

Pēc uzbrukumiem atbalstu visbiežāk snieguši mediju uzņēmumi (63%) un kolēģi (64%). Ievērojami retāk palīdzību piedāvājušas žurnālistu profesionālās organizācijas (14%), citas NVO (7%) un valsts iestādes (8%).

Reģionālo un vietējo mediju žurnālisti (137 respondenti, 28% no kopējās izlases) ar uzbrukumiem saskaras nedaudz retāk. Viņu vidū:

- 68% saņēmuši naidīgus izteikumus (11% bieži vai ļoti bieži);
- 63% piedzīvojuši darba publisku diskreditēšanu (9% bieži vai ļoti bieži);
- 53% saskārušies ar personiskās morāles apšaubīšanu;
- 37% piedzīvojuši dažādus draudus vai iebiedēšanu;
- 30% pieredzējuši uzbrukumus;
- 20% saskārušies ar personiskās informācijas izplatīšanu;
- 20% piedzīvojuši ar darbu saistītas tiesiskas darbības;
- 13% pieredzējuši vajāšanu.

Aptaujas dati atklāj satraucošu ainu – trešdaļa aptaujāto žurnālistu (30%) ir pieredzējuši tiešus uzbrukumus. Pret katru piekto žurnālistu viņa darba dēļ ir vērstas tiesiskas darbības (8% to piedzīvojuši bieži vai ļoti bieži). Līdzīgs skaits žurnālistu norāda uz personiskās informācijas izplatīšanu. Vairāk nekā desmitā daļa (13%) ir piedzīvojusi vajāšanu, bet 37% saskārušies ar dažādiem draudiem vai iebiedēšanu.

Latvijā, līdzīgi kā citur pasaulē, uzbrukumi un draudi visbiežāk vērsti pret pētnieciskajiem žurnālistiem. Spilgts piemērs ir RE:Baltica pieredze, kas atspoguļota pētījumā par uzbrukumiem mediķiem un žurnālistiem Baltijas valstīs (Repečkaite, Dreijere, Laine, 2021). Pētījums dokumentē plašu draudu spektru, sākot no fiziskas vardarbības draudiem un identitātes zādzības līdz pat atšķirīgiem žurnālistu un tiesībsargājošo iestāžu un tiesu varas pārstāvju vērtējumiem par draudu nopietnību risinājumu meklēšanas procesā.

Covid-19 pandēmijas laikā īpaši intensīvus uzbrukumus piedzīvoja faktu pārbaudītāji. «Re:Check» komanda regulāri saskārās ar interneta komentētāju un troļļu uzbrukumiem, tostarp izsmieklu un parodēšanu, viņu darbu pat nepamatoti salīdzinot ar VDK metodēm.

Analizējot uzbrukumu saturu, iezīmējas divas galvenās tendences: personīgi draudi konkrētiem žurnālistiem un vispārēja žurnālistu darba un mediju noniecināšana. Īpaši atzīmējams, ka Latvijas medijos tradicionāli strādā vairāk sievietes (Zelče, 2018), un arī viņas regulāri kļūst par publiskas noniecināšanas upuriem.

Viens no satraucošākajiem gadījumiem saistīts ar «RE:Baltica», kad tiešsaistes draudi pārauga reālā darbībā – draudētājs ieradās redakcijā ar sēru vainagu. Policija ierosināja krimināllietu par vajāšanu (Delfi, 2019) Lai gan sākotnēji lietu pret personu izbeidza, vēlāk Jānis Sondors nonāca tiesā par RE:Baltica žurnālistes Ingas Sprinģes vajāšanu, un 2022. gada martā viņam tika piespriests cietumsods (Delfi, 2022).

2021. gadā Latvijas Mediju ētikas padome aktualizēja problēmu par žurnālistu tiesību aizskārums. Savā publicētajā viedoklī (LMĒP, 2021) padome brīdināja: ja netiks novērsti aktīvie un personiskie uzbrukumi žurnālistiem, tad, tuvojoties Saeimas vēlēšanām, «politiķu vēlme diskreditēt, iebiedēt un apdraudēt žurnālistu spēju veikt darba pienākumus tikai pieaugs». Šāda situācija rada nopietnus draudus demokrātiskas sabiedrības pamatiem.

2.4. Uzbrukumi sievietēm žurnālistēm

Lai arī daudzi žurnālisti ir pakļauti uzbrukumiem tīmeklī un ārpus tā, daudz lielākā mērā draudus, diskrimināciju un uzmākšanos piedzīvo sievietes. Ar dzimumu saistītie uzbrukumi sievietes skar divos līmeņos. Kad viņas labi dara savu darbu, tad tas tiek skaidrots ar viņu dzimumu vai ārējo izskatu. Ja žurnālistes pieļauj kļūdu, tad tā tiek attiecināta uz visām sievietēm (Chen et al., 2020; Posetti et al., 2021).

Eiropas Komisijas pētījums, kurā iekļauti 47 valstu dati, un Starptautiskās Žurnālistu federācijas pētījums parāda, ka uzbrukumi žurnālistēm tīmekļa vidē līdzinās «epidēmijai» (Baroni, d'Haenens & Lo, 2022). Internets ir sievietēm bīstama vide. Gandrīz puse (48%) no aptaujātajām žurnālistēm cietušas no vardarbības, 44% sastapušās ar aizskaršanu tīmeklī. Divi citi globāli pētījumi (News Safety Institute un International Women's Media Foundation) ir konstatējuši, ka vidēji divas no trim žurnālistēm sastapušās ar draudiem vai uzmākšanos interneta vidē, vēl lielāks skaits pētījuma dalībnieču piedzīvojušas fiziskus draudus vai uzmākšanos. Pret mediju profesionālēm tiek izmantots arī ar dziļviltojumu palīdzību veidots saturs un pornogrāfiska rakstura saturs izplatīšana.

Mazāk izpētīti ir gadījumi, kad sievietēm žurnālistēm uzbrūk uz ielas, piemēram, tiešraides laikā, traucējot darbu vai apsūkājot brīdī, kad viņas ir kameru un skatītāju priekšā (Miller & Lewis, 2022). Bet svešinieku aizskārums līdzās pastāvīgo auditorijas pārstāvju uzbrukumiem ir viens no biežākajiem pret žurnālistiem vērstajiem vardarbības veidiem, kas vīriešos raisa dusmas; sievietēm, ja viņas aizskartas seksuāli, arī liek dusmoties, taču izraisa bailes, piedzīvojot nekaunību un uzmākšanos (Miller, 2022). 2020. gada pētījums, kurā iekļauti 125 valstu dati, apstiprināja, ka žurnālisti nepietiekami novērtē uzbrukumus digitālajā vidē, turklāt, pārceļoties uz bezsaistes vidi, šie uzbrukumi kļūst bīstamāki (Trappel & Tomaz, 2021).

Daudzām mediju profesionālēm darba pienākumi nosaka regulāru mijiedarbību ar auditoriju tīmekļa vidē, tādējādi viņas nemaz nevar izvairīties no uzbrukumiem (Chen et al., 2020). Sievietes regulāri sastopas ar seksistiskiem komentāriem, kuros tiek kritizētas, marginalizētas, stereotipizētas, objektivizētas, viņām tiek izteikti ar dzimumu vai seksualitāti saistīti draudi. Tāpēc izstrādātas stratēģijas, kā izvairīties no uzbrukumiem, bet tās visas saistītas ar publicētā satura izmaiņām – tiek ierobežots tīmeklī veidotais saturs, nomainītas tēmas un jomas žurnālistikā, izveidoti riki, kas samazina lietotāju verbālo agresiju. Dati rāda, ka visas šīs darbības samazina žurnālistu iespējas komunicēt ar auditoriju (Chen et al., 2020).

Mišela Fereira (2018), kuras pētījumā divas trešdaļas no žurnālistēm liecināja, ka piedzīvojušas draudus vai uzbrukumus tiešsaistē, konstatēja, ka 40% intervēto atzina, ka uzbrukumu dēļ atteikušās no publikācijām par konkrētiem tematiem. Šajā un citos pētījumos konstatēts, ka jaunākās paaudzes žurnālistes ir mazāk noturīgas pret uzbrukumiem, viņas biežāk apsver vai izvēlas pamest profesiju. Uzbrukumi, kas parasti notiek «Twitter» un «Facebook», skar personiskās īpašības, izskatu un profesionālās spējas (Ferrier, 2018).

UNESCO pētījumā (Posetti et al., 2021) par tiešsaistes agresiju pret sievietēm žurnālistēm konstatēts, ka 73% no dažādās valstīs un kontinentos aptaujātajām 714 žurnālistēm ir piedzīvojušas tiešsaistes uzbrukumus. 25% no šīm žurnālistēm saņēmušas fiziskas vardarbības draudus, 18% uzbrucēju draudējuši ar seksuālu vardarbību. 13% upuru uzbrucēji ir draudējuši ar vardarbību pret tuviniekiem. 20% šo sieviešu piedzīvojušas arī fiziskus uzbrukumus, kas sekojuši pēc tiešsaistē saņemtiem draudiem. UNESCO pētījumā uzsvērts, ka uzbrukumus veicināja žurnālistu publikācijas par dzimumu jautājumiem.

Uzbrukumu dēļ 13% aptaujāto ieguldījušas līdzekļus savas fiziskās drošības uzlabošanā, 4% – tāpēc nācies kavēt darbu. Katrai ceturtajai (26%) pret viņām vērsta vardarbība tiešsaistē ietekmējusi garīgo veselību, 12% vērsušās pēc medicīniskas vai psiholoģiskas palīdzības. Gandrīz puse (48%) aptaujāto atzina, ka piedzīvojušas privātu uzbrukumu, kas izpaudusies kā nevēlamu ziņu sūtīšana.

Pastiprināti uzbrukumi visbiežāk bija saistīti ar dzimumu (47%), politiku un vēlēšanām (44%), cilvēktiesību un sociālās politikas (31%) tēmām. 41% aptaujāto sacīja, ka ir bijušas tādu tiešsaistes uzbrukumu mērķis, kas, šķiet, ir saistīti ar organizētām dezinformācijas kampaņām. Piedzīvotie uzbrukumi parasti kļūst par žurnālistu individuālu problēmu, jo tikai 25% aptaujāto informējušas darba devēju par vardarbības gadījumiem tiešsaistē. Kāda ir darba devēju reakcija? Ignorance, jo katra desmitā respondente uz jautājumiem un palīdzības lūgumiem darba devējam vispār nav saņēmusi atbildi. Vēl nereti saņemti ieteikumi «uzaudzēt biežāku ādu» vai «kļūt stiprāki» (9%), bet 2% pat saņēmušas jautājumu, ko tādu ir izdarījušas, lai izraisītu uzbrukumu.

Aptaujātās žurnālistes visbiežāk (30%) norādīja, ka vardarbības sekas ir pašcenzūra sociālajos medijos. Katra piektā atteikusies no jebkādas darbības tiešsaistē. Tiešsaistes emocionālā vardarbība būtiski ietekmējusi aptaujāto sieviešu iesaisti un produktivitāti. 38% izvairījās no klātbūtnes un redzamības tiešsaistē (piemēram, lūdzot, lai darbs vairs nebūtu saistīts ar atrašanos ēterā vai slēpjoties aiz pseidonīmiem tiešsaistē), 4% pameta darbu un 2% pat vispār nomainīja profesiju.

Lai gan naidīgi komentāri, kas vērsti pret žurnālistēm, redakcijās tiek normalizēti, citas digitālās platformas paver jaunas uzbrukumu iespējas. Nepieklājība, rupjība un verbāla agresivitāte, kas vērsta pret cilvēku saistībā ar viņa dzimumu, ir dzimumā balstīta uzbrukšanās. «Tā ir īpaša veida seksualizēta un mizogīnistu naida runa,» raksta Marija Edstrēma (2016). Piemēram, kāda Taivānas TV žurnāliste saņēmusi jautājumu: «Kāpēc tev nekļūt par pornogrāfijas aktrisi?» (Chen et al., 2020). Šajā pašā pētījumā intervētā Vācijas žurnāliste par draudiem ziņojusi policijai, bet Indijas žurnāliste pēc savām publikācijām piedzīvojusi, ka Twitter tiek izplatītas neķītras viņas fotogrāfijas. «Arī maniem kolēģiem vīriešiem uzbrūk troļļi, tomēr uzbrukumos netiek izmantotas viņu dzimumorgānu attēli,» saka žurnāliste.

Jāteic, ka televīzijas žurnālistes, pastāvīgi atrodoties skatītāju acu priekšā, īpaši bieži cieš no rupjiem apvainojumiem, viņas nereti tiek vērtētas pēc ārējā izskata, tādējādi samazinot viņu profesionālā darba vērtību.

Galvenie žurnālistu drošības riski:

- Kiberuzbrukumi indivīdiem un organizācijām;
- Draudi redakcijām (ielaušanās, spridzekļi);
- Verbāli uzbrukumi, terorizēšana, vajāšana, troļļošana, iebiedēšana tiešsaistē un bezsaistē;
- Uzbrukumi uz ielas – gan darba, gan ārpus darba situācijās;
- Slepkaivības – kara zona, militārie un citi vardarbīgi konflikti, organizētās noziedzības gadījumi;
- Draudi (veselība, dzīvība, ģimenes locekļi, tuvinieki, kolēģi) individuāliem žurnālistiem;
- Vajāšana, nevēlamas uzmanības regulāra izrādīšana tiešsaistē un bezsaistē;
- Žurnālistu privātās informācijas izmantošana, identitātes zagšana, datu aizsardzības regulējuma pārkāpšana, žurnālistu vārda un attēla izmantošana fabricētiem vēstījumiem, dezinformācijai;

- Dažādi uzbrukumi sievietēm – seksualizācija un seksuālas vardarbības draudi, sadistiska nīrgāšanās, verbāla agresivitāte, naida runa, attēlu ļaunprātīga izmantošana, iebiedēšana, mizogīnija, cieņas un goda aizskārums, vajāšana;
- Tiesvedības ierosināšana vai draudi tiesāties: kriminālvajāšana un civiltiesiskas prasības;
- Latvijas īpašā situācija – politiķu un institūciju sūdzības par žurnālistiem tiesībsargājošajām un valsts drošības iestādēm un ētikas uzraugiem.

2.5. Stratēģiskā vēršanās pret publisku līdzdalību jeb SLAPP

SLAPP var atpazīt pēc tā, ka lietas tiek ierosinātas un žurnālisti vai to darba vietas tiek iesaistītas ilgstošās tiesvedībās, kuras parasti beidzas bez rezultāta. SLAPP aktivitātēm ir tā saucamais atturošais efekts, tās paredzētas, lai ierobežotu kritisku plašsaziņas līdzekļu darbu, vēršoties pret tiem ar prasībām maksāt lielas kompensācijas par publicēto un noplicinot to resursus ar nepieciešamību iesaistīties dārgās tiesas prāvās (Borg, 2021). Lielās naudas summas, kas tiek pieprasītas no žurnālistiem un viņu darba devējiem, apklusina žurnālistus, liek klusēt arī par lietām, kas ierosinātas, un ar laiku viņi var zaudēt arī savu darba devēju atbalstu, jo cīņa tiesās prasa pārāk lielus resursus.

1996. gadā terminu SLAPP savā grāmatā «SLAPPs: Getting Sued for Speaking Out» ieviesa amerikāņu profesori Džordžs Prings un Penelope Kanana. Viņi to attiecināja uz tiesas prāvām, ko pret indivīdiem vai nevalstiskām organizācijām ierosinājušas ietekmīgas personas (uzņēmumi, valsts amatpersonas), kas paudušas kritisku nostāju kādā sabiedrībai nozīmīgā jautājumā (Verza, n.d.). Kā raksta Sofija Verza, ASV tiesību speciālistu skatījumā SLAPP atšķiras no «parasta» uzbrukuma izteiksmes vai mediju brīvībai: SLAPP mērķis ir pilnībā apklusināt, iebiedējot kritisku izteikumu autorus un iztērējot viņu resursus. SLAPP var atpazīt pēc tā, ka pastāv liela atšķirība starp prasītāja un atbildētāja varu un pieejamajiem līdzekļiem.

SLAPP procesos nereti tiek prasītas pārmērīgas kompensācijas zaudējumu atlīdzināšanai, cenšoties nomelnot un pastāvīgi vajāt mediju pārstāvjus vai sabiedriskus aktīvistus. SLAPP gadījumu noteikšanai būtisks ir arī katras valsts tiesiskās vides konteksts, konkrēti tiesību akti (piemēram, par neslavas celšanu), juridisko pakalpojumu izmaksas, iespējas pieprasīt lielas kompensācijas. Tomēr SLAPP ietekmes raksturs un apjoms žurnālistikā vēl nav pietiekami izpētīts. Ziņojumi par ļaunprātīgu tiesas prāvu ietekmi galvenokārt aprobežojas ar konkrētu lietu aprakstiem (Kerševan & Poler, 2023), savukārt «atvērinošs efekts» var nozīmēt pavisam atšķirīgus procesus, kurus ir grūti konstatēt un izmērīt. SLAPP var nosaukt par atriebību tiesas prāvas formā, kuras mērķis ir samazināt vārda brīvību un ko izmanto pret valsts sarguņiem, kas aktīvi darbojas demokrātijas un tiesiskuma aizsardzībā. SLAPP galvenais mērķis nav uzvarēt pēc būtības, bet gan atturēt atbildētāju izmantot savas tiesības uz vārda brīvību, draudot ar pārmērīgi dārgu tiesvedību (Kerševan & Poler, 2023).

SLAPP ir vairākas specifiskas iezīmes (Kerševan & Poler, 2023):

- Prasības lielākoties ir bezjēdzīgas, nepamatotas vai stipri pārspīlētas;
- Prasītāju mērķis ir iebiedēt, cenzēt un radīt atturošu, apklusinošu efektu;
- Prasītāji vēlas nogurdināt un novājināt atbildētāju gan finansiāli, gan psiholoģiski;
- Pieprasītie risinājumi vai kompensācijas parasti ir nesamērīgi;
- Starp prasītāju un atbildētāju pastāv varas un resursu atšķirības;

- Tiesvedības ir ilgstošas un resursu ietilpīgas, tādēļ pret medijiem vērstu prasību apmierināšanas gadījumā tās var apklusināt žurnālistus.

Atturošais efekts biežāk attiecināts uz krimināllietām, tas izraisa pašcenzūru, īpaši saistībā ar publikācijām par sensitīviem jautājumiem. Tas ietekmē ne vien žurnālistus, pret kuriem izvirzītas prasības, bet arī kolēģus, kas informēti par prāvām (Kerševan & Poler, 2023). Pētījumā, kurā vērtēta Slovēnijas situācija, kad tiesas prāvās iesaistīto nav daudz, bet ierosināto lietu pret katru žurnālistu ir daudz (vairāk par 50) (Kerševan & Poler, 2023), skaidrots, ka SLAPP atstāj iespaidu uz visu mediju industriju un sabiedrībai pieejamo saturu.

Pētījumā mediju profesionāļi atzina, ka redaktoram ir aizsargājoša «vairoga» loma pret spiedienu uz žurnālistiem un norādīja uz mazu mediju organizāciju grūtībām SLAPP gadījumā. Tika uzsvērti mediju vadības un redaktoru sadarbības nepieciešamība, citādi mediju vadība katru SLAPP lietu uzskata tikai par jaunām «izmaksām». Žurnālisti uzsvēra, ka SLAPP ietekmē arī attiecības ģimenē, privāto dzīvi, jo tuvinieki ir pastāvīgā stresā. Arī ģimenes apdraudējums var veicināt pašcenzūru. Pētījuma rezultāti liecina (Kerševan & Poler, 2023), ka SLAPP ietekmi varētu mainīt (samazināt):

- Uzlabojot žurnālistu darba apstākļus un sociālo drošību;
- Sniedzot juridisko atbalstu uzņēmumiem vai profesionāļu organizācijām;
- Ieguldot žurnālistu un tiesu iestāžu darbinieku izglītībā.

Eiropas Komisija pieņēmusi jaunu direktīvu, lai aizsargātu žurnālistus un tiesību aizstāvjus pret ļaunprātīgu tiesāšanos jeb SLAPP (ESOV, 2024a). Tās mērķis ir pasargāt žurnālistus un cilvēktiesību aizstāvjus no stratēģiskām tiesvedībām, kas tiek ierosinātas, lai kavētu sabiedrības informēšanu par tai būtiskiem jautājumiem. Direktīvas būtība aptver pārrobežu SLAPP civillietas un paredz dot tiesnešiem tiesības ātri noraidīt acīmredzami nepamatotas prasības pret žurnālistiem un cilvēktiesību aizstāvjiem. Direktīva ietver arī vairākus aizsardzības mehānismus, piemēram, zaudējumu atlīdzināšanu un sodus par ļaunprātīgu tiesāšanos. EK ir izstrādājusi papildu ieteikumus, mudinot dalībvalstis saskaņot savus likumus ar ES tiesību aktiem par SLAPP un attiecināt jaunus noteikumus ne tikai uz civillietām, bet uz visiem tiesvedības veidiem. Dalībvalstīm ieteikts rīkot apmācības, vairot izpratni par SLAPP, veidot informatīvas kampaņas un sniegt atbalstu žurnālistiem un cilvēktiesību aizstāvjiem SLAPP lietās. Priekšlikums paredz arī procesuālās garantijas acīmredzami nepamatotu tiesvedību ātrākai izbeigšanai. Dalībvalstīm jāgādā, lai neslavas celšanas regulējums neierobežotu vārda brīvību un netraucētu brīvas, daudzveidīgas mediju vides pastāvēšanu un sabiedrības līdzdalību.

Latvijā pagaidām nav apkopota informācija par to, cik lietas pret medijiem atbilst SLAPP kritērijiem. Kā piemēru acīmredzami nepamatotai lietai varētu minēt seksuālos noziegumus apsūdzētā imunologa Jevgeņija Ņikiforenko sūdzību policijā par LTV raidījuma «De facto» žurnālisti Olgu Dragiļevu, kurā viņš apsūdzēja žurnālisti psiholoģiskā un fiziskā vardarbībā (Ozola-Balode, 6. janvāris, 2022). Pēc pusgada izmeklēšanas administratīvā lieta tika izbeigta (Ozola-Balode, 20. jūnijs, 2022).

2.6. Žurnālistu drošības uzlabošanas risinājumi

Žurnālistu aizsardzībai nepieciešama kompleksa pieeja trijos galvenajos virzienos:

1. Tiešais atbalsts mediju redakcijās;
2. Sistēmiska pieeja mediju politikas līmenī;
3. Uzņēmumu līmenis: profesionāļu komandu veidošana medijos, iekļaujot juristus, kibersdrošības ekspertus, digitālās komunikācijas speciālistus un psihologus, kā arī minēto speciālistu palīdzības nodrošināšana nelielām mediju organizācijām.

Kā liecina starptautiskā izpēte (Baroni, d'Haenens & Lo, 2022), žurnālisti krīzes situācijās visbiežāk meklē palīdzību pie saviem darba devējiem. Tomēr atbalsta sistēmas dažādās valstīs būtiski atšķiras. Vairākās valstīs ir izveidotas visaptverošas atbalsta programmas – no praktiskām vadlīnijām līdz regulārām konsultācijām, juridiskam un psiholoģiskam atbalstam. Redakciju vadības, vietējās kopienas un auditorijas atbalsts ir īpaši nozīmīgs, palīdzot pārvarēt stresu un pazemojumu (Kantola & Harju, 2021).

Lielbritānijas mediji ir izveidojuši daudzpusīgu aizsardzības sistēmu, kas ietver gan privāta aizsardzības protokolus, gan uzbrucēju bloķēšanas mehānismus un efektīvas ziņošanas procedūras. Savukārt Nīderlandē darbojas īpaša platforma Persveilig, kas kalpo kā centralizēts punkts ziņošanai par draudiem un uzbrukumiem.

Dažās redakcijās strādā specializētas vienības, kas sadarbojas ar sociālo mediju platformām krīzes situācijās. Vairāki mediji nodrošina apmācības par traumu pārvarēšanu un mentālās veselības saglabāšanu. Diemžēl daudzās organizācijās atbalsta sistēmas tiek ieviestas tikai pēc incidentiem, un brīvžurnālisti bieži paliek bez jebkādas aizsardzības, kā to atklāj A. Baroni, L. d'Haenens un V. H. Lo pētījums (2022).

Zviedrijas mediji ir izveidojuši visaptverošu drošības sistēmu – redakcijas cieši sadarbojas ar policiju un drošības ekspertiem, ziņojot par katru uzbrukuma gadījumu. Pēdējos piecos gados drošības budžets ir četrkāršojies. Vairākas redakcijas uztur īpašas juridiskās un sociālo mediju nodaļas, kas aktīvi cīnās pret vajāšanu tiešsaistē. Beļģijā visiem žurnālistiem jāiziet obligātas drošības apmācības (Baroni, d'Haenens & Lo, 2022).

Tomēr daudzās valstīs joprojām trūkst pamata aizsardzības mehānismu – nav pieejama juridiskā palīdzība un netiek risinātas ar dzimumu saistītās problēmas. Itālija šobrīd pēta un izstrādā vadlīnijas triju galveno risku novēršanai: uz dzimumu balstītai naida runai, attēlu ļaunprātīgai izmantošanai un digitālajiem uzbrukumiem. Diemžēl vairumā pētīto valstu likumdošana nenodrošina aizsardzību pret vajāšanu ne tiešsaistē, ne reālajā dzīvē (Baroni, d'Haenens & Lo, 2022).

Situācija pasliktinās visā pasaulē – pieaug uzbrukumu skaits, īpaši pret sievietēm žurnālistēm. Šie uzbrukumi atstāj dziļas pēdas: pasliktinās mentālā veselība, pieaug pašcenzūra, daudzi apsver profesijas maiņu. Stress un darba kvalitātes kritums rada negatīvu vidi redakcijās (Miller & Lewis, 2022). Īpaši satraucoši ir tas, ka uzbrukumi sievietēm žurnālistēm apdraud mediju daudzveidību un sieviešu balsu pārstāvību publiskajā telpā. Mediji zaudē spēju veicināt sabiedriski nozīmīgas diskusijas, jo pētnieciskos žurnālistus nomāc draudi, vajāšana un finansiāls spiediens tiesas procesu veidā.

Galvenie risinājumu virzieni:

- Jāveido cieša sadarbība starp medijiem un tiesībsargājošām iestādēm;
- Jānodrošina pieejams juridiskais atbalsts;
- Jāizveido profesionāla psiholoģiskā atbalsta sistēma;
- Jāorganizē regulāras apmācības gan mediju darbiniekiem, gan tiesībsargājošo iestāžu un tiesu varas pārstāvjiem;
- Jāpilnveido tiesiskais regulējums, veicot rūpīgu analīzi un nepieciešamās izmaiņas.

2.7. Žurnālistu aizsardzības vadlīnijas

Eiropas Komisija 2021. gada 16. septembrī izstrādājusi vienu no plašākajiem dokumentiem par žurnālistu un mediju profesionāļu aizsardzību, drošību un pilnvērtīgu darba iespēju nodrošināšanu ES (EK, 2021). Dokumentā var izdalīt sekojošus galvenos principus, ka jāievieš dalībvalstu praksē:

- objektīvas, neatkarīgas un savlaicīgas izmeklēšanas un tiesvedības nodrošināšana par visiem uzbrukumiem žurnālistiem gan tiešsaistē, gan bezsaistē;
- sadarbības veidošana un apmaiņa ar labas prakses piemēriem un zināšanām starp ES dalībvalstīm, Eiropolu un Eurojust;
- sadarbības tīklu izveide starp tiesībsargājošām iestādēm, mediju organizācijām un žurnālistu apvienībām;
- aizsardzības sniegšana pētnieciskajiem žurnālistiem un tiem, kuri strādā ar jutīgām tēmām – korupciju, organizēto noziedzību vai terorismu – un ir ziņojuši par draudiem;
- ātrās reaģēšanas sistēmu izveide ar bezmaksas juridisko un psiholoģisko palīdzību, kā arī drošām patvēruma vietām apdraudētiem žurnālistiem. Īpaši ieteikts aizsargāt tos, kas cieš no diskriminācijas dzimuma, etniskās piederības vai citu iemeslu dēļ;
- īpaša uzmanība un atbalsta sniegšana sievietēm žurnālistēm, minoritāšu pārstāvjiem un viņu ģimenes locekļiem;
- caurredzama un vienlīdzīga piekļuve informācijai, izveidojot skaidras akreditācijas procedūras un dokumentu pieejamības sistēmu (piemēram, akreditāciju nedrīkst liegt profesionālās piederības dēļ);
- regulāra visu iesaistīto pušu kompetences žurnālistu aizsardzībā pilnveidošana – īpaši tas attiecas uz tiesībsargājošo iestāžu darbiniekiem, tiesnešiem, prokuroriem un digitālās drošības speciālistiem;
- mediju pašregulācijas mehānismu stiprināšana un atbalsts žurnālistu organizācijām cīņā pret vardarbību un aizskaršanu;
- mediju uzņēmumu iniciatīvas atbalstīšana darbinieku apmācībā, īpaši par rīcību krīzes situācijās gan fiziskā, gan digitālā vidē (attiecinot to arī uz ārštata darbiniekiem);
- visaptverošas sociālās aizsardzības sistēmas nostiprināšana žurnālistiem, ieskaitot ārštata darbiniekus – nodrošinot aizsardzību bezdarba, slimību un darbnespējas gadījumos, kā arī piekļuvi pensiju sistēmai;
- žurnālistu tiesību un drošības publisko pasākumu, tostarp protestu un demonstrāciju, atspoguļošanā, nostiprināšana;
- sadarbībā ar tiesībsargājošo institūciju un tiesu varas pārstāvjiem – skaidras procedūras žurnālistu aizsardzībai protestu un cita veida lielu pulcēšanos laikā izstrāde, potenciālo risku identificēšanā iesaistot žurnālistu organizācijas un pilsoniskās sabiedrības ekspertus;

- efektīvas komunikācijas nodrošināšana starp žurnālistiem un drošības spēkiem publisko pasākumu laikā, ieceļot īpašus koordinatorus (žurnālistu identificēšanas sistēmu ieteikts veidot sadarbībā ar profesionālajām organizācijām);
- pastāvīga dialoga veidošana starp tiesībsargājošajām iestādēm un žurnālistu apvienībām;
- specializētas darba grupas izveide mediju regulējošajās un kiberdrošības iestādēs, kas:
 - vāc informāciju par tiešsaistes uzbrukumiem,
 - analizē valsts aizsardzības pasākumu efektivitāti,
 - īpašu uzmanību pievērš sieviešu un minoritāšu pārstāvju aizsardzībai,
 - veido dzimumu līdztiesības statistiku;
 - sadarbības veicināšana starp tiešsaistes platformām un organizācijām, kas specializējas pret žurnālistiem vērstas nauda runas un digitālo draudu novēršanā;
 - privātuma un konfidencialitātes noteikumu stingra ievērošana tiešsaistē, nepieļaujot žurnālistu nelikumīgu novērošanu un atbalsta nodrošināšana kiberdrošības jautājumos.

Jāatzīmē, ka šajā dokumentā īpašs atbalsts pausts žurnālistēm un pie minoritāšu grupām piederīgiem vai par līdztiesības jautājumiem ziņojošiem žurnālistiem. EK aicina attīstīt iniciatīvas, kas:

- stiprina sieviešu žurnālistu un minoritāšu pārstāvju iespējas, veidojot iekļaujošu stratēģiju un uzturot dialogu, tai skaitā starp mediju organizācijām par labajām praksēm šajā jomā,
- uztur dialogu par līdztiesību un atbalsta koplīgumu veidošanu starp dažādām žurnālistu un mediju pašregulācijas organizācijām, lai stiprinātu sieviešu un minoritāšu iekļaušanu mediju vadības struktūrās un aizsargātu pret iespējamiem uzbrukumiem tos žurnālistus, kas pievēršas līdztiesības tematikai,
- veido sabiedrības izpratni par vardarbības novēršanu pret šīm grupām,
- informē par pieejamo atbalstu un palīdzību.

EK arī aicina sistemātiski apkopot datus un nodrošināt caurskatāmību informācijā par uzbrukumiem un diskrimināciju pret žurnālistēm un minoritāšu pārstāvjiem medijos.

Dalībvalstīm ir pienākums monitorēt un iesniegt EK datus par pasākumiem, kas veikti šo ieteikumu ieviešanai.

Secinājumi

Kā redzams, no augstāk aplūkoto pētījumu un politikas vadlīniju analīzes, Eiropas Savienībā izstrādāta detalizēta politika, kas ietver risinājumus, ieteikumus un vadlīnijas. 2024. gadā pieņemtie dokumenti – Eiropas Mediju brīvības akts (ESOV, 2024) un t.s. anti-SLAPP direktīva jeb Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva (ES) 2024/1069 (2024. gada 11. aprīlis) par

sabiedrības līdzdalībā iesaistījušos personu aizsardzību pret acīmredzami nepamatotām prasībām vai ļaunprātīgu tiesvedību («stratēģiska tiesvedība pret sabiedrības līdzdalību») (ESOV, 2024a) nostiprina apņemšanos īstenot politiku, kurā žurnālistu drošībai un aizsardzībai ir īpaša nozīme un loma. Līdzšinējie dokumenti ietver precīzu kritēriju un indikatoru sistēmu, ko iespējams lietot un pilnveidot pētījumos. Tomēr būtiski atzīmēt, ka komunikācijas un mediju videi attīstoties, jāpilnveido un jāattīsta, gan žurnālistu un citu mediju darbinieku drošības novērtēšanas kritēriji un indikatori, gan regulējums, kas to garantē.

3. Žurnālistu drošības situācija Latvijā – profesionāļu pašvērtējums

Šajā apakšnodaļā apkopoti Delphi pirmās un otrās kārtas aptaujai rezultāti, kas kontekstuāli saistīti ar trīs fokusa grupu (žurnālisti, mediju vadītāji un juristi) intervijām.

3.1. Uzbrukumi, vajāšana un draudi žurnālistiem

Aptaujas laikā kā būtiskākās kategorijas, uz kuru nozīmību un problemātiku norāda Latvijas mediju profesionāļi, ir žurnālistikas darba publiska diskreditēšana, draudu izteikšana tiešsaistē un klātienē, kas bieži vien notiek gan privātos, gan darba e-pastos un dažādās ziņapmaiņas lietotnēs, kā arī tiek minēta aizvainojoša un naidpilna runa, vēršoties pret žurnālistu profesionālo darbību. Vajāšana un draudi pret žurnālistiem bieži vien ir saistīti arī ar digitālo tehnoloģiju visuresamību un arī anonimitātes iespējām digitālajā vidē. Sociālo mediju un tiešsaistes platformu izmantošana rada aizvien jaunus veidus, kā iespējams vēršties pret žurnālistiem un medijiem. Anonīmi draudi, žurnālistu privāto datu publiskošana un fokusēti dezinformācijas uzbrukumi ir kļuvuši par ikdienas problēmām daudziem žurnālistiem. Šāda veida draudi ne tikai negatīvi ietekmē viņu profesionālo dzīvi, bet arī viņu privāto dzīvi, radot nepārtrauktu baiļu, spiediena un neaizsargātības sajūtas.

Ar gandrīz līdzvērtīgu svarīgumu ekspertu viedokļos tiek aktualizēta žurnālistu vajāšana un žurnālistu morāles apšaubīšana. Žurnālisti arvien biežāk saskaras ar sistemātisku vajāšanu. Vajāšana var izpausties kā ilgstoša novērošana, izsekošana, privāto datu nesankcionēta izplatīšana, draudu saņemšana gan klātienē, gan tiešsaistē. Vajāšanas radītās sekas var būt ilgstošas un dziļi psiholoģiskas.

3.2. Mediju organizāciju loma žurnālistu aizsardzībā

Mediju organizācijām ir būtiska loma žurnālistu aizsardzībā, īpaši laikā, kad dažāda veida draudi pret mediju pārstāvjiem gan fiziskajā, gan digitālajā vidē pieaug. Šajā Delphi aptaujas sadaļā ekspertu viedokļu vairākums uzsver, ka atbilst un daļēji atbilst patiesībai apgalvojums – redakcijās žurnālisti saņem atbalstu, lai pārvarētu dažādu uzbrukumu sekas. Tomēr arī apgalvojums – pieredze rāda, ka uzbrucējiem ir daudz lielākas iespējas realizēt savus nodomus, nekā medijiem un žurnālistiem pret tiem aizsargāties un novērst – tiek atzīmēts kā būtisks, respektīvi, redakcionālā iesaiste ne vienmēr spēj proaktīvi rīkoties, lai neitralizētu uzbrukumu sekas, vai arī pieejamie legālie aizsardzības mehānismi nav atbilstoši.

Ekspertu viedokļos uzsvērts, ka mediju organizāciju iesaiste žurnālistu aizsardzībā ir būtiska, ja konkrēta publikācija varētu izraisīt vai jau izraisījusi vēršanos tiesā pret mediju organizāciju. Ekspertu viedokļi kopumā vairāk sliecas paust, ka mediju organizāciju komunikācijas speciālisti un/vai vadītāji redz kā savu pienākumu publiski aizstāvēt žurnālistus pret uzbruku-

miem. Tomēr ekspertu viedokļi dalās, kad ir jāpauž skatījums, vai mediju organizācijas sagaida, ka žurnālisti paši risinās problēmas, ko rada publiska un naidīga vēršanās pret viņiem.

Ekspertu ieskatā lielākajā daļā mediju organizāciju ir izveidotas vadlīnijas un/vai ir atrunātas labas prakses stratēģijas, kā vērsties pēc palīdzības, ja žurnālistam ir nepieciešama aizsardzība un atbalsts. Kaut arī eksperti sliecas piekrist apgalvojumam, ka mediju juristi vai piesaistītie juristi sniedz atbilstošu atbalstu žurnālistiem, kas saskārušies ar dažādiem uzbrukumiem, tomēr atzīmē arī, ka, vērstoties policijā ar iesniegumiem par neslavas celšanu, draudiem, vajāšanu, mediji lielākoties saņem atteikumus ierosināt krimināllietu un uzsākt izmeklēšanu.

Kopumā mediju organizācijām ir izšķiroša loma, lai palīdzētu žurnālistiem tikt galā ar dažādu uzbrukumu un draudu sekām. Mediju organizācijas atbalsts neaprobežojas tikai ar finansiālu un juridisku palīdzību, bet varētu ietvert arī psiholoģisko atbalstu. Sarežģītu situāciju gadījumos, piemēram, pēc fiziskiem uzbrukumiem, darba karstajos punktos vai sistemātiskiem draudiem, žurnālistiem ir nepieciešama skaidra redakcijas atbalsta sistēma ar izprotamu rīcības algoritmu, kas spēj nodrošināt mehānismus žurnālista psiholoģiskai rehabilitācijai un turpmākai drošai nodarbinātībai medijā.

3.3. Žurnālists kā darba ņēmējs un savu drošības jautājumu individuāls risinātājs

Šajā sadaļā ir apkopoti ekspertu viedokļi, kas atklāj žurnālista kā darba ņēmēja lomu mediju drošības un ar profesionālo darbību saistīto apdraudējumu risinājumos. Ekspertu viedokļi precīzi ieskicē gan žurnālista kā darba ņēmēja personīgos faktoros, gan mediju organizāciju sistēmas kapacitātes faktoros kā svarīgus iemeslus, kas ietekmē žurnālistu drošību un aizsardzību ar profesionālo darbību saistītu draudu gadījumos.

Ekspertu vairums sliecas piekrist, ka žurnālisti novērtē kolēģu atbalstu, bet uzskata, ka «dienas beigās» katram pašam jātiek galā ar dažādu uzbrukumu sekām, kā arī žurnālisti izvēlas nevērsties pēc palīdzības vai no tās atsakās, jo domā, ka vēršanās pret uzbrucējiem radušos situāciju pasliktinās, tāpēc labāk izvairīties, klusēt, ierobežot savas aktivitātes sociālās tīklošanās vietnēs un citur. Šādas situācijas norāda, ka žurnālisti, iespējams, ir pārslogoti un noguruma dēļ izvēlas sevi juridiski neaizsargāt pret uzbrukumiem.

Žurnālistu profesionālās organizācijas spēj aktualizēt ar uzbrukumiem žurnālistiem saistītās problēmas, bet nespēj ikdienā aizsargāt individuālos biedrus. Ekspertu skatījumā iepriekšminētie individuālie un institucionālie faktori rada situāciju, ka draudu gadījumā žurnālisti ir gatavi vērsties pēc palīdzības tikai situācijās, kad saņem draudus, kas attiecas uz tuviniekiem un ģimeni.

Apkopojot jāatzīmē būtiskākie riski un iespējamie risinājumi. Izvairīšanās runāt par drošības problemātiku un savas publiskās rīcības ierobežošana no žurnālistu puses var veicināt pašcenzūru un attiecīgi arī ierobežot vārda brīvību, kas ir viena no žurnālistikas pamatvērtībām. Žurnālistu pārslodze un, iespējams, arī izdegšana var norādīt uz žurnālistu psihoemocionālo resursu izsīkumu, kas kontekstā ar žurnālistikas profesionālo organizāciju finansiālās un juridiskās kapacitātes nepietiekamību žurnālistu aizsardzībai veicina pāridarītāju nesodāmības un visatļautības kultūru. Svarīgi būtu stiprināt žurnālistikas profesionālo organizāciju kapacitāti, kā arī jāveicina sadarbība starp mediju organizācijām, žurnālistu profesionālajām organizācijām un tiesībsargājošajām institūcijām.

3.4. SLAPP pieredze

Izvērtējot apgalvojumus par SLAPP, eksperti daļēji piekrīt, ka pētnieciskie žurnālisti un viņu darba devēji spēj paredzēt un proaktīvi risināt iespējamus SLAPP gadījumus, kā arī, ka regulāra vēršanās tiesā par žurnālista darbu ilgākā laika periodā negatīvi ietekmē darba devēja attieksmi pret žurnālistu un darba tiesiskās attiecības ar viņu.

Eksperti arī daļēji piekrīt uzskatam, ka Latvijā SLAPP lietas ir ilgstošas un dārgas, tāpēc mediji pakāpeniski atsakās vai izvairās no tematiem, kas varētu veicināt vēršanos pret mediju tiesā, kā arī ka SLAPP pieredze liek mediju organizācijām pakāpeniski atteikties no «riskantām» tēmām. Daļējs atbalsts tiek pausts arī viedoklim, ka Latvijā SLAPP lietas ierosina vieni un tie paši spēlētāji (uzņēmumi, institūcijas u.c.). Tomēr šeit svarīgi atzīmēt, ka ekspertu viedokļi vienlaicīgi ir ļoti pretrunīgi, jo kopumā uz apgalvojumiem sniegtajās atbildēs ir arī pausts viedoklis, ka eksperti saredz apgalvojuma neatbilstību, bet vēl augstāks atbilžu skaits ietvēra norādes, ka apgalvojums nav attiecināms vai eksperts nevar atbildēt.

Viens no iemesliem viedokļu dažādībai ir reģionālās žurnālistikas un nacionāla līmeņa mediju pārstāvju atšķirīgie darba apstākļi un redakcionālā satura īpatnības. Piemēram, reģionālajos medijos praktiski nav pētnieciskās žurnālistikas, kas bieži vien tiek uztverta saasināti, jo tās tēmas skar sociālpolitiski sensitīvus jautājumus. Eksperti arī atzīmē personīgās pieredzes trūkumu SLAPP jautājumos.

3.5. Žurnālistu drošības risinājumi dokumentos un diskusijās

Eksperti ir pārliecināti, ka ir nepieciešamas policijas darbinieku, prokuroru, tiesnešu mācības, kas nodrošinās labāku žurnālistu aizsardzību, un, apzinoties problēmas ar žurnālistu aizsardzību, nepieciešams izstrādāt un pieņemt atbilstošu regulējumu žurnālistu drošības stiprināšanai. Ar izteikti mazāku pārliecību tiek uzskatīts, ka esošais regulējums, kas nodrošina žurnālistu aizsardzību, pilnībā atbilst mūsdienu situācijai un svarīgākais jautājums ir tā piemērošanas kvalitāte.

Ekspertu ieskatā daļēji atbalstāma ir ideja izveidot žurnālistu drošības nacionālo kontaktpunktu, kas nodrošina regulāru situācijas monitoringu un informācijas apriti ar tiesībsargājošām un mediju profesionālajām iestādēm. Eksperti uzskata, ka kopumā nozīmīgi būtu nodrošināt juridiskās un atbalsta konsultācijas mediju darbiniekiem saistībā ar viņu profesionālo darbību, kas rada apdraudējumu gan viņa, gan ģimenes locekļu drošībai, un noderīgas būtu konsultācijas mentālās veselības stiprināšanai mediju darbiniekiem, kuri nonāk krīzes situācijās.

3.6. Žurnālistu drošības Nacionālais kontaktpunkts un tā funkcijas

Nacionālā kontaktpunkta galvenā loma, ekspertu ieskatā, ir organizēt juridiskās palīdzības sniegšanu mediju organizācijām un individuāliem žurnālistiem, organizēt un vadīt programmas, kas praktiski palīdz novērst uzbrukumus žurnālistiem tīmeklī, kā arī organizēt konsultāciju sniegšanu saistībā ar dažādiem žurnālistu drošības jautājumiem. Tiek aktualizēta arī nepieciešamība izveidot «ātrās reaģēšanas» funkciju tūlītējas palīdzības vai atbalsta sniegšanai.

Iepriekšminēto priekšlikumu kopums sniegtu tūlītēju atbalstu un varētu proaktīvi mazināt draudu ietekmi, kā arī radītu vispārēji saprotamu un pieejamu rīcības algoritmu draudu situācijās žurnālistiem un medijiem. Eksperti pauž nozīmīgu atziņu, ka viena institūcija nespēs pildīt visas iepriekšminētās funkcijas un ka kvalitatīvai šo priekšlikumu īstenošanai ir nepieciešama nevalstiskā sektora, žurnālistu profesionālo organizāciju un valsts institūciju partnerība.

Ekspertu atbalsts priekšlikumam izveidot vadlīnijas un labās prakses piemēru rokasgrāmatu, ko var izmantot gan tiesībsargājošo institūciju darbinieki, gan mediji un atsevišķi žurnālisti, liecina, ka saturs par žurnālistu drošību būtu noderīgs atbalsts žurnālistiem, medijiem un tiesībsargājošo iestāžu darbiniekiem. Te gan jāņem vērā ekspertu bažas par satura atbilstību žurnālistikas un mediju pasaules īpatnībām – saturs par žurnālistu drošību būtu jāizstrādā ciešā sasaistē ar žurnālistikas un mediju ekspertiem.

3.7. Tiesībsargājošo institūciju prakse un žurnālistu drošības jautājumi

Apkopojot priekšlikumus mainīt tiesībsargājošo institūciju praksi un dažādus regulējumus, kas ir saistīti ar žurnālistu un mediju drošības jautājumiem, eksperti norādīja uz žurnālistikas profesijas regulējuma precizēšanas nepieciešamību. Īpaši būtiska ir informācijas patiesuma pārbaudes procedūru precizēšana, kas var kalpot gan kā aizsardzības mehānisms pret nepamatotām prasībām, gan kā kvalitātes standarts profesionālajā darbībā.

Eksperti norāda uz nepieciešamību stiprināt žurnālistu profesionālo autonomiju un aizsardzību pret dažāda veida spiedienu, tai skaitā SLAPP tiesvedībām. Atbalsts žurnālista definīcijas precizēšanai mediju vispārējā regulējumā ir saistīts ar mūsdienu mainīgo mediju vidi, kur tradicionālās un jaunās mediju formas saplūst, radot nepieciešamību pēc skaidrāka profesionālā statusa noteikšanas.

Apkopojot Delphi aptaujās paustos mediju ekspertu viedokļus par žurnālistu drošību Latvijā, var izcelt vairākus svarīgus ierosinājumus:

1. Ir nepieciešama kopēja izpratne par žurnālistu drošības problemātiku gan mediju nozarē, gan arī ar drošības jautājumiem saistītās nozarēs, kas ietver, bet neaprobežojas ar lēmējvaru kā juridiskā ietvara nodrošinātāju, tiesībsargājošo institūciju un tiesu darbiniekiem, policiju, žurnālistu profesionālajām apvienībām u.c.
2. Vienota izpratne ļautu izvērtēt riskus un iespējas, ko nodrošina jau esošais žurnālistu drošību atbalstošais juridiskais regulējums. Apzinot kopējos riskus, būtu iespējams arī izstrādāt atbilstošas papildu izglītības iespējas žurnālistiem, mediju organizāciju pārstāvjiem un tiesībsargājošo institūciju pārstāvjiem.
3. Eksperti vairākkārt izceļ reģionālo mediju žurnālistu atšķirīgo pieredzi dažādos Latvijas reģionos, jo tiesībsargājošo institūciju izpratne par žurnālistu drošību un tiesībām, un žurnālistu un mediju darba specifiku bieži vien ir nepietiekama.
4. Eksperti arī atzīmē, ka žurnālistu drošības jautājums atbildīgo institūciju dienas kārtībā nav kaut kas jauns, un diemžēl ir vērojama birokrātiska vilcināšanās, aprobežojoties ar diskusijām.

Kopumā šie priekšlikumi veido saskaņotu pieeju žurnālistu profesionālās darbības aizsardzības stiprināšanai, aptverot gan praktiskos, gan tiesiskos aspektus. To ieviešana varētu būtiski uzlabot žurnālistu drošību un profesionālās darbības kvalitāti, vienlaikus stiprinot mediju brīvību un demokrātiskas sabiedrības attīstību.

3.8. Mācību priekšlikumi – nepieciešamās kompetences, kurss augstskolās, tālākizglītība

Tiek ieteikts izveidot specializētas apmācību programmas, kas būtu mērķētas visiem tiesībsargājošo iestāžu darbiniekiem, kuri potenciāli varētu saskarties ar žurnālistu apdraudējumu gadījumiem. Šādas programmas varētu tikt īstenotas sadarbībā ar žurnālistu organizācijām un starptautiskajiem ekspertiem, tādējādi nodrošinot gan teorētisko zināšanu, gan praktiskās pieredzes pārnesi. Mācību programmu efektivitātes nodrošināšanai būtu jāietver vairāki būtiski elementi: klātienēs mācību iespējas, tiešsaistes mācību moduļi pašmācībai, praktisko gadījumu analīze un simulācijas, kā arī zināšanu un kompetenču pārbaudes mehānismi.

Mācību programmu saturam būtu jāaptver plašs tēmu loks, sākot no juridiskajiem aspektiem līdz pat praktiskiem rīcības scenārijiem. Īpaša uzmanība būtu jāpievērš SLAPP lietu specifikai, ieskaitot to identificēšanas metodoloģiju, pierādījumu vākšanas īpatnības un procesuālo risinājumu izvēli. Programmas ietvaros būtu jāaplūko arī starptautiskā prakse un Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūra žurnālistu tiesību aizsardzības jomā.

Praktisko nodarbību komponente varētu ietvert darbu ar reāliem gadījumiem, kur tiesībsargājošo iestāžu darbinieki simulētu dažādas situācijas un mācītos pieņemt atbilstošus lēmumus sarežģītos apstākļos. Šādas simulācijas palīdzētu attīstīt praktiskās prasmes un veidotu dziļāku izpratni par žurnālistu darba specifiku un potenciālajiem riskiem. Būtiski būtu iekļaut arī starptautisku komunikācijas aspektus, ņemot vērā žurnālistu darba starptautisko dimensiju.

Mācību programmu īstenošanā būtu jāiesaista ekspertu komanda: praktizējoši juristi ar pieredzi mediju tiesību jomā, pieredzējuši žurnālisti, starptautiskie eksperti mediju brīvības jautājumos, kā arī tiesībsargājošo iestāžu pārstāvji ar pieredzi šādu lietu izmeklēšanā. Šāda daudzveidīga ekspertu pārstāvniecība nodrošinātu visaptverošu skatījumu uz problēmām un to risinājumiem.

Būtiska loma būtu arī starptautiskajai sadarbībai, veidojot partnerības ar līdzīgām institūcijām citās valstīs un apmainoties ar labo praksi. Tas ļautu Latvijas tiesībsargājošajām iestādēm būt labāk sagatavotām arī pārrobežu gadījumos, kad žurnālistu apdraudējumi var būt saistīti ar starptautiskām organizācijām vai ārvalstu institūcijām vai personām.

Būtiska nozīme ir arī tiesībsargājošo iestāžu darbinieku spējai izvērtēt konkrētu SLAPP gadījumu tiesvedību kontekstā ne tikai to juridiskos aspektus, bet arī plašāku sociālo kontekstu un potenciālās sekas mediju darbībai un vārda brīvībai kopumā. Šāda daudzpusīga izpratne var veicināt līdzsvarotāku un efektīvāku lēmumu pieņemšanu, kas ņem vērā gan tiesiskos aspektus, gan sabiedrības intereses demokrātiskas un informētas diskusijas nodrošināšanā.

Tiesībsargājošo iestāžu darbinieku izglītošana šajā jomā nav vienreizējs pasākums, bet gan nepārtraukts process, kas ietver regulāras apmācības, pieredzes apmaiņu un zināšanu atjaunināšanu atbilstoši mainīgajai mediju videi un jaunajiem izaicinājumiem. Īpaša uzmanība būtu jāpievērš arī starptautiskajai sadarbībai un labās prakses pārņemšanai no valstīm ar ilgstošāku pieredzi SLAPP tiesvedību risināšanā.

Vienlaikus ir svarīgi uzsvērt, ka tiesībsargājošo iestāžu darbinieku izglītošana SLAPP kontekstā nedrīkst apdraudēt tiesu sistēmas neatkarību un objektivitāti. Tā vietā tai jākalpo kā instrumentam, kas palīdz labāk izprast mediju un žurnālistikas lomu demokrātiskā sabiedrībā, vienlaikus saglabājot profesionālu un objektīvu pieeju katras konkrētās lietas izvērtēšanā.

Šo mērķu sasniegšanai būtiska ir arī aktīva sadarbība starp tiesībsargājošajām iestādēm un mediju organizācijām, veicinot savstarpēju izpratni un konstruktīvu dialogu. Tas var palīdzēt veidot efektīvāku sistēmu žurnālistu un mediju aizsardzībai pret SLAPP tiesvedībām, vienlaikus nodrošinot tiesiskuma principu ievērošanu un sabiedrības interešu aizsardzību.

Vēl viens būtisks aspekts ir žurnālistu morāles un profesionalitātes apšaubīšana. Sabiedrībā tiek veidoti un izplatīti apmelojoši, reizēm savvērestības teorijās un/vai populisma idejās balstīti stāsti, kas ietekmē žurnālistu tēlu sabiedrībā un grauj uzticību medijiem. Žurnālisti nereti tiek apvainoti neobjektivitātē un uzpērkamībā, vai tiek izteikti nepatiesi apgalvojumi par viņu darba ētiku, kas grauj viņu autoritāti un rada papildu spiedienu.

3.9. Neaizsargātās, minoritārās grupas – reģionu mediju profesionāļi, sievietes, krievu valodā rakstošu vai raidošu mediju žurnālisti, brīvžurnālisti, operatori

Žurnālisti no reģionālajiem medijiem ir sevišķi neaizsargāti pret vietējo pašvaldību spiedienu, viņiem ir ierobežota piekļuve juridiskajai palīdzībai, un bieži trūkst institucionālā atbalsta. Situāciju sarežģī arī grūtības piesaistīt finansējumu nepieciešamajiem tiesiskās aizsardzības pasākumiem.

Īpaši neaizsargāta grupa ir **žurnālistes sievietes**, kuras ievērojami biežāk saskaras ar uzbrukumiem tiešsaistē, tai skaitā seksualizētām piezīmēm un draudiem. Sievietēm žurnālistēm ir jāsaucas ne tikai ar profesionālajiem izaicinājumiem, bet arī ar personiskiem un dzimumu stereotipos balstītiem uzbrukumiem, kas ir vērsti uz viņu iebiedēšanu un diskreditēšanu. Šie uzbrukumi bieži ir anonīmi, kas apgrūtina vainīgo saukšanu pie atbildības, taču tiem ir būtiska ietekme uz žurnālistes psihoemocionālo stāvokli un profesionālo darbību.

Ir sastopama žurnālista profesijas diskreditēšana **politiskajā komunikācijā**, kas var izraisīt draudus un iebiedēšanu. Savukārt **krievu valodā rakstošu/raidošu mediju žurnālisti** pašreizējā ģeopolitiskajā situācijā izjūt paaugstinātus riskus un dubultu spiedienu no dažādām sabiedrības grupām, kā arī sa-skaras ar īpaši intensīvu naida runu sociālajos tīklos.

Brīvžurnālisti jeb *freelancer* (pašnodarbinātie) ir mazāk aizsargāti juridiskā ziņā, viņiem ir ierobežota piekļuve gan mediju, gan arī tiesībsargājošo iestāžu institucionālajam atbalstam. Šī grupa ir arī īpaši neaizsargāta pret SLAPP prasībām. Tāpat pašnodarbinātie žurnālisti saskaras ar tiešiem riskiem masu pasākumos, viņiem var trūkt pietiekamas fiziskās aizsardzības un arī tiesiskā un institucionālā atbalsta krīzes situācijās.

Minoritāro žurnālistu atbalstam ir nepieciešama kompleksa pieeja, kas ietver speciālas atbalsta programmas izveidi minoritārajiem žurnālistiem, bezmaksas juridisko konsultāciju nodrošināšanu un specializētu drošības apmācību organizēšanu. Būtiska ir ātrās reaģēšanas mehānisma izveide krīzes situācijām un mentoringa programmu attīstīšana. Neaizstājams elements ir arī psiholoģiskā atbalsta pieejamība, kā arī mediju organizāciju un tiesībsargājošo institūciju izpratnes stiprināšana par minoritāro žurnālistu specifiskajām vajadzībām.

4. Tiesībsargājošo institūciju žurnālistu drošības aspektu izpratne, pieredze un prakse

Šajā nodaļā aplūkota tiesībsargājošo institūciju loma žurnālistu aizsardzībā, identificējot problēmas un iespējamus risinājumus, kas izriet no līdzšinējās prakses un pieredzes izvērtējuma. Dati, uz kuriem balstās nodaļā apkopotās atziņas, iegūti 8 padziļinātājās intervijās un 3 fokusgrupu diskusijās ar tiesībsargājošo iestāžu darbiniekiem un juristiem, kā arī mediju profesionāļiem. Nodaļas noslēgumā apkopoti Delphi aptaujas dati ar mediju jomas ekspertu risinājumu un apmācību tēmu izvērtējumu.

4.1. Drošības riski un risinājumi

Valsts policijā aktīvāka pieredze žurnālistu aizsardzībā saistās ar COVID-19 pandēmijas laiku, kad ne tikai žurnālisti, bet biežāk tieši mediķi pieprasīja policijas aizsardzību. Toreiz – atālinātu apspriežu veidā – tika sniegtas apmācības, kā attiekties pret cieņas aizskaršanu un draudiem – gan tiešsaistē, gan bezsaistē. Policijas uzmanības lokā galvenokārt ir fiziska aizskāruma riski masu pulcēšanās kontekstos, kad notiek piketi un demonstrācijas, protesta gājieni u.c. VP skatījumā tas ir viens no svarīgākajiem žurnālistu drošības jautājumiem Latvijā, lai gan žurnālisti fokusgrupā drīzāk izcēluši cieņas un goda aizskaršanas, neslavas celšanas gadījumus, kā arī draudus un vajāšanu tīmeklī.

Attiecībā uz žurnālistu aizsardzību masu pasākumos, piketos un demonstrāciju laikā, policija izveidojusi skaidru rīcības algoritmu. Ja žurnālists paredz riskus šajā kontekstā, saskaņā ar šo algoritmu, viņam jāierodas policijas nodaļā, kas organizē konkrētā pasākuma nodrošināšanu, un tur jāizstrādā konkrētās situācijas aizsardzības pasākumi, ieskaitot, ja nepieciešams, apsardzi (Informants 8).

Pie drošības līdzekļiem pieder arī preses darbinieka veste vai atpazīšanas zīme, kuru nepieciešamība jāizvērtē žurnālistam pašam – ir pieejamas arī bruņu vestes, ķiveres utt. Lai arī ar vardarbības riskiem saistītu situāciju Latvijā pēc COVID-19 laika publiskos pasākumos būtībā nav, žurnālisti ar agresivitāti var saskarties dažādos sava darba posmos un situācijās. Par to fokusgrupā ziņo arī mediju profesionāļi, it sevišķi, reģionu žurnālisti. Cita veida fiziskas vardarbības risku līmenis žurnālistu drošības kontekstā policijas skatījumā Latvijā ir minimāls, jo nav karadarbības un arī korupcijas līmenis, kas varētu radīt bīstamu vidi pētnieciskās žurnālistikas pārstāvjiem, kuri izmeklē korupcijas lietas, ir salīdzinoši zems. Šis vērtējums pamatā saskan ar žurnālistu fokusgrupā teikto.

Tādēļ **uzmanības centrā ir digitālā vide.** Žurnālistu vērtējumos tieši digitālās vides apdraudējums rada nopietnus riskus žurnālista profesionālo pienākumu brīvai un neatkarīgai pildīšanai. Pēc policijas pārstāvja ieskatiem, savukārt, žurnālists ir tikpat apdraudēts kā visi pārējie sabiedrības locekļi. Tas rada potenciālu plaisu viedokļos starp mediju un policijas profesionāļiem dažādo drošības situāciju vērtējumos. Lai risinātu problēmas, policijā un tiesībsargājošajās

institūcijās kopumā jāpaaugstina izpratne par žurnālistikas specifiku – žurnālistu un mediju darbinieku apvainošana internetā nav tikai personu cieņas un goda aizskaršana, uzbrukumi vai vajāšana, bet tādu fenomenu kā atturēšanās un pašcenzūras veicināšanas dēļ tie ir izteiksmes un mediju brīvības pārkāpumi, kas skar visas sabiedrības intereses. To teorētiski saredz arī VP, kas to apzīmē kā valstisku problēmu. Tomēr VP pārstāvis intervijā uzsver, ka Latvijas kontekstā nevar īsti runāt par mediju brīvības apdraudējumu. Tas attiecas arī uz jautājumiem par **avotu aizsardzību** – VP pārstāvja skatījumā to sakārto esošais regulējums. Tikai ar īpašu tiesas lēmumu var uzlikt par pienākumu atklāt avotu, un tas, policijas ieskatā, notiek visai reti. Tomēr VP pārstāvis pieļauj, ka dažreiz, veicot izmeklēšanu noteiktos procesos, ir ļoti svarīgi atklāt šos avotus, tādēļ mediju darbinieku vidū ir radies iespaids, ka policija izdara nepamatotu spiedienu atklāt informācijas avotus. Te gan advokātiem ir cits viedoklis: *«Tajā brīdī, kad policists vai prokurors, kas virza procesu, jūt, ka mums tagad vajag iegūt kādus pierādījumus, tad iet un ņem no žurnālista. Tomēr te būtu jābūt dziļākam izvērtējumam, vai sabiedrības intereses iegūt šādu informāciju ir augstāk vērtējamas kā vārda brīvība un žurnālista interese, kas ietver avotu sargāšanu. Tur ir jāizdara nopietns darbs, pirms dot atļauju veikt kratīšanas vai noklausīšanās. Ir daudz lietas, kur tas ir noticis un nav ņemts vērā, ka tas ir par žurnālistiem, kur ir citi principi. Var teikt, ka tā ir nezināšana, bet tādu gadījumu ir daudz, tādēļ jāmaina likums.»* (Informants 6)

Tātad Valsts policijas izpratnē par žurnālistu drošību Latvijā dominē divi riski – vardarbība publisko pasākumu laikā (īpašos gadījumos) un aizskārums kibertelpā –, pret kuriem policijai ir līdzekļi kā cīnīties, gan Rīgā, gan reģionos, tomēr VP pārstāvis atzīst, ka efektīvas aizsardzības priekšnoteikums ir aktīva komunikācija starp policiju un mediju darbiniekiem.

Grūtības policijas darbā sagādā tas, ka policijas darbinieks ne vienmēr zina vai spēj katrā atsevišķā situācijā identificēt, ka tajā, veicot darba pienākumus, ir iesaistīts žurnālists. Policijas pārstāvis uzsver, ka, lai efektīvi aizsargātu žurnālistus, svarīgi būtu, lai žurnālistiem Latvijā būtu skaidri definēts statuss, ko žurnālists, atnākot pie kāda, varētu apliecināt, uzrādot apliecināšanu. Būtiski, lai žurnālista darba vieta un profesionālais statuss būtu publiski zināms un pārbaudāms, piemēram, internetā. Šobrīd ir dažādi ceļi – piederība LŽA, piederība kādam no masu medijiem un trešais ceļš, kad personas darbība varētu tikt attiecināta uz žurnālistiku. VP skatījumā, šajā grupā, kurā ietilpst arī blogeri un influenceri, viņu statuss ir salīdzinoši ir neskaidrs. Policijā nav skaidrs, uz kādu un cik lielu žurnālistu grupu būtu attiecināmi aizsardzības pasākumi. No tiesībaizsardzības iestāžu viedokļa, gatavojot konkrētus žurnālistu aizsardzības pasākumus, būtu vēlams zināt, cik daudz un kas ir aizsargājami. Tas palīdzētu saprast, vai konkrētā gadījumā jānodrošina atbalsts un kvalificēta palīdzība žurnālistam vai arī personai, kas sevi uzskata par žurnālistu.

Likums par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem aizsargā žurnālistu pret apstākļiem, kas viņu traucē pildīt amata pienākumus. Pārkāpumu gadījumā var arī piemērot naudas sodus. Policijas pārstāvja ieskatā, spēkā esošais regulējums ir attiecināms arī uz digitālo vidi, un tam *«vajadzētu būt pietiekošam»*. Taču ir problēmas ar izpratni un likuma normu piemērošanu.

Tādu pašu viedokli pauž arī juristi – intervētie advokāti, prokurors un Tiesībsarga biroja pārstāve. Latvijas Republikas normatīvajos aktos jau ir pietiekamas iestrādes žurnālistu aizsardzībai pret nevēlamu vajāšanu, tomēr tiesībsargājošajām iestādēm un tiesām kopumā **trūkst praktiskās pieredzes šādu gadījumu risināšanā** to relatīvi retās sastopamības dēļ. Arī prokurors (Informants 5) intervijā uzsver, ka draudu un nevēlamas vajāšanas gadījumos būtiska ir žurnālistu un mediju aktīva iesaistīšanās un biežāka sūdzību iesniegšana, kā arī maksimāli

detalizēts notikumu izklāsts sūdzībās, kas ļautu tiesībsargājošajām iestādēm gūt precīzāku izpratni par situācijas specifiku. Nepietiekamais sūdzību skaits daļēji ierobežo tiesībsargājošo iestāžu pieredzes veidošanos žurnālistu un mediju apdraudējuma lietās, taču, pieaugot sūdzību skaitam un iestāžu pieredzei, žurnālistu apdraudējuma gadījumi tiktu uztverti ar dziļāku izpratni un izvērtēti efektīvāk.

Arī mediju vadītāji un žurnālisti FGD atzīst, ka Latvijas tiesiskajā regulējumā pastāv vairāki būtiski instrumenti žurnālistu aizsardzībai krīzes situācijās, grūtības rada to praktiskais izmantojums. Tāpēc radies paradokssāls stāvoklis, ka tieši tās institūcijas, kurām būtu jānodrošina žurnālistu aizsardzība, reizēm **netieši sekmē tiesisko spiedienu uz mediju pārstāvjiem**. Īpaši problemātiski tas ir SLAPP kontekstā, kā arī informācijas avotu atklāšanas ziņā – pretrunā ar žurnālistikas profesionālajiem principiem un avotu aizsardzības praksi.

4.2. Problēmas tiesībsargājošo institūciju darbā ar žurnālistu drošības jautājumiem

Šajā apakšnodaļā identificētas desmit galvenās problēmas tiesībsargājošo institūciju darbā ar žurnālistikas drošības jautājumiem. Pētījumā veiktajās fokusgrupu diskusijās ar mediju vadītājiem un žurnālistiem minēta tiesībsargājošo institūciju darba kritika saistībā ar daudziem profesionālajā vidē zināmiem gadījumiem, kur **žurnālistu vairākkārtēji iesniegumi** par vajāšanu un naida runu internetā **nav uzskatīti par pamatu izmeklēšanas uzsākšanai**. **Tā ir pirmā identificētā problēma**, jo rada mediju profesionāļu neuzticēšanos tiesībsargājošajām institūcijām. Žurnālistu vidē valda priekšstats, ka policija uz šādiem signāliem pārsvarā nereaģē vispār vai arī reaģē situatīvi – dažādi apstākļi var izraisīt augstāku vai zemāku tiesībsargājošo darbinieku ieinteresētību uztvert žurnālistu apdraudējuma situācijas kā nozīmīgas. **Otrkārt**, gan žurnālisti un mediju darbinieki, gan arī intervētie juristi izprot situāciju, ka pasivitāte un neieinteresētība varētu būt skaidrojama ar **policijas darbinieku trūkumu un pārslodzi**.

Informants 2: «Būsim godīgi, policistam, kam ir 600 lietas, tam [žurnālistu iesniegumiem] laika un tās iereģistrē, noliek malā un gaida noilgumu. Tā ir realitāte. Tā ir sistēmiska problēma, kā vispār iespējama esošo normu piemērošana. Tāpēc cilvēki atsakās, un aiziet meklēt civiltiesisko risinājumu, jo policija šos iesniegumus neprioritizē. Rodas sajūta, ka katrā konkrētā problēmā vajadzīga «rusiņa» lieta, lai kaut kas kustētos uz priekšu. Resursi ir tādi, kādi tie ir, un mums jābūt priecīgiem, ka vispār kaut kas notiek. Likuma piemērošana prasa lielu detalizāciju un tam nav laika».

Pārslodzi un darbinieku trūkumu intervijā atzina arī VP pārstāvis: «[...] *realitāte ir tāda, ka policistu trūkst un daudzi strādā virsstundas un ir uz izdegšanas robežas*». Tādā situācijā «nav laika aizdomāties, vai tas ir žurnālists, vai nav». **(Informants 8)**

Arī viņš uzsvēra to, ka katrs konkrēts gadījums jāskata atsevišķi. Policijas darba procedūras tādējādi var būt laikietilpīgas. Taču tika pausts arī viedoklis, ka nav tā, ka pārkāpuma faktu nevarētu noteikt, to daudzos gadījumos ir salīdzinoši viegli fiksēt, sevišķi, ja subjekts atklāti pauž nodomu vai arī var konstatēt, ka viņam ir acīmredzams nodoms aizskart vai vajāt personu. Tādos gadījumos policijas darbiniekiem jāprot un jāvar identificēt, kvalificēt noziegumu un par to būtu jāsaņem sods. Ne visi pārkāpumi paredz kriminālatbildību. Tie var būt arī administra-

tīvi pārkāpumi – pret personu vērsta agresīva uzvedība vai vajāšana ir administratīvi sodāma. Tādēļ tiesībsargājošo iestāžu darbiniekiem vajadzētu būt pietiekami kompetentiem un spējīgiem izvērtēt katru situāciju. Tomēr – un tā ir **trešā identificētā problēma – ne visi policisti**, kuru rokās nonāk iesniegumi, kā atzīst arī intervētais VP pārstāvis, **ir ar nepieciešamo izpratni**. Fokusgrupās ar mediju pārstāvjiem īpaši akcentēts zināšanu par žurnālistikas un masu mediju vietu un lomu demokrātiskā sabiedrībā trūkums, kā arī tiesībsargājošo iestāžu pieredzes trūkums šādu lietu risināšanā. Tā izpaužas kā tiesībsargājošo iestāžu darbinieku nepietiekama izpratne par žurnālistu tiesību aizsardzības mehānismiem un to pielietojumu praksē. Tieši ar to skaidrojama mediju organizāciju sliktā pieredze, kas liek secināt, ka žurnālisti ir neaizsargāti, jo policisti neatpazīst žurnālistu drošības aizskārumu. Tas attiecas arī uz SLAPP, kas būtu jāatpazīst arī policijā.

Ja lietas ierosināšana tiek atteikta, pastāv lēmuma pārsūdzības mehānisms. Ja arī policists nav saskatījis nozieguma sastāvu un pieņēmis lēmumu atteikt ierosināt kriminālprocesu, tad žurnālists šo lēmumu var pārsūdzēt prokuratūrai, un tai ir jāskaidro, vai policists ir pareizi interpretējis jautājumu. Mehānisms ir skaidrs, tas attiecas uz visiem, bet **ceturtā problēma** tiesībsargājošo institūciju darbā ir tāda, ka praksē tas nozīmē **garu juridisku darbību ķēdi un laiku, kas nereti rada apātiju un cietušā nevēlēšanos to turpināt**.

Piektais problemātiskais jautājums ir **saņemto draudu novērtējums** (Krimināllikuma 132. pants, 132.1. pants, 160. pants). Lai gan regulējums ir izveidots, iespēja novērtēt tīmeklī izteiktos draudus ne vienmēr ir vienkārša, jo pašreiz jāpierāda «pamatota pārliecība» (Informants 4), ka draudi pastāv, tie apdraud dzīvību un veselību, ja draudi var tikt piepildīti.

Arī Valsts policijas pārstāvis atzīst, ka atsevišķos gadījumos žurnālistu iesniegumi skatīti nepietiekami precīzi – drīzāk sausi juridiski, nedomājot par iespējamo vārda brīvības un žurnālistikas apdraudējumu kopumā – jo tas, savukārt, nav precīzi formulēts nevienā no regulējumiem – ne Kriminālprocesa likumā, ne Administratīvo pārkāpumu kodeksā, ne citos saistītos, pakārtotos normatīvajos aktos – tomēr, lai šo likumu attiecīgi interpretētu, jābūt padziļinātai jautājuma izpratnei. **Sestā problēma** – policijas un prokurora ieskatā – ciktāl par to ir statistika – **trūkst pieredzes**, jo iesniegumu nav daudz. Te gan parādās vēl viena – **septītā problēma**, ko ieskicē arī Tiesībsarga biroja pārstāve – līdz šim **nav apkopota informācija, nav veikti pētījumi** par aktuālo situāciju par žurnālistu apdraudējumu un iespējamo kaitējumu. Tā rezultātā aktoriem trūkst pārskata par labās prakses paraugiem, bet dominē priekšstati, arī stereotipi, aizspriedumi par iesaistīto pušu profesionālismu. Tiesībsargājošās iestādes respektē žurnālistus un zināmā mērā uzskata par ļoti labi pasargātiem tieši žurnālistikas sargsuņa pozīcijas dēļ – bailes no tēla zaudēšanas attur šīs iestādes no pavisam vai negatīvas attieksmes izrādīšanas pret medijiem, no žurnālistiem baidās arī publicitātes dēļ. Tomēr uzticēšanās ir **astotā problēma**, drošības kontekstā žurnālisti neuzticas policijai.

VP jau ir atzinusi, ka profesionāls žurnālists ir īpašas aizsardzības subjekts. Tomēr **normatīvajā regulējumā tas nav formulēts tā**, kā tas ir ar palīdzības sniegšanu Nacionālo bruņoto spēku vai medicīnas darbiniekiem. Vēl vairāk, kā minēts iepriekšējā apakšnodaļā, nav skaidrības par pašu žurnālista profesijas (pienākumu, mērķu, uzdevumu) definējumu. Tā ir **devītā problēma**.

Ja ir runa par administratīvu procesu, tad tīmekļa uzbrukumu gadījumā izmeklētāji nevar iegūt IP adresi. Tiesa izdos šādu atļauju tikai tad, ja būs iesaistīta nepilngadīga persona. To parasti uzskata par pārāk lielu ierobežojumu interneta izpausmes brīvībai vai personas brīvībai.

Ja izmantots VPN (virtuālais privātais tīkls)serviss, tad to principā nevar noskaidrot. Tas ir piemērs vēl vienai, **desmitajai problēmai**, kas paskaidro, kāpēc pašlaik Latvijā **trūkst vienota mehānisma, kas koordinētu dažādu institūciju darbības** žurnālistu aizsardzības jomā.

4.3. Ieteikumi

Kopumā nepieciešamība pēc sistemātiskas un mērķtiecīgas tiesībsargājošo iestāžu darbinieku izglītošanas pētījumā tika identificēta kā būtiskākais risinājums. Eksperti norāda, ka, lai gan pastāv vispārēja izpratne par mediju lomu demokrātiskā sabiedrībā, trūkst specializētu zināšanu par mūsdienu žurnālistu apdraudējumu veidiem, īpaši par stratēģiskajām prasībām pret sabiedrības līdzdalību (SLAPP). Šādu zināšanu trūkums var kavēt ātru un efektīvu reakciju uz potenciālajiem apdraudējumiem. Jāapmāca visu tiesībsargājošo organizāciju darbinieki, lai tie labāk orientētos normās un saprastu konkrētos gadījumus, tai skaitā, ņemot vērā ar tehnoloģiju attīstību saistītos riskus. Tomēr būtiski, lai izprastu mūsdienu komunikācijā sastopamos riskus precīzāk un visā to sarežģītībā, būtu iesaistīt mācību plānos visus aktorus, t.i., paredzot mācības kā tiesībsargājošo, tā mediju institūciju darbiniekiem, iespējams kopā.

Pirmkārt, kā nepieciešamais risinājums tiek akcentēta nepieciešamība **stiprināt policijas darbinieku izpratni** par žurnālistu darba specifiku un drošības problēmām gan fiziskajā, gan digitālajā vidē. Tā kā žurnālisti vai mediju pārstāvji drošības krīzes situācijās primāri saskaras ar policistiem policijas iecirkņos, tieši policistu padziļināta izpratne un informētība par žurnālistu un mediju drošības problēmām ir būtiska, lai varētu juridiski iniciēt konkrētas situācijas izvērtējumu un ātru reaģēšanu, lai aizsargātu žurnālistu un izmeklētu pārkāpumu.

Otrkārt, lai gan, kā atzīmē vairāki respondenti, agresivitāte un **goda un cieņas** aizskārums ir mūsdienu komunikācijas vides īpatnība, **sodīt** par to vajadzētu, lai neveidotos nesodāmības sajūta. Tādēļ svarīgi, **lai veidotos atbilstoša tiesu prakse**. Tomēr tā jāpildinveido, sevišķi reģionos.

Informants 6: «Tiesās nevar atrast dzirdīgas ausis. Tas ir tādēļ, ka krimināllietu tiesneši strādā pilnībā savādāk kā būtu jāstrādā cilvēktiesību un vārda brīvības lietās. Krimināltiesneši ir pieraduši meklēt nozieguma sastāvu, pierādījumu. Viņi pieiet tikpat gramatiski. Civillietu tiesneši ir pieraduši regulāri meklēt balansu – par labu medijiem vai kādai citai personai. Te starptautiskie principi vārda brīvības kontekstā ir jau pazīstamāki».

Tādēļ respondenti uzsver, ka tiesnešiem būtu nepieciešamas apmācības par goda un cieņas aizskāruma lietām, tai skaitā tiesu prakses apkopojums. Tai skaitā uzmanība būtu jāpievērš starptautiskajai praksei. Būtiskas ir apmācības par to, kas ir neslavas celšana. Lai tiesneši varētu labāk analizēt iespējamus SLAPP procesus, racionāli piemērot regulējumu, būtu nepieciešama labāka izpratne par «žurnālista interesi». Tā konflikta gadījumā palīdz novērtēt žurnālista statusu un analizēt profesionālās procedūras žurnālistikā.

Treškārt, policijas darba efektivitāti palielinātu tas, ja žurnālisti būtu labāk psiholoģiski sagatavoti darbam sociālajā vidē, kurā strādā, kā arī informēti par juridiskajiem drošības as-

pektiem. Tātad nākamajiem žurnālistiem **izglītības programmu saturā būtu jāapgūst kompetences, kas tiem ļautu būt gataviem** mūsdienu komunikācijas vides izaicinājumiem vienlaicīgi zinot un lietojot savas tiesības.

Tas palīdzētu mediju darbiniekiem precīzāk noformulēt iesniegumā minamos pārkāpumus. Šobrīd ir grūtības ar pārkāpuma identifikāciju un klasifikāciju. Tādēļ, **ceturtkārt**, advokāti labākai esošā **regulējuma piemērošanai** minēja dažādus risinājumus. Vairākkārt izskanēja priekšlikums (**Informants 3**), ka iesniedzēju (mediju organizāciju, individuālu žurnālistu) vajadzībām būtu nepieciešams izstrādāt **standarta iesnieguma formas**, kas palīdzētu ātrāk sagatavot iesniegumus. Šis ierosinājums ir saistīts ar secinājumu, ka visus žurnālistu iesniegumus būtu nepieciešams, pirmkārt, klasificēt, kā žurnālista profesionālo pienākumu traucēšanu, otrkārt, šādas lietas skatīt kā steidzamas.

Piektkārt, lai gan respondenti drīzāk pauž nostāju, ka regulējums pamatā šobrīd ir pietiekams, tie nenoliedz, ka vēlami **regulējuma uzlabojumi**. Šādu uzlabojumu mērķim būtu jābūt precīzāk iezīmēt žurnālista lomu sabiedriskajās norisēs un darbības specifiku, kā arī dažādu aktoru atbildību un rīcību, it īpaši, ņemot vērā mūsdienu komunikācijas vides īpatnības un attīstības tendences, kā arī darbības, kas attur žurnālistus no pienākumu veikšanas, piemēram, SLAPP. Tāpat uzlabojumi nepieciešami, lai atvieglotu piekļuvi informācijai, piemēram, attiecībā uz policijas darbu būtu nozīmīgi, ja iesniedzēja pusei lietas ierosināšanas gadījumā būtu pieejami policijas resoriskās pārbaudes materiāli, tas palīdzētu labāk saprast izmeklētāja lēmuma motivāciju.

Sestkārt, tiesībsargājošo institūciju darbā būtiska ir **prevencija**. Tā paredz dažādu aktoru iesaisti. Policijai, masu medijiem, arī politiķiem un izglītības darbiniekiem jāsaprot, ko un kā darīt ir amorāli un ko – prettiesiski. Vairāki respondenti atzīst, ka līdz šim tas darīts nepietiekami, sabiedrībā par to nav pietiekamas izpratnes un prakse to neveicina. Juridisko normu jautājums ir plašs, tam ir dažādi aspekti, kas būtu skatāmi sistēmiski, un izmaiņas sabiedrības vērtībās, normās un kultūrā, kas attiecas uz publisko komunikāciju, ir ilgāks process, šādas izmaiņas nevar notikt uzreiz. Kā žurnālisti, tā tiesībsargājošo iestāžu pārstāvji atzīmē, ka svarīga loma ir politiķiem – ja politiķi aktīvi komunicētu par šiem jautājumiem, nevis ar savu komunikāciju praktiski pierādītu pretējo. Mediju profesionāļu pieredze rāda, ka politiķi nereti vērsas pret medijiem un žurnālistiem kā mediju darbiniekiem un arī personīgi, tādējādi graužot uzticēšanos medijiem. Situāciju uzlabotu konkrēti lēmumi, piemēram, ja drošības jautājumi mediju politikā aktīvāk tiktu risināti attiecībā uz tiešsaistes platformām, piemēram, kā akcentēja policijā, ka tiktu strādāts pie priekšlikuma uzlikt par pienākumu visām platformām, kas darbojas Latvijā, fiksēt un dzēst, kā arī arhivēt aizskarošos ierakstus. Intervijā (**Informants 8**) tika pausts arī viedoklis, ka interneta platformās vajadzētu arī atteikties no anonimitātes, sevišķi, kad tiesībsargājošās institūcijas nāk ar šādu pieprasījumu. Būtu vēlams, lai informācija par sodiem izskanētu publiski un tas atturētu potenciālus pārkāpējus, kā arī veicinātu komunikācijas kultūru.

Vispār risinājumu jomā, kā galvenais intervijās tika uzsvērta **komunikācija un koordinācija** starp visiem iesaistītajiem aktoriem – komunikācijas kanālu un atklātu attiecību nodibināšana un aktīva komunikācija par neskaidrībām.

Tādēļ, **septītkārt**, starpiestāžu sadarbības uzlabošanai tiek ieteikts izveidot specializētu darba grupu vai koordinācijas padomi ar visu iesaistīto institūciju pārstāvniecību. Šādas padomes galvenie uzdevumi būtu:

- regulāra informācijas apmaiņa par aktuālajiem žurnālistu apdraudējumu gadījumiem;
- vienotu rīcības protokolu izstrāde apdraudējumu gadījumiem;
- kopīgu apmācību un semināru organizēšana;
- labās prakses apkopošana un izplatīšana;
- preventīvo pasākumu plānošana un īstenošana.

Astotkārt, būtisks solis ir kopīgi pārstrādāt policijas un žurnālistu organizāciju sadarbības memorandu un modeli, kā rīkoties žurnālista drošības problēmu gadījumos. Policijā konstruktīvs risinājums ietvertu policijas darbinieku specializāciju. VP pārstāvis skaidro to, kā «labas gribas modeli», kad varētu norīkot konkrētus darbiniekus ar precīzu specializāciju komunikācijai ar mediju profesionāļu asociāciju vai konkrētiem žurnālistu kopienas pārstāvjiem, kas saskārušies ar problēmām, lai katrā konkrētā problēmgadījumā varētu atrast dažādajās policijas struktūrvienībās atbilstošāko ekspertu atbalstu. Šobrīd komunikācijas pietrūkst un tādēļ nav arī pārskata par konkrētiem gadījumiem.

Policija strādā pēc teritoriālā principa. Kontaktpunkta modelī žurnālists varētu vērsties gan iecirknī, gan kontaktpunktā, lai policijas kontaktpersona varētu skaidrot, kas noticis konkrētajā iecirknī. Sākotnējā ideja, ka varētu visām struktūrvienībām atnākt ziņa, kad žurnālists ir iesniedzis iesniegumu, diemžēl nedarbojas. Policija arī neredz iespēju nodrošināt veselu struktūrvienību žurnālistu drošībai, tomēr redz to kā «labas gribas modeli» – kādu darbinieku vai darbiniekus, kas uzņemas attiecīgās funkcijas. Tas nozīmētu mazāku resursu tēriņu. Sadarbības modelis memoranda ietvaros, ietvertu, piemēram, trīs amatpersonas, kas uzņemtos ar žurnālistu drošības dažādiem aspektiem saistītus papildu uzdevumus. Specializēta pieeja žurnālistu drošības jautājumiem, arī speciālistu sagatavošana dažādās intervēto grupās tiek uzskatīta par ļoti labu risinājumu. Vairāki informanti to salīdzina ar autortiesību pārkāpumu lietām, kuru izskatīšanā specializēta vienība Ekonomikas policijā ievērojami mainīja situāciju. Palielinājās izpratne par šo lietu svarīgumu. Savukārt reģionos ir vajadzīga cita žurnālistu aizsardzības pieeja, jo tur nereti ir neliels attālums starp personām, kas vērsas pret žurnālistiem, medijiem un amatpersonām pašvaldībā vai policijā, kas apgrūtina apstākļu neitrālu un objektīvu izvērtēšanu. Reģionālo mediju situācija drošības kontekstā intervijā tika salīdzināta ar trauksmes cēlņiem un tiem ir vajadzīga aizsardzība.

Devītais risinājums ietver operativitāti – policija apliecina gatavību palīdzēt, kad nepieciešama tūlītēja procesuāla aizsardzība, tai skaitā reģionos un arī žurnālistu ģimenes locekļiem. Tas paredzēts gadījumos, ja varmāka, piemēram, to jau iepriekš ir izdarījis – šobrīd likums ietver gan draudus izdarīt slepkavību, gan vajāšanu. Jautājums – vai žurnālisti procesuālo aizsardzību vēlas, jo tas ir ierobežojoši, tādēļ vēlreiz jāuzsver komunikācijas un kompetences aspekti.

Secinājumi par tiesu un tiesībsargājošo institūciju lomu un nepieciešamajām izmaiņām

1. Tiesībsargājošo iestāžu darbiniekiem (policistiem, prokuroriem, tiesnešiem) pietrūkst **izpratnes par vārda brīvību, mediju brīvību, žurnālista darba specifiku** un žurnālistikas vietu demokrātiskā sabiedrībā. Šī konteksta nezināšana neļauj pieņemt kompetentus lēmumus (kā lietu ierosinot policijā, tā tiesās), pielīdzinot žurnālistu profesionālos kontekstos veiktās darbības ikviena pilsoņa darbībām.
2. Arī **žurnālista profesijas pietiekami kompleksai un mūsdienīgai definīcijai**, viņa neatkarības, darba pienākumu un ar to saistīto risku izpratnei šādās mācību programmās būtu jāpievērš uzmanība tā, lai žurnālisti netiktu praksē atturēti no pienākumu veikšanas (intervēt, filmēt, t.sk. tiesās utt.) un viņu tiesības neatklāt avotus tiktu respektētas. Tādēļ mācību programmu sagatavošanā līdzās tiesību speciālistiem būtu jāiesaista arī komunikācijas jomas profesionāļi.
3. Līdzās apmācībām būtu jā sagatavo palīglīdzekļi (vadlīnijas, labās prakses apraksti), kā arī **īpašas iesniegumu formas**, kas atvieglotu noziegumu identifikāciju un klasifikāciju katram tiesībsargājošo iestāžu darbiniekam, kam tas nepieciešams.
4. Viens no risinājumiem efektīvākā un kvalificētāka atbalsta ātrākai iegūšanai ir **kontaktpersonu sistēma** Valsts policijā, kas nodrošinātu atbilstoša speciālista piedalīšanos iesnieguma/lietas izvērtēšanā. Jāattīsta sadarbība un komunikācija starp tiesībsargājošajām iestādēm, medijiem un mediju un žurnālistu organizācijām.
5. **Dziļāka izpratne par žurnālistikas drošības tiesiskajiem aspektiem un riskiem** būtu nepieciešama arī nākamajiem žurnālistiem, tādēļ padziļinātus šāda satura segmentus būtu vēlams ieviest arī žurnālistikas mācību programmās. Tāpat plašāka sabiedrības daļa būtu jāinformē par problemātiku, kas saistīta ar goda un cieņas aizskārumiem, draudiem un vajāšanu digitālajā vidē, veicinot zināšanas par pārkāpumiem un sodiem, lai apturētu nesodāmības kultūras izplatīšanos.

5. Stratēģiskā vēršanās pret publisku līdzdalību un žurnālistu drošība

Šajā nodaļā apkopoti rezultāti, kas iegūti, analizējot piecus tiesu nolēmumus, kā arī tiesību jomas speciālistu (mediju juristu, advokātu, prokurora) intervijas, FGD diskusiju dati.

Lai izvērtētu t.s. SLAPP gadījumu kritērijus, izmantots Zvērinātu advokātu biroja Cobalt SIA advokāta Laura Liepas analītiskais materiāls, kas sagatavots Latvijas Mediju ētikas padomei – «Iespējamās izmaiņas Latvijas Republikas tiesību aktos, kas sekmētu ES direktīvas priekšlikuma mērķu sasniegšanu Latvijā, paredzot mediju augstāku aizsardzību pret SLAPP pazīmēm atbilstošām tiesvedībām» (Liepa, 2023).

Visos pētījuma posmos izmantota šāda **definīcija un skaidrojums**:

SLAPP ir stratēģiskā tiesvedība pret publisku līdzdalību. Šādu tiesvedību mērķis ir izmantot tiesībsargājošās iestādes, lai ierobežotu žurnālistu un mediju (kā arī citu sabiedriski aktīvu personu) iespējas pildīt savus darba pienākumus, nevis nodrošinātu žurnālistu tiesību aizstāvēšanu. SLAPP tiesvedību **mērķis ir nevis iznākums, bet gan pats tiesvedības process**, kas var būtiski apgrūtināt vai kavēt atbildētāja iespējas turpināt tā darbību. Parasti tās ir personas ar ievērojamu resursu daudzumu, kuras uzsāk SLAPP tiesvedības pret žurnālistiem, cilvēktiesību aizstāvjiem, medijiem, izdevējiem, nevalstiskām organizācijām, pētniekiem, akadēmiķiem vai zinātniekiem ar nolūku tos aplūsināt, cenzēt un iebiedēt. Šādas negodprātīgas rīcības dēļ, personas, kuras paudušas savu viedokli, tiek apgrūtinātas ar ievērojamiem tiesvedības izdevumiem un citiem saistītiem sarežģījumiem kā pienākumu ierasties tiesā un ar to saistītiem emocionāliem pārdzīvojumiem.

SLAPP tiesvedības raksturo četri būtiski elementi – tiesvedības pušu nevienlīdzīgais stāvoklis, patiesa juridiska pamata neesamība, atturoša ietekme (t.s. *chilling effect*), kā arī iespējamais pārrobežu elements. Atzīstot SLAPP tiesvedības par būtisku problēmu Eiropas Savienībā (ES), Eiropas Komisija 2022. gada 27. aprīlī apstiprināja ieteikumu *par sabiedrības līdzdalībā iesaistījušos žurnālistu un cilvēktiesību aizstāvju aizsardzību pret acīmredzami nepamatotu vai ļaunprātīgu tiesvedību («stratēģisku tiesvedību pret sabiedrības līdzdalību»)*

Ieteikumā piedāvātā definīcija nenožīmē, ka SLAPP problēmu nevar skatīt plašākā vai atšķirīgā tvērumā.

5.1. Vērtējumi par SLAPP līdzīgiem procesiem Latvijā

Visi pētījumā iesaistītie juristi ir novērojoši, ka Latvijā juristu profesionālajā vidē trūkst izpratnes par SLAPP būtību, nav šādiem gadījumiem piemērota regulējuma un arī profesionālo diskusiju par šādām lietām, jo pats jēdziens ir salīdzinoši jauns. Tāpēc būtu nepieciešamas dažādu jomu profesionāļu mācības, tās vēlamas pēc regulējuma izmaiņām. Atbalstāmas ir mācības, kas paredzētas mediju uzņēmumu darbiniekiem, tostarp, redaktoriem un žurnālistiem, lai tie varētu atpazīt un izprast iespējamu SLAPP lietu ierosināšanu.

Ņemot vērā ES SLAPP direktīvas ieviešanas procesu, jāizvērtē, kuros nacionālajos tiesību aktos, kas attiecas uz nacionālā līmeņa tiesas procesiem, būtu jāievieš prasības par SLAPP.

Komentējot savu pieredzi, advokātes uzsvēra, ka zināšanas par SLAPP tiesībsargājošo profesionāļu vidū ir nelielas, ka pietrūkst skaidru definīciju, tāpat nav citu tiesisko instrumentu SLAPP noteikšanai.

Visas advokātes savā praksē varēja nosaukt vairākas lietas, kurās saskatāmas SLAPP pazīmes. Pirmā no tām – «mediju oponentiem ir pieejami finanšu resursi, ko izmantot goda un cieņas aizsardzības lietās un ietekmēt vārda brīvību» (**Informants 2**).

Informants 2: «Latvijā to dara arī cilvēki, kas nav publiski zināmi, kuru aktivitātēm nav sociāla atpazīstamība, kuru prasības paliek slēptas no sabiedrības. Kā tas izpaužas: pilnīgi nepamatotas prasības; nav pierādīts, ka nodarīts kaitējums; personas, kas atrodas ārpus Latvijas, nav par Latviju, nav attiecināms uz Latviju. Tad ir cilvēki, kas mēģina piespiest un saka – es gribu, lai uzraksta tikai tā. Tiek vajāti žurnālisti par interviju un tajā kāda žurnālista avota minēto».

Informanti atzīst, ka daļā iespējamu SLAPP gadījumu ticis panākts izlīgums un pēc izlīguma nav iespējams uzzināt, ka šādas lietas bijušas ierosinātas. Tāpēc ir grūti spriest par SLAPP līdzīgu lietu skaitu un ietekmi uz mediju vidi, kā arī iespējamā monitoringa rezultātiem. Būtiska SLAPP pazīme ir daudzkārtējas prasības vai praksē piedzīvoti draudi jau esošas prasības izskatīšanas laikā ierosināt jaunu prasību par jaunu žurnālista publikāciju.

Informants 3: «Stratēģisko tiesvedību civillietā būtu vērts precizēt, kā rīkojas tiesa, ja viena un tā pati persona vairākkārt vēršas pret vienu žurnālistu».

Tā kā SLAPP lietu gadījumā aizstāvas žurnālists, iespējams, «vajadzētu apdrošināt žurnālista atbildību, jo tiesas procesi ir ļoti smagi».

Kopumā speciālisti uzskata, ka esošais regulējums kopumā ir pietiekams, būtu nepieciešami nelieli labojumi un papildinājumi, nevis būtiskas izmaiņas. Intervijās un FGD diskusijās vairākkārt pieminēta ar SLAPP saistītā pretruna, ka šīs lietas skar divas būtiskas tiesības – tiesības uz taisnīgu tiesu un vārda brīvību.

Intervijas gaitā ar tiesībsargājošās institūcijas amatpersonu eksperts norāda, ka, lai gan pastāv vispārēja izpratne par mediju lomu demokrātiskā sabiedrībā, trūkst specializētu zināšanu par mūsdienu žurnālistu apdraudējumu veidiem, īpaši par stratēģiskajām prasībām pret sabiedrības līdzdalību. Šādu zināšanu trūkums var kavēt ātru un efektīvu reakciju uz potenciālajiem apdraudējumiem.

Vienlaikus eksperts aicina kritiski izvērtēt SLAPP problemātiku, norādot, ka

«Es gribētu ieteikt paraudzīties uz visu šo problemātiku no otras puses. Viena lieta ir, ka, varbūt, tiesvedība tiek ierosināta ar mērķi aizvērt muti, apklusināt vai radīt kādas neērtības, bet, tagad apgalvojot, ka tā ir izplatīta parādība, ka ar to nepieciešams cīnīties, tad jūs padomājiet, kādu kaitējumu tas nodara tiesu varas reputācijai. Tiesa izspriež konfliktus pēc tiem materiālajiem un procesuālajiem priekšrakstiem, ko valsts ir pieņēmusi. Ja tiesa redz kategoriski, ka prasība jānoraida, tad tiesa [to] noraida. Ja tiesa redz, ka prasība daļēji vai pilnībā jāapmierina, tad arī tas tiek darīts. Ja tagad

pateikt, ka tiesa neredz, ka tur ir pasūtījuma elements, tad es gribētu vērst uzmanību uz to, ka svarīgi ir, lai SLAPP popularizēšana un diskusija par to nenodara kaitējumu arī tiesu varai un tās prestižam.»

5.2. Diskusija par SLAPP identificēšanai piemērotu regulējumu

Eksperti diskusijā detalizēti analizēja esošo regulējumu, kas saistīts ar SLAPP. Tiesībsargājošās institūcijas eksperts (**Informants 5**) uzsvēra, ka Administratīvā procesa likuma 191.1 pantā jau ir iestrādāta iespēja atteikt pieteikuma izskatīšanu «un atdot to atpakaļ pieteicējam, ja pieteikums ir acīmredzami nepamatots (acīmredzami noraidāms pēc būtības), acīmredzami nepieļaujams vai objektīvi nesaprotams, vai klaji aizskarošs un izaicinošs.»

Runājot par Civilprocesa likumu, eksperts atzīmē, ka tā 140. pants paredz iespēju «Apmierinot pieteikumu par prasības nodrošināšanu, tiesa vai tiesnesis var uzdot prasītājam nodrošināt zaudējumus, kas atbildētājam varētu rasties sakarā ar prasības nodrošināšanu, iemaksājot noteiktu naudas summu tiesu izpildītāja depozīta kontā.» Tiesu praksē tas nozīmē, ka «tiesa *prima facie* vērtē prasības izredzes un iespējamos riskus, un tiesa var lūgt prasītājam nodrošināt zaudējumus (iepriekš veicot drošības naudas iemaksu), kas atbildētājam varētu rasties sakarā ar prasības nodrošināšanu.»

Kopumā eksperta vērtējums saistībā ar SLAPP lietām un to iespējamo ietekmi uz LR tiesiskā regulējuma izmaiņām ietver aicinājumu raudzīties vēsturiskā perspektīvā uz procesuālajiem principiem, kas balstās gadsimtiem senās tradīcijās: «romiešu civiltiesībās, kur pamatā ir sacīkstes princips, kas balstās uz prasītāja un atbildētāja sniegtajiem pierādījumiem. Šos pamatprincipus nedrīkst tagad modificēt tikai tāpēc, ka kādam šķiet, ka mēs esam pārāk apdraudēti.»

Vērtējot ieteicamās izmaiņas regulējumā, intervijā ar **Informantu 2** izskanēja ierosinājums izmantot civilprocesā administratīvā procesa regulējumu, kas attiecas uz atteikumu pieņemt prasību izskatīšanai tiesā. Administratīvās atbildības likums jau ietver atbilstošus kritērijus, tā kā šis likums ir jaunāks un modernāks, to, var piemērot civilprocesam.

No Administratīvās atbildības likuma civilprocesā var iekļaut pazīmes, kādas raksturo **acīmredzami nepamatotu un apzināti nepatiesu** tiesas prasības pieteikumu; iespējas un iemeslus atteikt ierosināt tiesas procesu. Tika izteikts ierosinājums arī mediju uzņēmumu vai žurnālistu atbrīvot no valsts nodevas, vismaz pirmajā tiesas izskatīšanas instancē.

Vienlaikus, ja tiek precizēts regulējums attiecībā uz SLAPP lietu noteikšanu, nepieciešams pagarināt lēmuma pieņemšanas laiku, kas tiesnesim nepieciešams, lai pārliecinātos, ka tiesas prasības virzīšanas atteikums ir pamatots.

Informants A: «Tiesnesim vajadzīgs laiks lietas izpētei, tāpēc būtu jāpagarina laiks, kas nepieciešams atteikuma vai cita lēmuma pieņemšanai. Šajā gadījumā izmantojama ģenerālklausula – acīmredzami nepamatoti pieteikumi, samērīguma vērtēšana».

Informants 4 vērtē, ka SLAPP kontekstā esošais regulējums ir pietiekams, bet būtu svarīgi samazināt lietas izskatīšanas termiņus. Salīdzinot citu valstu tiesību sistēmu gadījumus, šis informants izteica bažas, ja regulējums tiks nozīmīgi mainīts un papildināts, tas «apaugs ar lielāku birokrātiju». Tas var padarīt lietu izskatīšanu vēl sarežģītāku.

Līdzīgi priekšlikumi izskanēja arī FGD ar mediju juristiem un advokātu.

Latvijā SLAPP līdzīgi procesi ir vērojami gadījumos, kad netiek ņemta vērā žurnālista īpašā loma un ECT prakse. Tāpēc būtu **nepieciešams pielāgot Latvijas regulējumu**, lai Latvijā varētu piemērot SLAPP direktīvas principus arī nacionāla līmeņa prasībās pret medijiem, aktīvistiem, ekspertiem, viedokļa līderiem u.c. Tas nozīmē LR Civillikumā izveidot un apstiprināt jaunu nodaļu, kas veltīta SLAPP. Tas dod iespēju lietu izbeigt, ja tiesa ir pārliecināta, ka tā atbilst SLAPP pazīmēm.

Lai labāk varētu pielietot jau esošo regulējumu, vērts izmantot civilprocesā Administratīvās atbildības likuma normas, kas attiecas uz atteikšanos rosināt lietu.

Lai gan jau pašlaik tiesām ir iespēja nepieņemt izskatīšanai acīmredzami nepamatotas prasības, process ir sarežģīts. Civillietu gadījumā tas neparedz pirms lēmuma pieņemšanas uzklaut otru pusi. Juristu pieredze liecina, ka gadījumos, kad kāda iestāde vai amatpersona vērsas ar prasību pret mediju, tiesa paļaujas uz iestādes notikumu interpretāciju, neizvērtējot gadījumu plašākā vārda brīvības tvērumā, kas prioritizē mediju un žurnālistu īpašo lomu. Tas pagarina lietas izskatīšanas laiku, jo tikai AT Senāta līmenī ir sniegts skaidrojums, kas balstās ECT judikatūrā.

Informants A: «ES ekspertu grupas par SLAPP darba galarezultāts ir direktīva, kas būs jāievieš Latvijā. Direktīva attiecas uz pārrobežu tiesas procesiem. Katrai dalībvalstij ir būtiska izšķiršanās, vai attiecināt šo direktīvu uz nacionāla līmeņa gadījumiem. Mana pārliecību pielāgot, jo pārrobežu gadījumu ir ļoti maz. Jābūt nacionāla līmeņa SLAPP regulējumam».

Tikai pēc regulējuma izmaiņām un SLAPP iekļaušanas nacionālā regulējumā var sekot mācības dažādu jomu profesionāļiem.

Ja Latvijā tiek veidots SLAPP regulējums, tad tas noteikti jāpapildina ar jaunām garantijām, ka uzvarējusī puse kā kompensāciju var atgūt visus lietas izskatīšanas procesā ieguldītos līdzekļus. Pašreizējais regulējums paredz, ka iespējams kompensēt nelielu ieguldīto līdzekļu daļu. Kā skaidroja Informants A, tas noved pie absurdas situācijas, ka «medijs pēc septiņu vai desmit gadu tiesāšanās ir guvis virsroku, bet pēc būtības uzskatāms par zaudētāju, jo esošais regulējums neparedz atgūt tik ilgā tiesāšanās laikā ieguldītos līdzekļus».

Esošais regulējums ietver šādas problēmas, ka aprūstina SLAPP lietu identificēšanu un izskatīšanu:

1. Lai pieņemtu lēmumu, vai virzīt prasību izskatīšanai, tiesnesim ir dotas 10 dienas, tas ir pārāk īss laiks, lai iepazītos ar visiem apstākļiem un sniegtu vērtējumu;
2. Civilprocesa regulējums neparedz pirms lēmuma par lietas tālāku virzību iepazīties ar otras puses paskaidrojumiem, viedokli, bet bez otras puses skatījuma ir grūti pieņemt lēmumu par lietas atteikumu vai tālāku virzību. Tāpēc būtu nepieciešams pielāgot arī civilprocesam administratīvā procesa regulējumu, kas dod iespēju pagarināt prasības pieteikuma izskatīšanas laiku un paredz iespēju uzklaut otrās puses viedokli. Šie ieteikumi būtu jāattiecinā uz SLAPP nodaļu, nebūtu pamata to attiecināt uz visu civilprocesu.

Diskusijās par SLAPP lietu ietekmi uz mediju saturu mediju pārstāvji uzsver pašcenzūras risku, jo žurnālisti nav droši, kā tiesas prāvas ietekmēs darba attiecības, finansiālo stāvokli. Tāpēc SLAPP nacionālā regulējuma daļā jāiekļauj arī mediju aizsardzības mehānismi.

Tajā jārīsina ar administratīvo lietu izskatīšanu saistīta nozīmīga problēma, jo administratīvās lietas tiek izskatītas divās instancēs. Pieredze rāda, ka tikai kasācijas instancē tiek uzskatīti un sadzirdēti jau pirmajā instancē izteiktie argumenti, kas saistīti ar cilvēktiesībām, mediju īpašo lomu. Kā tika minēts tiesību speciālistu fokusa grupas diskusijā, mediju juristu un viņu piesaistīto advokātu pieredze rāda, ka administratīvā procesa kārtībā lietas pret medijiem izskata Krimināllietu kolēģija, kas ir spēcīga procesuālā ziņā, bet kurai nav pietiekama pieredze vārda brīvības lietās. Šādas prasības [cilvēktiesību tvērumā] biežāk tiek skatītas civilprocesa kārtībā, šajās tiesās ir uzkrātas labākas zināšanas un pieredze.

Informants A: «Piemēram, viena no manā pieredzē esošajām lietām varētu kvalificēties kā SLAPP lieta, jo visas prasības mērķis bija nepārtraukti vilcināt lietas izskatīšanu. Katrā tiesas sēdē tika izvirzītas jaunas prasības, tika norādīts, ja tiks publicēts kārtējais sižets par personu, sekos jauna prasība, kompensācijas summa tiks palielināta. Vairākus gadus nevarējām virzīties uz priekšu».

Informants A: Administratīvajā procesā izskatītās lietas man ir ļoti sāpīgs aspekts, jo administratīvajā procesā izskatītās lietas divās instancēs objektīvi vienmēr nonākušas pie netaisnīga rezultāta, kas neatbilst cilvēktiesībām. Šajos procesos iztrūkst Senāta skatījums. Negribētos teikt, ka šīs lietas jāpārliet uzreiz uz civillietu tiesnešiem, bet arī administratīvajā procesā vajadzētu iespēju izskatīt lietu trīs instancēs. Tā ir aktuāla problēma, visas lietas «kā pret sienu», īpaši, ja ir kāds NEPLP lēmums, tas tiesas vērtējumā nozīmē, ka iestāde visu izdarīja pareizi, ar retiem izņēmumiem. Tikai divās instancēs netiekam līdz cilvēktiesību aspektiem, kurus vērtē Senāts».

Diskusiju laikā padziļināti tika analizēti vairāki tiesas procesi, ar kuriem nācies sastapties respondentu profesionālajā darbībā, par daļu no tiem bijusi arī plašas diskusijas medijos. Tomēr FGD laikā izskanēja arī viedokļi, ka daļa SLAPP procesiem līdzīgu lietu tiek ierosinātas un izskatītas bez to publiskas apspriešanas, jo šādas lietas ierosina cilvēki, kam ir pietiekami daudz resursu, bet kas nav sabiedrībā pazīstami. Līdz ar to bez vispusīgas tiesas dažādu prasību analīzes nav iespējams noskaidrot SLAPP līdzīgu prasību skaitu.

5.3. Tiesas nolēmumu gadījuma analīze

Pētījuma gaitā tika analizēti 5 gadījumi (kopā 5 tiesas procesi), kuros privātpersonas un juridiskas personas vērsušās pret plašsaziņas medijiem, vienā gadījumā žurnālists centies aizstāvēt savas tiesības pret goda un cieņas aizskārumu sociālās tīklošanās platformā.

Analīzes mērķis ir skaidrot, vai izvēlētajos gadījumos konstatējamas t.s. SLAPP (pazīmes, kā arī vērtēt, kādas ir iespējas mediju profesionāļiem sevi aizstāvēt pret dažādām kibermobinga formām.

Informācija par anonimizētajiem tiesu spriedumiem ir savākta portālā elieta.lv, kā arī tā diskutēta daļēji strukturētās intervijās un FGD ar advokātiem, mediju juristiem. Problēmas vispusīgai izpratnei izmantoti iesaistīto mediju pārstāvju komentāri publiskās diskusijās un mediju publikācijās. Gadījuma analīzes veikšanā izmantoti žurnāla «Jurista Vārds» analītiskie materiāli, kas attiecas uz konkrētām lietām (Jurista Vārds, 05.08.2014.).

Tiesu spriedumi vērtēti, izmantojot SLAPP kritērijus (L. Liepas analīze), no tiem izvēloties šādus (Liepa, 2023):

- SLAPP tiesvedību mērķis ir nevis iznākums, bet gan tieši pats tiesvedības process, kas var būtiski apgrūtināt vai kavēt atbildētāja iespējas turpināt veikt savu darbību.
- Parasti SLAPP tiesvedības uzsāk personas ar ievērojamu resursu daudzumu pret žurnālistiem, cilvēktiesību aizstāvjiem, medijiem, izdevējiem, nevalstiskām organizācijām, pētniekiem, akadēmiķiem vai zinātniekiem ar nolūku tos apklusināt, cenzēt un iebiedēt.
- Ar šādu negodprātīgu rīcību personas, kuras paidušas savu viedokli, tiek apgrūtinātas ar ievērojamiem tiesvedības izdevumiem un citiem saistītiem sarežģījumiem kā pienākumu ierasties tiesā un ar to saistītos emocionālos pārdzīvojumus
- SLAPP tiesvedības raksturo četri būtiski elementi – tiesvedības pušu nevienlīdzīgais stāvoklis, patiesa juridiska pamata neesamība, atturoša ietekme (t.s. *chilling effect*), pārrobežu elements.
- SLAPP pazīmes varētu tikt saskatītas arī nepamatotā vai ļaunprātīgā tiesību īstenošanā, noslogojot tiesību aizsardzības iestādes. Turklāt, SLAPP tiesvedību atturošā ietekme (*chilling effect*) ir daudz izteiktāka lietās, kur personai draud valsts varas piemērots sods, iespējams pat brīvības atņemšana.
- Sabiedrības interešu jautājums (*matter of public interest*) aptver jebkuru jautājumu, kas ietekmē sabiedrību tiktāl, ka sabiedrībai par to rodas patiesa interese. Direktīva nosauc vairākas jomas, piemēram, sabiedrības veselība, drošība, vides aizsardzība, uzmanības vēršana uz korupciju vai krāpšanu u.c. Noteikto jomu uzskaitījums nav izsmeļošs.
- Ļaunprātīgas tiesvedības pret sabiedrības līdzdalību (*abusive court proceedings against public participation*) aptver tiesvedību, kas ierosināta pret sabiedrības līdzdalību un kas ir pilnībā vai daļēji nepamatota. Turklāt tiesvedības mērķim jābūt tieši sabiedrības līdzdalības ierobežošanai vai sodīšanai.
- SLAPP direktīvas 5. pants paredz procesuālas garantijas, kas aizsargātu atbildētāju SLAPP tiesvedībā. Kopsakarā ar SLAPP direktīvas priekšlikuma III nodaļu tiesai būtu paredzētas **tiesības noraidīt nepamatotas prasības**, lai atbildētājs netiktu netaisnīgi apgrūtināts ar finansiālu un emocionālu slogu. Ir paredzēts, ka dalībvalstīm būtu jāpiešķir tiesām iespēja izbeigt tiesvedību sabiedrības līdzdalības jomā, ja tā ir acīmredzami nepamatota.
- Atbilstoši SLAPP direktīvas priekšlikuma 12. pantam, **prasītājam ir jāpamato savas prasības patiesums**, ja tiesa saņem lūgumu par prasības noraidīšanu. SLAPP tiesvedības parasti ir bez juridiska pamata un mērķētas tieši uz bezjēdzīga, otru pusi apgrūtināša procesa realizēšanu. Līdz ar to pat minimāls prasītāja pienākums pierādīt savas prasības pamatojumu var būt izšķirošs SLAPP tiesvedību mazināšanā. Šāda Padomes nostāja samazinātu sākotnēji noteikto pierādīšanas apjomu tiesvedības ierosinātājam, tomēr saglabā apgriezto pierādīšanas pienākumu. Apstrīdams ir tikai tiesas lēmums atteikt priekšlaicīgu tiesvedības izbeigšanu potenciālā SLAPP lietā.
- SLAPP direktīvas priekšlikuma IV nodaļa nosaka **atlīdzinājumu par ļaunprātīgu tiesvedību**. SLAPP direktīvas priekšlikuma 14. pants paredz negatīvas sekas ļaunprātīgās tiesvedības ierosinātājam – visu ar tiesāšanos saistīto izdevumu atlīdzināšanu. SLAPP direktīvas priekšlikuma 15. pants piešķir atbildētājam tiesības saņemt atlīdzību par kaitējumu, kas saistīts ar SLAPP tiesvedību. Turklāt attiecīgais kaitējums aptver gan mantisko, gan arī nemantisko kaitējumu, piemēram, profesionālo medicīnisko palīdzību, kas saistīta ar tiesvedības negatīvo psiholoģisko ietekmi. Arī pirmstiesas izdevumi ir uzskatāmi par mantiskajiem zaudējumiem, ja nacionālie tiesību akti tos specifiski neizdala kā tiesāšanās izdevumus.

Šajā analīze nav iekļautas lietas, kas saistītas ar pārrobežu elementa klātbūtni. Atlasītās lietas attiecas uz civilprasībām par goda un cieņas aizskaršanu un tiek skatītas LR Civillikuma tvērumā. Gadījumu izlasē iekļauts arī valsts institūcijas administratīvais lēmums un tiesas nolēmumi, kas attiecas uz plašsaziņas medija saturu.

1. gadījums. Valsts amatpersona pret A/S «Cits Medijs» (žurnāla «Ir» izdevējs)

Lietu numuri: Nr. C 73521818 ECLI:LV:ZRT:2019:0325.C73521818.3.S; papildspriedums Lieta Nr. C73521818 ECLI:LV:ZRT:2019:0410.C73521818.4.S, apelācijas spriedums Lietas arhīva Nr. CA-0086-20/11 ECLI:LV:ZAT:2020:0204.C73521818.7.S un AT Senāta spriedums ECLI:LV:AT:2022: 0915.C73521818.10.S Lieta Nr. C73521818, SKC-13/2022; Rīgā, 2022. gada 15. septembrī.

Tiesas procesa ilgums: no 2019. gada līdz 2022. gadam.

Rezultāts: trešajā instancē prasība pret «Cits medijs» tika noraidīta.

Prasītājs: žurnāla «Ir» publikācijās par maksātnešpējas administratoru darbību pieminētā tiesnese, valsts amatpersona.

Atbildētājs: AS «Cits Medijs».

Prasība attiecas uz žurnālā «Ir» publicētiem rakstiem: 1) «Tiesneši pret likumu» (23. un 29. novembris, 2017.; 2) «Shēmotāju glābējeņģeļi» (30. novembris un 6. decembris, 2017.; 3) «Nav vārdu» (7. un 13. decembris, 2017).

Prasība pamatota ar Civillikuma 2352.1 pantu, likuma «Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem» 7., 21. un 28. pantu.

Prasītāja lūdz: 1) atzīt, ka rakstos ietvertas prasītājas godu un cieņu aizskarošas ziņas; 2) uzlikt par pienākumu /pers. D/ un AS «Cits medijs» publiski atvainoties prasītājai par goda un cieņas aizskārumu, atvainošanos publicējot žurnālā «Ir», kā arī nodrošināt to, ka rakstu elektroniskās versijas pieejamas tikai kopā ar rakstu par atvainošanos; 3) piedzīt no AS «Cits medijs» kompensāciju par labu prasītājai kā atlīdzību par viņas goda un cieņas aizskārumu pēc tiesas ieskata, bet ne mazāku kā 5000 EUR; 4) atzīt prasītājas tiesības par laiku līdz sprieduma izpildei saņemt 6% procentus gadā no piedzenamajām summām.

Novērojumi par iespējamām SLAPP pazīmēm:

1. Par t.s. «atturošo efektu» mazināt plašsaziņas medija iespējas diskutēt par sabiedrībai būtiskiem jautājumiem var liecināt prasība vispār neiekļaut prasītājas vārdu konkrētās tēmas apspriešanā, lai gan prasītāja ar to saistīta;
2. Prasība ne tikai saņemt kompensāciju, bet arī «atzīt prasītājas tiesības par laiku līdz sprieduma izpildei saņemt 6% procentus gadā no piedzenamajām summām». Šāda prasība uzliek papildu apgrūtinājumu mediju uzņēmumam.

2. gadījums. Nacionālā opera un balets pret SIA «TVNET». Rezultāts: trešajā instancē prasība pret Tvnet tika noraidīta.

Prasītājs: Latvijas Nacionālā opera un balets un tās valdes locekļi

Atbildētājs: SIA «Tvnet»

Tiesas procesa ilgums: no 2014. gada līdz 2021. gadam Lietas Nr. C30292615 Lietvedības Nr.C-1268-16/11

Prasība: par atvainošanos un morālā kaitējuma atlīdzināšanu sakarā ar VSIA «Latvijas Nacionālā opera» (nosaukums mainīts uz VSIA «Latvijas Nacionālā opera un balets»), /pers. B/, /pers. C/ un /pers. D/ **goda un cieņas aizskaršanu**, un Pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmes 95. pantu, 116. pantu, Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību konvencijas 10. panta otro daļu, likuma «Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem» 7. panta piekto daļu, 21. panta pirmo daļu, Latvijas Nacionālās operas likuma 4. panta 5. punktu, Civillikuma 1635. panta pirmo daļu, 2352.1 panta trešo daļu, Civilprocesa likuma 1. pantu, 26. panta otro daļu, 41. panta pirmo daļu, 44. pantu, 127. panta pirmo daļu, 128. pantu, 129. pantu, 130. panta pirmo un otro daļu

Prasītāji lūdz tiesu: uzlikt par pienākumu sabiedrībai ar ierobežotu atbildību «TV NET» publicēt atvainošanos par sabiedrībai ar ierobežotu atbildību «Latvijas Nacionālā opera», /pers. B/, /pers. C/ un /pers. D/ goda un cieņas aizskaršanu interneta portāla «www.tvnet.lv» sadaļas «Viedokļi» rubrikā «TVNET komentārs»;

Piedzīt no sabiedrības ar ierobežotu atbildību «TV NET» par labu valsts sabiedrībai ar ierobežotu atbildību «Latvijas Nacionālā opera» mantisko kompensāciju par goda un cieņas aizskaršanu EUR 129 873 (viens simts divdesmit deviņi tūkstoši astoņi simti septiņdesmit trīs eiro) apmērā;

Pievienotas vēl vairākas prasības piedzīt par labu vairākām personām mantisko kompensāciju par goda un cieņas aizskaršanu EUR 1 (viens eiro) apmērā, kā arī dažādus ar tiesāšanos saistītus izdevumus.

Prasība pilnībā apmierināta pirmajā instancē, otrajā instancē tika samazināts kompensācijas apjoms. **Trešajā instancē prasība tika noraidīta.**

Novērojumi par apstākļiem, kas varētu atbilst SLAPP kritērijiem:

1. Šajā procesā prasītāja pieprasītā kompensācijas apmērs, kas gan tālākajās instancēs samazināts, ir nesamērīgi liels un var apdraudēt plašsaziņas medija (atbildētāja) tālāko darbību un pastāvēšanu. Nesamērīgais pieprasītās kompensācijas apjoms varētu novest pie apstākļiem, ka mediju uzņēmums pārskata savus satura veidošanas pieejas un atsakās no provokatīvu un asu viedokļu publikācijas, tādējādi ierobežojot savu vārda brīvību;
2. Apgrūtinājums, ko rada pārmērīgi lielās kompensācijas pieprasījums un nepieciešamības nodrošināt savu aizstāvību vairākās instancēs daudzu gadu garumā, var radīt apstākļus, kas medija uzņēmums novērtē konkrēta autora, konkrētu problēmjautājumu apspriešanu un konkrēta darbinieka darbu vai sadarbību ar neatkarīgu autoru kā nevēlamu, tādējādi ierobežojot satura plurālismu un konkrētu darbinieku/autoru iespējas turpināt savu darbību; šāda situācija ierobežo vārda brīvību un žurnālista autonomiju.
3. Izskatīšana vairākās instancēs rada atbildētājam ne vien finansiālu un organizatorisku apgrūtinājumu, bet liek tam paredzēt budžetā arvien jaunus līdzekļus aizstāvības nodrošināšanai.
4. Šajā tiesas procesā būtisks ir AT Senāta konstatētais, ka tiesa nav bijusi neitrāla un objektīva, tas traucējis vispusīgi izvērtēt apstākļus un izveidot taisnīgu spriedumu.

3. gadījums. NEPLP administratīvā lieta pret SIA «TVNET GRUPA» Rezultāts: pirmajā un otrajā instancē prasība pret Tvnet tika apmierināta.

Izmantots NEPLP lēmums Nr. 199/1-2 (18012000000723-2) *Par administratīvā soda uzlikšanu administratīvā pārkāpuma lietā Nr. 18012000000723*, mediju publikācijas, Rīgas apgabaltiesas 22.03.2023 sprieduma noraksts¹.

Lietas ierosināšana pamatota ar: EPLL 24. panta ceturto daļu, 80. panta pirmo daļu un Administratīvās atbildības likuma 151. panta 1. punktu, kā arī 153. panta pirmo daļu.

Lietas izskatīšanas periods: No 2023. gada aprīļa līdz 2024. gada martam.

Novērojumi par iespējamām SLAPP pazīmēm:

- Šāda veida medija uzņēmuma un tā vienas publikācijas vērtējums, par konstatēto pārkāpumu uzliktais sods varētu veicināt atturošo efektu un ierobežot medija neatkarīgu darbību, sašaurinot vārda brīvību. Par to kā nākotnes risku izteikusies arī atbildētāja pārstāve (Kreijere, 11.04.2024.).
- Iepazīstoties ar spriedumu var konstatēt, ka vārds «deportācijas» tajā skatīts ļoti šauri, izmantojot tikai vienu tā nozīmi, kura nepārprotami sasaistīta ar Latvijas vēsturē zināmajiem noziegumiem pret cilvēci. Lēmuma argumentācijā nav ņemts vērā konteksts, visas publikācijas teksts, žurnālista tiesības uz provokatīvu viedokli, ja viņš, piemēram, intervijas laikā vēlas izprast politiķa pozīciju. Lēmumā nav pietiekami ņemts vērā žurnālistikas satura tapšanas apstākļi, žanra un formāta īpatnības, proti, tā ir tiešsaistes reālā laikā notikusi intervija, kas bija kritiska pret politiķi, kurš vēlējās spilgtā formā paust savu attieksmi, būtībā nodarbojās ar politisko komunikāciju, raidījumā izteiktais vērtējums bija viedoklis. Netika piedāvāti argumenti, kas publikācijas konkrētās sadaļas ana-lizē pēc viedokļa un ziņu kritērijiem, tos nošķirot. Tādējādi apšaubāma šķiet visa lēmuma argumentācija, kas bez skaidra pamatojuma novērtē konkrēto satura daļu kā ziņu un attiecinā uz to normatīvo regulējumu, kas attiecas uz ziņām un analītisko saturu, kura pamatā ir faktu materiāls, kas tiek pārbaudīts, izvērtēts un citādi apstrādāts ar profesionālai žurnālistikai atbilstošām metodēm. Šajā gadījumā saturs tapa tiešraides gaitā, kad žurnālistiem ir ierobežotas iespējas izskanējušajam saturam pielāgot konkrētas profesionālās procedūras, piemēram, faktu pārbaudi. Tā parasti tiek veikta vēlāk, precizējot izskanējušo informāciju. Līdz ar to šis lēmums ir viens no precedentiem, kad likuma definētie ierobežojumi tiek pielietoti plaši, bet argumentācija par pārkāpumu izmanto visai šauru skatījumu uz publikācijā izmantotajiem jēdzieniem, žurnālista darbu, profesionālajām procedūrām, īpašiem formātiem un apstākļiem. Šādi lēmumi var veicināt «atturošo efektu», kas noved pie pašcenzūras, vārda brīvības un plurālisma ierobežojumiem.
- Arī Rīgas apgabaltiesas sprieduma norakstā redzams, ka spriedums tiek motivēts saistībā ar «Latvijas iedzīvotāju izpratni» par PSRS okupācijas laikā notikušajām deportācijām. Spriedumā netiek piedāvāti nekādi pierādījumi šādam vērtējumam, tāpat tie uzskatāmi par pieņēmumiem.

¹ Tiesas nolēmumi saņemti no lietas dalībnieka.

Pat gadījumā, ka tipiskā uztvere varētu būt ar to saistīta, spriedumā nav vērtēti citi aspekti: politiķa mērķtiecīga darbība, interpretējot likuma izmaiņas pārspīlētā formā, žurnālista jau-tājumi, kuri tiek vērtēti tikai pēc vienas funkcijas, ka tiek vākta informācija, lai gan sarunas laikā žurnālistikā notiek vēl daudz kas cits, tostarp, ātra reakcija uz teikto, mēģinājums izprast skatījumu, atbildes sniegšana, mudināšana plašāk skaidrot viedokli. Tādējādi žurnālista funk-cijas, analizējot raidījuma saturu, skatītas ļoti šauri, turklāt izvirzot prasības, kuras tiešraidē nav iespējams realizēt, proti, nav iespējams, detalizēti interpretēt dažādus normatīvos aktus, ja nav zināms, ka tie tiks pieminēti. Vēl viens interesants aspekts saistīts ar spriedumā implicīti minē-to, kā tiek uztverta mediju auditorija. Ja seko spriedumā minētajam, ka raidījuma informācija ir maldinoša un neprecīza, tādējādi tiek pieņemts, ka tā auditorija nespēj nošķirt politisko ko-munikāciju un ar to saistītos politiķa mērķus, ne arī žurnālista lomu, kad žurnālists cenšas de-talizēti saprast politiķa pozīciju.

Šajā gadījumā, lai izvairītos no nesamērīga soda, pietiekama būtu neprecīzās informācijas skaidrošana citos Tvnet formātos, ja nepieciešams, arī žurnālistu rīcības izskatīšana Latvijas Mediju Ētikas padomē.

- Diskusijā par SLAPP šis piemērs piešķir jaunu dimensiju, kas liek iekļaut ietekmīgu valsts institūciju to spēlētāju vidū, kas var ierobežot plašsaziņas mediju darbu un veicināt vārda brīvības samazināšanos.

4. gadījums. Maksātnespējas administratora prasība pret žurnāla «Ir» izdevēju AS «Cits medijs».

Rezultāts: trešajā instancē prasība pret «Cits medijs» tika noraidīta.

Prasības būtība: civilprasība pret žurnāla «Ir» izdevēju AS «Cits medijs», kā arī Nelliju Ločmeli (Tjarvi) un Indru Spranci par goda un cieņas aizskaršanu un morālā kaitējuma atlīdzī-bas piedziņu.

Tiesvedības periods: no 2012. gada līdz 2017. gadam.

Gadījuma analīzes secinājumi:

- Par SLAPP pazīmēm liecina ietekmīgas valsts amatpersonas vēršanās pret mediju un žurnālistiem, prasība, kas var ierobežot medija iespējas darboties.
- Lietas izskatīšanas laikā, pieprasot apķīlāt medija uzņēmuma aktīvus, medijam tika sagādāti nopietni apgrūtinājumi. Tādējādi tika radīts t.s. «atturošais efekts», kura mērķis ir samazināt medija iespējas analizēt sarežģītus, sabiedrībai nozīmīgus jautājumus.

5. gadījums. Žurnālists pret privātpersonu

Rezultāts: otrajā instancē prasība par žurnālista cieņas un goda aizskārumsu apmie-rināta.

ECLI:LV:RAT:2023:1031.C30375222.10.S

Lietā Nr.C30375222 Lietas arhīva Nr.CA-1120-23/15

Prasītājs: TV raidījuma žurnālists

Atbildētājs: privātpersona, kas publicējusi izteikumus FB

Prasība: par godu un cieņu aizskaroša viedokļa atsaukšanu, publisku atvainošanu un morālā kaitējuma atlīdzināšanu saskaņā ar Civillikuma 1635. panta pirmo daļu, 2352.1 pantu.

Lietas izskatīšanas laiks: 2022. g. janvāris – 2023. g. oktobris.

Secinājumi par gadījumu Nr. 5.

- Divās tiesu instancēs izskatītā lieta attiecas uz izteikumiem par žurnālistu, viņa personību, viņa profesionālo darbību un viņa pārstāvēto mediju organizāciju, kā arī valsts tiešo atbalstu medijiem sociālās tīklošanās platformā Facebook (FB).
- Pirmajā tiesu instancē žurnālista prasība noraidīta, neizvērtējot žurnālista darba nozīmi un izmantotos paņēmienus.
- Otrās instances tiesa ņēmusi vērā žurnālista profesionālās darbības nozīmīgās funkcijas, kā arī izvērtējusi iespējamo kaitējumu.
- Ņemot vērā pieaugošo agresivitāti, kas vērsta pret žurnālistiem tīmekļa vidē un ietver gan goda un cieņas aizskārumus, gan faktoloģiski nepamatotus, aizskarošus apgalvojumus, kas skar identitāti, šis spriedums parāda iespējas, kā mediju profesionāļi var aizstāvēt savas tiesības netraucēti veikt darba pienākumus.
- Vienlaikus tas parāda arī žurnālista aizsardzības ierobežojumus, jo šajā gadījumā žurnālists individuāli centās aizstāvēt savas likumīgās tiesības arī gadījumā, kad aizskārumus bija tieši saistīts ar profesionālo darbību. Tas nozīmē, ka mediju organizācija nebija proaktīva, aizstāvēt savu darbinieku.

Kopīgie secinājumi:

- Analizētās lietas attiecas pārsvarā uz vārda brīvību un šo tiesību ierobežojumu tvērumu. Lielākā daļa no prasībām iesniegtas par goda un cieņas aizskārumu. Tādējādi tiesas procesa laikā tiek izvērtēts gan plašsaziņas medija saturs (ziņas vai viedokļa klātbūtnes un pazīmes), gan spriests par tā iespējamo ietekmi, piemēram, analizējot, kā konkrētās frāzes un publicēto informāciju varētu uztvert neitrāls auditorijas pārstāvis, kāda veida kaitējums varētu būt nodarīts. Vērtējot viedokļus, tiesas ņēmušas vērā AT Senāta, ECT judikatūru, kas pieļauj provokatīvu un šokējošu izteikumu publiskošanu, vienlaikus vērtējot, vai tie nav pārmērīgi rupji un aizskaroši, vai šādu izteikumu pamatā ir kādi fakti un konkrētas personas rīcība vai lēmumi.
- Analizējot prasītāju profilu, katru no tiem (izņemot žurnālista individuālo lietu – 5. gadījums) raksturo varas resurss, kas varētu būt ievērojami lielāks par plašsaziņas medija resursiem.
- SLAPP pazīmēm lielākoties atbilst divi aspekti – pieprasītās kompensācijas nesamērīgais un izskatīšanas ilgums (izņemot– 3. gadījums, 5. gadījums), kas rada papildu apgrūtinājumu, pieprasot mediju organizācijas aizstāvību vairāku gadu garumā un vairākās tiesu instancēs.
- Vairākos gadījumos (1., 2., 3., 4.) izvērtētie konflikti liek domāt, ka var tikt ierobežots sabiedriski nozīmīgu, vienlaikus sabiedrībā pretrunīgi vērtētu un sensitīvu sabiedriski politisku problēmu atspoguļojums, demonstrējot «atturošu efektu» un samazinot mediju plurālismu, kā arī profesionālas, daudzveidīgas žurnālistikas lomu demokrātiskā sabiedrībā.
- Gadījuma nr. 5. analizē vērojami pilnīgi pretēji dažādu tiesu instanču vērtējumi par vieniem un tiem pašiem apstākļiem, radot pamatu judikatūrai par žurnālistu aizskārumiem tīmekļa vidē. Tas parāda arī situāciju, ka, pirmkārt, žurnālistiem individuāli, bez sava darba devēja

atbalsta, nākas aizstāvēt savas tiesības, otrkārt, nav skaidrs, kādā mērā lietas izskatīšanas gaitā ņemti vērā žurnālista profesionālie pienākumi. Treškārt, šajā gadījumā vērtētā situācija parāda «nesodāmības kultūru» un risku, ka žurnālistu publiska aizskaršana var ierobežot iespējas izmantot dažādas informācijas vākšanas metodes un atklāt sabiedriski nozīmīgas problēmas.

- Analizētajos tiesas procesos, kuros prasītājs ir valsts institūcija vai amatpersona, zemākās instances tiesas savā argumentācijā paļaujas uz amatpersonas vai institūcijas argumentāciju, neņemot vērā mediju unikālo lomu un žurnālista darba specifiku.

6. Žurnālistu un plašsaziņas mediju definēšana

Visā pētījuma gaitā dažādu iesaistīto pušu pārstāvji (plašsaziņas mediji, tiesībsargājošās iestādes, juristi, advokāti) kā nopietna problēma tika minēts novecojušais kopējais mediju vides regulējums Latvijā, kurā iztrūkst mūsdienu situācijai atbilstošas mediju un žurnālistu definīcijas. Šis ir viens no aspektiem, kas apgrūtina atsevišķu ar žurnālistu drošības aizsardzību saistītu lēmumu pieņemšanu, esošā regulējuma piemērošanu.

Lai gan tas nebija šī pētījuma uzdevums, apkopojot pieejamo literatūru un 2017. gadā advokātu biroja *Cobalt* un advokātes Ineses Ņikuļcevas sagatavotos analītiskos materiālus (citēts pēc Andersone, Meļņika, M. & Rožukalne, 2022), tālāk piedāvāti priekšlikumi žurnālista un plašsaziņas medija definīciju precizēšanai vai veidošanai.

6.1. Žurnālista definīcija

Žurnālistika ir uzticamas un ticamas informācijas par aktuāliem notikumiem, sabiedrības interesi raisošām situācijām vai personām publicēšana (McQuail, 2010). Tā Deniss Makveils uzsver divas būtiskas žurnālistikas pazīmes: tās radītā satura profesionālās kvalitātes kritēriju un aktualitāti, spēju ātri reaģēt un apgādāt sabiedrību ar tai nepieciešamo informāciju. Citas definīcijas uzsver žurnālistikas uzdevumus un darbu ar informāciju.

Marks Deuze (*Mark Deuze*) (2005), apkopojot piecas žurnālistikas pazīmes, uzsver, ka aktīvi vācot un izplatot informāciju, žurnālisti piedāvā sabiedrisku pakalpojumu. Otrkārt, žurnālistu godīgumu un uzticamību nodrošina tādi profesionālie principi kā objektivitāte un neitralitāte. Treškārt, žurnālistiem jābūt brīviem, neatkarīgiem un autonomiem. Ceturtkārt, žurnālistiku raksturo tūlītējība, ātrums ir svarīgs, lai žurnālisti varētu pildīt savu pienākumu un laikus piegādāt sabiedrībai informāciju, kas nepieciešama lēmumu pieņemšanai. Piektkārt, žurnālistikā ir svarīga profesionālā ētika (Deuze, 2005).

KM piesaistītie advokātu biroja *Cobalt* (2017) pārstāvji piedāvā šādu žurnālista definīciju: «Žurnālista loma un mērķis demokrātiskā sabiedrībā, ievērojot robežas attiecībā uz citu cilvēku reputāciju un tiesībām, ir dalīties ar informāciju un idejām par visiem sabiedriski nozīmīgiem jautājumiem. Izšķiroša nozīme ir žurnālista kā sabiedrības interešu pārstāvja lomai demokrātiskā sabiedrībā. Žurnālista tiesības informēt sabiedrību izriet no tiesībām uz izpausmes brīvību». Minētā definīcija ir plaša, bet tajā nav minēta profesionālā ētika un atbildība par satura ietekmi uz sabiedrību.

Žurnālistam, ziņojot par sabiedriski svarīgiem jautājumiem, vienmēr ir jāievēro šādi **vispārīgi pienākumi** – pienākums rīkoties labā ticībā, pienākums informācijas sniegšanā balstīties uz faktiem, pienākums sniegt uzticamu un precīzu informāciju (Cobalt, 2017).

Risinot žurnālista statusa definēšanas problēmas, nav rasta vienota definīcija un vienāda pieeja, tomēr būtiskas ir sabiedrības intereses un profesionālā ētika, bet darba būtība tiek saistīta ar terminu «žurnālistiska interese», savā pētījumā raksta Džeina Jonstone (*Jane Johnston*) un Anne Vallase (*Anne Wallace*) (2021).

Likumā Par presi un masu citiem informācijas līdzekļiem žurnālista statuss definēts, izmantojot institucionālo pieeju, proti, žurnālista tiesības un pienākumus sasaistot ar darbu medija organizācijā vai piederību žurnālistu profesionālajai organizācijai. **Funkcionālā pieeja definē žurnālista statusu saistībā ar profesionālās darbības raksturu, uzsver funkcijas, pienākumus, atbildību pret sabiedrību.**

Svarīgs ir jautājums par žurnālista atbildību un privilēģijām būt atbrīvotam no atbildības. Eiropas Cilvēktiesību tiesas (ECT) praksē izkristalizējušies vēl vismaz trīs citi pienākumi, kuru ievērošana var atbrīvot žurnālistu no atbildības (arī par ētikas normu pārkāpumu) (citēts pēc *Cobalt*, 2017): «pienākums sazināties ar ziņu objektu, ļaut viņam izteikt savu viedokli par publicējamām ziņām un publicēt pievienotos materiālus; pienākums neapsūdzēt ziņu objektu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā bez pietiekamiem pierādījumiem un nedodot ziņu objektam atspēkošanas iespēju; pienākums veikt pietiekamu un rūpīgu izmeklēšanu un faktu pārbaudi pirms ziņu publicēšanas. Šie pienākumi nozīmē rūpīgu informācijas pārbaudi, tiesības uz atbildi un skaidrojumu no visām žurnālista atspoguļotajā saturā iesaistītajām pusēm, pienākumu ievērot nevainības prezumpciju. Šie nosacījumi ir iekļauti gan profesionālās ētikas kodeksos, gan normatīvajos aktos.

Atbilstoši *Cobalt* (2017) priekšlikumam jaunajā mediju regulējumā jānosaka vispārīgie žurnālistu atbildības nosacījumi, ka žurnālistam jādarbojas atbilstoši profesionālajiem pienākumiem, viņš nedrīkst pārstāvēt kādas slēptas intereses, jāievēro profesionālās ētikas nosacījumi.

Piemēram, žurnālistam ir pienākums aizsargāt personu godu un cieņu. Pret žurnālistu, kurš izplatījis nepatiesu, godu un cieņu aizskarošu informāciju, kā arī nodarījis morālu kaitējumu, var vērsties tiesā (citēts pēc Andersone, Meļņika, M. & Rožukalne, 2022). Žurnālistu no atbildības var atbrīvot, ja:

- 1) kā informācijas avots norādīta valsts institūcija vai amatpersona;
- 2) publikācijā nošķirtas ziņas no komentāra, jo viedoklis nepakļaujas patiesuma; pārbaudei;
- 3) informācija bijusi sabiedriski nozīmīga;
- 4) pirms publicēšanas rūpīgi pārbaudīti fakti, pat, ja vēlāk atklājas kļūdas (adaptēts no Azanda et al., 2018).

Cobalt (2017) sagatavotajos priekšlikumos ietvertas šādas žurnālista darbu regulējošas normas:

1. Mediju likumā jābūt ietvertai atsaucei uz datu aizsardzības regulējumu;
2. Jānostiprina, ka žurnālista iesniegts pieprasījums, kas ietver arī potenciālu datu apstrādi, uzskatāms par iesniegtu nolūkā nodrošināt sabiedrības intereses;
3. Atteikums sniegt informāciju jāpamato, kāpēc konkrētajā gadījumā priekšroka ir privātuma interesei vai jānosaka izsmeļošs atteikuma gadījumu saraksts;
4. Pašreiz esošais regulējums nosaka, ka žurnālists vāc informāciju «ar likumu neaizliegtā veidā» vietā jāparedz tiesības informācijas vākšanā izmantot «**vispārzināmas žurnālistikas metodes**»;
3. Mērķis neattaisno līdzekļus, tādēļ rīcībai jābūt **atbildīgai** un ētiskai;
4. Alternatīvās metodes drīkst izmantot, ievērojot **tiesības uz privāto dzīvi**, tātad – tikai kā pēdējo līdzekli;
5. **Tiesai jāņem vērā žurnālista darbību mērķis, nevis rīcības veids.**

ECT prakse iesaka funkcionālo pieeju žurnālista statusa noteikšanā, tā dod iespēju izcelt žurnālista unikālās funkcijas un lomu demokrātijā, kā arī analizēt darbības mērķus.

Žurnālista lomas un darbības plašākā izpratnē ir būtiski šādi aspekti:

- Tiek ievērotas jaunās mediju formas digitālajā laikmetā un jauni publiskās komunikācijas dalībnieki;
- Minētie jaunie aktori veicina sabiedrības debates, veicot žurnālista darbu vai uzņemoties «sargsuņa» funkcijas»;
- Tie darbojas, izmantojot jaunas mediju formas;
- Tie veicina sabiedrības informētību;
- Tie būtu jāaizsargā saskaņā ar preses brīvības principiem (Seipp, Fathaigh, & van Drunen, 2023).

Definīcijas papildinātā versija, kas ietver atbildību, ētiku, ietekmi.

- **Žurnālista loma un mērķis demokrātiskā sabiedrībā, ievērojot robežas attiecībā uz citu cilvēku reputāciju un tiesībām, profesionālos principus, ētiku un atbildību pret sabiedrību, ir dalīties ar informāciju un idejām par visiem sabiedrībai nozīmīgiem jautājumiem.**

Šādā tvērumā žurnālista profesija tiek interpretēta ļoti plaši, netiek ierobežota pieeja profesionālajai darbībai. Tā ietver arī brīvžurnālistus (nav saistīts ar mediju organizāciju) un daļēji arī t.s. perifēros žurnālistus (Maares & Hanusch, 2023), kuru darbība saistīta ar digitālās vides iespējām un fenomeniem (tie parasti ir blogeri, mikroblogeri, aktīvisti, programmētāji, ziņu influenceri, pilsoniskie žurnālisti, kopienu žurnālisti).

6.2. Medija definēšana

Likumā «Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem» (2. pants) medija definīcija balstīta, uzskaitot medijus atkarībā no tehnoloģiskās platformas. Cits risinājums – definēt medijus pēc to darbības modeļa un satura – piedāvāts Eiropas Padomes ieteikumos dalībvalstīm jaunās mediju vides spēlētāju identificēšanai (Andersone, Meļņika, M. & Rožukalne, 2022; Council of Europe, 2011; Devereux, 2013).

KM piesaistīto advokātu piedāvātā definīcija jaunajam Latvijas mediju regulējumam, nosakot likuma subjektus ir šāda: «Medijs ir līdzeklis publiskas informācijas, viedokļu vai cita satura izglītības, izklaides vai kultūras jomā **regulārai sniegšanai un izplatīšanai sabiedrībai, kura saturs tiek redakcionāli kontrolēts**. Mediji ir avīzes, žurnāli un citi periodiskie izdevumi, kā arī elektroniskie plašsaziņas līdzekļi, interneta mediji un citi salīdzināmi mediji» (Ņikuļceva, 2017).

Šī definīcija apvieno gan Latvijas mediju tiesību attīstībai nepieciešamos aspektus (iekļaut visu mediju tipus), gan arī ievēro ES ieteikumus jaunās mediju vides tiesiskā regulējuma uzlabošanai. Likums neregulē valsts, pašvaldību, politisko partiju un reliģisko organizāciju informācijas izplatīšanas līdzekļus, kuri nav redakcionāli neatkarīgi un kuru darbības mērķis ir oficiālas informācijas vai informācijas par atbilstošu pašvaldību, politisko partiju vai reliģisko organizāciju izplatīšana (Ņikuļceva, 2017).

Šajā definīcijā jaunā Latvijas mediju regulējuma subjektus nenošķir pēc tehnoloģiskās platformas, formas vai formāta, bet identificē **pēc darbības mērķiem un redakcionālās kontroles**, kas ietver vēl citus, tikai medijiem raksturīgus darbības aspektus (satura radīšanas profesionālās pieejas un ētikas normas).

Regulāra informācijas sniegšana un vēlme sasniegt plašāku auditoriju un piedalīties masu komunikācijā (viens komunikators uzrunā daudzus saņēmējus) nenožīmē plašsaziņas medija statusu, ja iztrūkst medija darbībai nozīmīgas pazīmes – satura veidošanas un pasniegšanas profesionālie principi.

Darbības mērķos un satura kvalitātes kritērijos balstītā definīcija uzsver medija darbības publiskumu un nošķir profesionālus medijus no citiem informācijas sniedzējiem: «Medijs sniedz un izplata publisku informāciju un viedokļus vai citu saturu (izglītības, izklaides, kultūras jomā). Medijs nav persona, kas izplata informāciju vienīgi par sevi (piemēram, komersantu vai valsts iestāžu interneta vietnēs, mediji nav indivīdu emuāri (teksta, audio vai video formā), lai gan tie var veidot daļu no kāda medija satura. Indivīdu publikācijas un saturs, kas ievietots sociālo mediju platformās, lai gan sasniedz citus lietotājus, lielākoties neatbilst medija darbības profesionāliem principiem (patiesums, neitralitāte, objektivitāte, sabalansētība u.c.)» (Nikuļceva, 2017) (citēts pēc Andersone, Meļņika, & Rožukalne, 2022).

Šī definīcija ietver tehnoloģisko un funkcionālo pieeju, akcentējot mediju darbībai nozīmīgo redakcionālo kontroli. Tā neietver profesionālos principus un ētiku, kas raksturo plašsaziņas mediju darbu. Šāda definīcija ir atrodamā Eiropas Mediju brīvības aktā (tālāk arī – EMFA). Šo definīciju un tās skaidrojumus var izmantot Latvijas regulējuma precizēšanā vai veidošanā.

EMFA uzsvērts «mediju pakalpojuma» mērķis, kas saistīts ar līdztiesību, plurālismu un demokrātiju. EMFA mediju pakalpojums vai tā daļas ir definētas kontekstā ar ES Līgumu (56. un 57. pants) kurā mediju pakalpojuma vai tā atdalāmās sadaļas galvenais mērķis ir raidījumu vai preses publikāciju nodrošināšana plašai sabiedrībai, lai informētu, izklaidētu vai izglītotu. EMFA skaidro, ka «mediju pakalpojumu sniedzējs» ir «fiziska vai juridiska persona, kuras profesionālā darbība ir nodrošināt plašsaziņas mediju pakalpojumu un kam ir redakcionāla atbildība par saturu. Tātad, skatot plašsaziņas mediju darbu saistībā ar tādiem būtiskiem primārajiem kritērijiem kā «profesionālā darbība» un «redakcionālā atbildība», cieņa.

Šī definīcija izslēdz lietotāju radītu saturu, kas augšupielādēts tiešsaistes platformā, ja vien tā nav profesionāla darbība par atlīdzību (finansiālu vai cita rakstura).

Latvijā, veidojot jauno plašsaziņas mediju definīciju ir ieteicams ņemt vērā ne tikai šeit minētos piemērus, bet arī EMFA definīcijām veltīto kritiku (Seipp, Fathaigh, & van Drunen, 2023), kurā izteiktas šaubas, vai šī definīcija, kas ir ļoti līdzīga ES Audiovizuālo pakalpojumu direktīvas (arī AVMPD) definīcijai, atbilst mūsdienu plašsaziņas mediju vides daudzveidībai un vai tā ne tieši neizslēdz daļu no mediju vides ievainojamākajiem spēlētājiem. Minētie autori uzsver, ka abos dokumentos izmantotā definīcija ir šaura, turklāt katram dokumentam ir savi mērķi: AVMPD apkopotas minimālās prasības, lai audiovizuālais medijs varētu darboties ES mērogā, savukārt EMFA mērķis ir aizsargāt mediju brīvību kopumā.

Autori ļoti kritiski vērtē EMFA piedāvāto mediju kā pakalpojumu sniedzēju izpratnē centrēto definīciju un faktu, ka šajā dokumentā ir minēti plašsaziņas mediju darbinieki, bet nav minēti «žurnālisti», tādējādi neņemot vērā žurnālistu īpašo lomu mediju ekosistēmā un Eiropas Cilvēktiesību tiesas atziņās, ko analizējuši autori (Seipp, Fathaigh, & van Drunen, 2023), kā arī starptautiskās cilvēktiesību normas. No šīs definīcijas ir izslēgti bezpeļņas mediji un blogeri, tādējādi EMFA definīcija, kas prioritizē pakalpojumu sniegšanu, uzskatāma par pārāk šauru.

2004. gadā Eiropas Komisija pieņēma ļoti plašu definīciju, kas ietver jebkuru mediju periodiskai, redakcionāli apstrādāta satura izplatīšanai dažādās vidēs un izmantojot dažādas tehnoloģijas. Šī definīcija bija tehnoloģiski neitrāla, taču tās prioritāte bija nevis pakalpojums un tā sniegšana, bet plašsaziņas medija sniegtā informācija. Analizējot definīciju attīstību, būtiski uzsvērt (Seipp, Fathaigh, & van Drunen, 2023), ka 2007. gada ieteikumā Eiropas Komisija piedāvāja plašsaziņas mediju definīciju, kas saistīta gan ar to unikālajām funkcijām, sociālo atbildību, ietekmi uz sabiedrību.

Analizējot dažādas plašsaziņas mediju definīcijas veidošanas pieejas, arī Latvijas regulējumā būtu ieteicams ņemt vērā plašsaziņas mediju funkcijas un to ietekmi uz sabiedrību. Šādu pieeju piedāvā Eiropas Padomes ieteikums (The Council of Europe, 2011), kas ietver sešus plašsaziņas mediju identificēšanas kritērijus: nodomu darboties kā medijam; darbību, kas atbilst plašsaziņas mediju darbības pamatmērķim un uzdevumiem; piedāvātā satura redakcionālā kontrole; profesionālo standartu ievērošana; satura plaša izplatība; sabiedrības vajadzību apmierināšana. Šis ieteikums palīdz papildināt iepriekš piedāvātās definīcijas ar skaidru apņemšanos darboties sabiedrības interesēs un ievērot profesionālās darbības principus plašsaziņas mediju jomā, izvairoties no medija definēšanas tikai saistībā ar tehnoloģijām, uzņēmējdarbības formu vai pakalpojumu sniegšanu (citēts pēc Andersone, Meļņika, M. & Rožukalne, 2022).

Redakcionālās neatkarības un redakcionālās kontroles definēšana (Ņikuļceva, 2017):

- redakcionālā kontrole – kontrole par medija satura izvēles un satura pieejamības sabiedrībai organizāciju;
- medija redakcionālās neatkarības aizsardzība likumā;
- medija pienākuma publiskot savu redakcionālo politiku noteikšana (ētikas kodeksā);
- medija redaktora (galvenā redaktora) regulējums;
- līguma slēgšana starp medija īpašnieku un medija redakciju;
- redaktora neatkarības un caurskatāmas izvēles garantijas.

Minētā definīcija uzsver medija pamatfunkcijas, tomēr tā turpina iepriekš Latvijas regulējumā izmantoto tradīciju plašsaziņas medijus skatīt kā «līdzekli», nevis definēt kā patstāvīgu apakšsistēmu, kas mijiedarbojas ar citām apakšsistēmām (politika, ekonomika, kultūra u.c.) (Dimants, 2022).

Tāpēc sākotnējā definīcija ir papildināta, izmantojot ar pilnu nosaukumu «plašsaziņas medijs (i)» un cenšoties uzsvērt medija unikālās funkcijas kontekstā ar tā darbības principiem, bet neizceļot dažādas plašsaziņas mediju formas:

- «Plašsaziņas medijs, izmantojot dažādas tehnoloģijas, publiski sniedz informāciju, viedokļus, nodrošina sabiedrībai pieejamu, daudzveidīgu un plurālistisku diskusijas vidi, regulāri sniedz izglītojošu, izklaidējošu, kultūras saturu, **kas tiek redakcionāli kontrolēts atbilstoši vis pārņemtiem plašsaziņas mediju profesionālajiem principiem**».

Atbilstoši Gerharda Maleckes (*Gerhard Maletzke*) (1998) definīcijai, mediji var darboties, pateicoties daudzveidīgiem un pieejamiem komunikācijas kanāliem, ar to palīdzību tiek nodrošināta masu komunikācija. Tāpēc mediju tiesības ir savstarpēji saistītas ar masu komunikāciju, kas ir «process, ar kura palīdzību informācija tiek izplatīta publiski (t.i. bez ierobežojumiem vai

nosakot iepriekš definētu auditoriju), netiešā veidā (tātad izmantojot telpas, laika vai abu attālumumu starp komunikācijas dalībniekiem), tā parasti notiek vienā virzienā (t.i. komunikācijas procesā nemainot informācijas piedāvātāja un saņēmēja lomas), izmantojot tehnoloģiskos informācijas izplatīšanas līdzekļus (ko sauc arī par masu medijiem), lai sasniegtu izklaidētu auditoriju» (citēts pēc Handzhiyska and Mackay, 2017).

Definējot mediju tiesību objektus, jāmin vēl vairāki mediju tiesību un regulācijas aspekti: saglabāt daudzveidību, aizsargāt sabiedrību no preses ietekmes ļaunprātīgas izmantošanas, uzturēt augstus ziņu kvalitātes standartus un nodrošināt demokrātiskai sabiedrībai raksturīgu preses kvalitātes līmeni. Šo aspektu regulācija ir ļoti sarežģīta, jo tā var skart mediju neatkarību. Tas ir galvenais mediju «regulācijas paradokss, ka jebkura preses brīvības aizsardzības līdzekļu ieviešana var tikt uztverta kā preses brīvības ierobežojums» (Feintuch and Varney, 2006, 96). Analizējot mediju tiesību mērķus, var novērot, ka daļa no tiesību normām paredzētas, lai atbalsētu mediju produktu izplatīšanu, no otras puses – daudzas mediju tiesības attiecas uz mediju darbības un satura ierobežošanu.

Mediju tiesībās būtisks ir **redakcionālās neatkarības** princips. Tas izriet no universālā preses brīvības principa un precizē, ka mediju un žurnālistu darba veikšanai, patiesas un neatkarīgi sagatavotas informācijas sniegšanai ir būtiski nosacījumi. Šis princips kā mediju darbam nepieciešama privilēģija normatīvajos aktos sasaistīts ar redaktora atbildību par visu publicēto saturu, bet tas ir deklaratīvs, jo nav paredzēts mehānisms, kas aizsargā redakcionālo neatkarību (Likums Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem, 1991, 16. pants, 21. pants, 25. pants.).

Redakcionālās neatkarības jēdziens akadēmiskajā mediju tiesību un mediju politikas literatūrā atsevišķu avotu interpretācijā ir tuvs vai līdzvērtīgs redakcionālās autonomijas jēdzienam. Autonomija nozīmē tiesības uz pašnoteikšanos (neatkarība, suverenitāte, tiesiskais pamats neatkarīgai darbībai). Bet mediju jomā autonomiju var skatīt mezo un mikroorganizācijas un indivīda – līmenī. Indivīda (mediju gadījumā tas ir konkrētu pienākumu un lomu izpildītājs – žurnālists, redaktors, producenti) brīvība nozīmē brīvību no valsts, no citu (arī redakcijas) kontroles, aizsardzība no valsts institūciju patvaļas; tā var tikt skatīts arī indivīda darbības līmenis (radošā daļa).

Institucionāli mediju «autonomija rada neatkarību no citām sociālām un politiskām institūcijām, galvenokārt valsts un tirgus» (Ornebring, 2013, 39). Redakcionālā neatkarība vai redakcionālā brīvība parasti attiecas uz mediju profesionāļu darba apstākļiem mediju organizācijās. Redakcionālā autonomija nozīmē mediju organizāciju struktūru, kurā satura veidošana mēdžmenta līmenī tiek nodalīta no sadarbības ar reklāmdevējiem vai citiem biznesa partneriem, uzņēmuma finanšu darbības, mārketinga un citām medija darbībai būtiskām funkcijām. Šis termins ietver arī žurnālista autonomiju. Autonomija var būt arī funkcionāla: definēta kā statuss, kas medijus atšķir no citiem – pašnoteikšanās un morālās neatkarības forma. Komerציālā mediju sistēmā redakcionālā neatkarība tiek izprasta kā redaktora pienākums ne tikai brīvi veidot mediju saturu un par to atbildēt, bet arī pildīt mediju vadītāju uzdevumus, pienākumu sasniegt noteiktu mērķa auditoriju un satura veidošanas procesā uzņemties atbildību par medija finanšu rezultātiem (Rožukalne, 2013b). Sabiedrisko mediju gadījumā redakcionālā neatkarība nozīmē medija satura veidotāju (redakciju, redaktoru, žurnālistu, producentu u.c.) tiesības brīvi pieņemt lēmumus visos satura veidošanas posmos, neatkarīgi no sabiedriskā medija valdes un padomes.

Noslēgumā minami regulācijas veidošanai noderīgi **galvenie plašsaziņas medija pienākumi** (Ņikuļceva, 2017):

- Mediji ievēro Latvijas Republikas Satversmē un Latvijai saistošos starptautiskajos līgumos garantētās cilvēka pamattiesības, jo īpaši tiesības uz privātās dzīves, personas datu un goda un cieņas aizsardzību, bērnu tiesības, diskriminācijas aizliegumu un dzimumu līdztiesību.
- Mediji ievēro Latvijas kā neatkarīgas, demokrātiskas, tiesiskas, sociāli atbildīgas un nacionālas valsts pamatprincipus un darbojas Latvijas sabiedrības interesēs.
- Faktus un notikumus mediji noskaidro pēc iespējas pilnīgi un pārbauda to ticamību, kā arī atspoguļo tos patiesi, precīzi un objektīvi.
- Mediji, ievērojot savu redakcionālo politiku, veicina brīvu viedokļu apmaiņu un iepazīstina ar dažādiem neatkarīgiem viedokļiem un to kritiku.
- Komentārus un viedokļus mediji atdala no ziņām (faktiem).
- Mediji ievēro autortiesības un blakustiesības.
- Mediji ievēro profesionālās darbības un ētikas pamatprincipus, Mediju ētikas kodeksā un katra medija ētikas kodeksā.

7. Secinājumi

Lai arī Latvijā žurnālistu un citu mediju profesionāļu fiziskās drošības apdraudējuma risks ir zems, tomēr daudzi no viņiem izjūt apdraudējumu, kas saistīts ar dažāda veida uzbrukumiem un vērsanos pret mediju profesionāļiem tiešsaistes vidē, citos publiskas vai personiskas komunikācijas veidos vai situācijās. Tādos apstākļos var samazināties iespējas kvalitatīvi veikt darba pienākumus, nodrošināt daudzveidīgu un plurālistisku publiskās diskusijas vidi. Minētās tendences pasliktina žurnālistu un citu mediju profesionāļu darba apstākļus, ietekmē fizisko un mentālo veselību, veicina pašcenzūru (Rožukalne, Kažoka & Siliņa, 2024). Pētījums parāda vairākus būtiskus riskus un trūkumus drošības situācijā.

- Latvijā mediju profesionāļu drošību visbiežāk apdraud vajāšana, draudi, kibernobings, iebiedēšana, tiešsaistē un bezsaistē, draudi, nepietiekama aizsardzība publiskajā vidē, pretrunīgi noteikumi par aizsardzības iespējām kara un militāro konfliktu zonās.
- Atsevišķos pret medijiem vērstos tiesas procesos saskatāmas stratēģiskas vērsšanās pret publisku līdzdalību pazīmes. Savukārt, aizstāvot savas tiesības, žurnālisti nereti spiesti darboties individuāli, bez mediju uzņēmumu atbalsta, ja nav īpašnieku un/vai vadības izpratnes par drošības riskiem un to risinājumiem, kā arī īpašu pasākumu vai noteikumu žurnālistu aizsardzībai. Tas rada apstākļus, ka var samazināties iespējas kvalitatīvi veikt darba pienākumus, nodrošināt daudzveidīgu un plurālistisku publiskās diskusijas vidi. Minētās tendences pasliktina žurnālistu un citu mediju profesionāļu darba apstākļus, ietekmē fizisko un mentālo veselību, veicina pašcenzūru (Rožukalne, Kažoka & Siliņa, 2024).
- Būtiska problēma ir **dažāda veida vērsšanās pret žurnālistiem tīmekļa vidē** (verbāli uzbrukumi, goda un cieņas aizskārums, neslavas celšana, nevēlama sarakste, vajāšana, kibernobings u.c.). Mediju organizācijas un žurnālisti ir meklējuši palīdzību tiesībsargājošās institūcijās, bet to nav saņēmuši, tāpēc uzskata, ka ir neaizsargāti, neuzticas un nepaļaujas uz Latvijas tiesībsargājošajām institūcijām. To pierāda, piemēram, ilgstoša nespēja aizsargāt žurnālisti Ingu Sprinģi pret vajāšanu, lietas ierosināšanas atteikumi. Savukārt, tiesību jomas pārstāvji atzīst, ka nepietiekami izprot žurnālistu drošības problēmas, trūkst pieredzes, lai tās atpazītu un risinātu, lai gan esošais regulējums ir atbilstošs.
- Tiesībsargājošo institūciju pārstāvjiem trūkst **precīzu definīciju un vadlīniju**, kas dotu iespēju novērtēt mediju un to darbinieku tiesisko statusu, darbības mērķus, pienākumus un tiesības, konkrēto darbību atbilstību profesionālajiem principiem.
- Mediju organizāciju žurnālistu aizsardzības pasākumi **parasti ir reaktīvi**, pat lielajiem mediju uzņēmumiem pietrūkst resursu, lai regulāri aizstāvētu savu darbinieku tiesības. Atšķirībā no dažādās ES valstīs pieņemtās prakses, Latvijas medijos nepietiek pieredzes un resursu savu darbinieku aizstāvēšanai pret dažādu veidu drošības apdraudējumiem. Lai gan tiek piedāvāta psiholoģiskā palīdzība, atbalsts drošības līdzekļu iegādei, pašās **mediju organizācijās nav žurnālistu drošības jautājumu speciālistu** (IT speciālisti, juristi u.c.).
- Mediju profesionāļi ir **pieodzīvojuši uzbrukumus arī klātienē**, lielākoties politisko partiju rīkotajos publiskos pasākumos Covid pandēmijas laikā. Šajos gadījumos tie saņēmuši aizsardzību, piemēram, ierosinātas administratīvās lietas, noteikts sods.
- Latvijā var definēt šādas **mazāk aizsargātas mediju profesionāļu grupas**, kas saņem biežākus uzbrukumus, kuri saistīti ar profesionālo pienākumu veikšanu: sievietes, krievu valodā

rakstošo/raidošo mediju žurnālisti, atsevišķos gadījumos – brīvžurnālisti. Vēl viena grupa ir vietējo un reģionālo mediju profesionāļi, kam ir mazākas iespējas sevi aizstāvēt gan resursu trūkuma dēļ (finanses, pieejami speciālisti), gan tāpēc, ka reģionos policijai ir mazāk pieredzes un izpratnes šādu jautājumu izvērtēšanā. Jāatzīmē arī, ka žurnālistu profesionālās darbības dēļ dažkārt ir apdraudētas arī žurnālistu ģimenes.

- Izvērtējot žurnālistu drošības riskus un pieņemot lēmumus par konkrētiem gadījumiem, tiesībsargājošo iestāžu darbiniekiem **pietrūkst izpratnes par vārda brīvību, mediju brīvību, žurnālista darba specifiku**, tiesībām un pienākumiem, un žurnālistikas vietu demokrātiskā sabiedrībā. Šo būtisko aspektu un konteksta nezināšana neļauj pieņemt pietiekami izsvērtus un situācijai atbilstošus lēmumus, jo žurnālistu profesionālā darbība tiek pielīdzināta ikviena pilsoņa darbībām. Izvērtējot žurnālistu iesniegumus par tiesību aizskārumpu, tiesībsargājošās institūcijas tos skata kā jebkuras personas iesniegumus, **neņemot vērā mediju lomu demokrātiskā sabiedrībā un žurnālista profesionālos pienākumus**. Izpratnes trūkums skar arī tādu jomu kā, piemēram, avotu aizsardzība. Mediju darbinieku izpratne par policijas darbinieku noslodzi un resursu trūkumu situāciju neuzlabo, drīzāk veido apātiju un pasivitāti, nostiprinot «nesodāmības kultūru». Trūkst sadarbības starp medijiem un tiesībsargājošajām institūcijām, nav izveidoti efektīvi sadarbības formāti.
- Latvijā ir apspriests viens gadījums, kad žurnālista ierīcē atrasta ievietota **spiegprogramma-tūra**. Bet nepastāv ne regulējums, ne visiem iesaistītajiem saprotama prakse šajā jomā.
- Latvijā nav aktuālas vairākas citās valstīs nozīmīgās problēmas, piemēram, žurnālistu smaga fiziska iespaidošana, mediju profesionāļu slepkavības. Tomēr būtu vērts attīstīt izpratni par šiem jautājumiem žurnālistu kopienā un tiesībsargājošajās institūcijās.
- Aizstāvot savas tiesības, žurnālisti nereti spiesti darboties individuāli, bez mediju uzņēmumu atbalsta, ja nav īpašnieku un/vai vadības izpratnes par drošības riskiem, trūkst resursu, kā arī īpašu pasākumu vai noteikumu žurnālistu aizsardzībai.
- Atsevišķos pret medijiem vērstos tiesas procesos saskatāmas stratēģiskas vērtēšanas pret publisku līdzdalību dažas pazīmes. Tomēr stratēģiskas vērtēšanas procesu vērtēšanai trūkst precīzas metodoloģijas un nav veikta padziļināta ex post analīze.

Tiesu nolēmumu izpētes rezultātā atklātas prasības, kurās var saskatīt šādas **SLAPP pazīmes**:

- Nepamatotas prasības, kas neņem vērā mediju lomu un žurnālistu profesionālos pienākumus;
- Nesamērīgas kompensācijas prasības – risks, ka veidojas t.s. «atturošais efekts» attiecībā uz konkrētu tēmu atspoguļojumu, rodas pašcenzūras riski;
- Pārmērīgi gari tiesas procesi (līdz 7 vai pat 10 gadi), kas sagādā mediju uzņēmumiem materiālus zaudējumus. Paralēli atsevišķi mediji piedzīvojuši tiesas procesu ierosinātāju dažādos posmos izteiktus draudus ierosināt jaunus procesus un apzināti kavēt esošo prasību izskatīšanu, ja žurnālisti turpinās atspoguļot konkrētas tēmas, problēmas;
- Ja prasības par mediju darbību vai saturu iesniedz valsts institūcija vai valsts amatpersonas, zemāko līmeņu tiesu iestādes sprieduma argumentācijā ņem vērā minēto iestāžu vai to amatpersonu argumentāciju, nevis vārda brīvības tvērumu..

8. Priekšlikumi

Pētījumā izstrādāti arī priekšlikumi Latvijas žurnālistu drošības situācijas uzlabošanai. Kvalitatīvai šo priekšlikumu īstenošanai ir nepieciešama nevalstiskā sektora, žurnālistu profesionālo organizāciju un valsts institūciju partnerība un sadarbība. Žurnālistu un mediju profesionāļu drošības pasākumu īstenošanai būtu jāpiešķir nepieciešamais finansējums.

8.1. Nacionālā kontaktpunkta darbības modelis

Nacionālajam žurnālistu drošības kontaktpunktam būtu jāklūst par centrālo aktoru žurnālistu drošības nodrošināšanā Latvijā. Ieteicams pilnveidot darbību piecos galvenajos virzienos, kuru realizācijai jāatvēr pietiekami finansiālie, personāla un kompetenču resursi:

- **Atbalsts:** kontaktpunktam jānodrošina kompetentas konsultācijas un palīdzība žurnālistiem, citiem mediju speciālistiem un mediju uzņēmumiem saistībā ar aizsardzības iespējām, prevenciju un aizstāvību. Šādiem pakalpojumiem jābūt pieejamiem un efektīviem, un jāietver juridiskā, psiholoģiskā palīdzība, IT un citu saistīto jomu pārdomāti risinājumi, tiem jāparedz atbilstošs finansējums;
- **Koordinācija:** kontaktpunktam jāveido skaidri pārskatāmas struktūras un efektīvas sadarbības modeļi ar tiesībsargājošajām iestādēm, it īpaši Valsts policiju, efektīvas prevencijas un reaģēšanas nodrošināšanai. VP struktūrās vēlams sadarboties ar kompetentu darbinieku, kura amata pienākumu sarakstā, paredzot tam atbilstošu finansējumu, paredzēta iesaiste katra žurnālista iesnieguma izvērtēšanā;
- Vērtējot žurnālistu aizsardzības regulējumu un tā piemērošanu, ieteicams, pirmkārt, interpretēt jebkuru **drošības apdraudējumu kā žurnālista profesionālo pienākumu traucēšanu**, otrkārt, **prioritizēt žurnālistu iesniegumu policijai** izvērtēšanu kontekstā ar žurnālistu profesionālajiem pienākumiem un mediju lomu demokrātijā.
- **Ātra reaģēšana:** kontaktpunktam būtu jābūt nepieciešamiem resursiem tūlītējai reaģēšanai (t.sk. finansiāliem, tehniskiem, kompetenču u.c.) žurnālistu drošības apdraudējuma gadījumos, kā arī jāizstrādā skaidrs šādas reaģēšanas algoritms, balstoties uz konkrētu sadarbības un koordinācijas modeli partneru iesaistē. Jāattīsta sadarbība un komunikācija starp tiesībsargājošajām iestādēm, medijiem un mediju un žurnālistu organizācijām;
- **Informācija:** kontaktpunktam jāvāc, jāglabā un jāanalizē informācija par žurnālistu drošības apdraudējumu, tā izmaiņām, jāveic monitoringa pasākumi, sagatavojot informāciju iesaistītajām institūcijām un informējot sabiedrību;
- **Izglītošana:** kontaktpunkta pienākums ir arī sabiedrības izpratnes par žurnālistu drošību veidošana Nacionālā kontaktpunkta darbības modeļa sekmīgai nodrošināšanai būtu nepieciešama cieša un konstruktīva sadarbība ar mediju nozares organizācijām, augstskolām un tiesībsargājošajām iestādēm, atbilstošs finansējums.

8.2. Izmaiņas tiesiskajā regulējumā

Kopumā Latvijas normatīvo aktu regulējums vērtējams kā atbilstošs. Jāņem vērā, ka krasas un nepārdomātas regulējuma izmaiņas ar mērķi stiprināt žurnālistu drošību var radīt vārda

brīvības un mediju neatkarības. Tādēļ, mainot un precizējot regulējumu, šādi riski būtu rūpīgi jāizvērtē. Tomēr ir atsevišķi aspekti un virzieni, kādos ir iespējami pārdomāti precizējumi žurnālistu drošības garantēšanai Eiropas mediju politikas kontekstā. Ņemot vērā t.s. SLAPP direktīvas tvērumu un profesionālo pieredzi, atsevišķas būtiskas nozīmīgas regulējuma izmaiņas būtu vēlamas vai vismaz apspriežamas, pielāgojot direktīvas kritērijus nacionālajam regulējumam.

Tālāk uzskaitīti pētījuma rezultātā apkopotie ieteikumi izmaiņām normatīvajos aktos (detalizēts izklāsts pieejams ziņojuma pielikumā):

Likums	Izmaiņu mērķis un pamatojums
Administratīvās atbildības likums	Palielināt iespēju administratīvā pārkāpuma lietas (iespējams, definējot konkrētus pārkāpumu veidus) skatīt nevis divās, bet trīs tiesu instancēs, dodot iespējas pārsūdzēt lēmumus kasācijas iestādē.
Kriminālprocesa likums	Nostiprināt žurnālista avotu aizsardzību un žurnālista aizsardzību.
Civilprocesa likums	Attiecināt SLAPP regulējumu arī uz nacionāla līmeņa tiesvedības procesu.
Likums par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem	Izveidot un nostiprināt esošajā vai jaunā normatīvajā aktā mūsdienu plašsaziņas mediju vides procesiem atbilstošas definīcijas, kas attiecas uz likuma subjektiem, žurnālista pienākumiem un tiesībām, profesionālo pienākumu izpildes traucēšanu, plašsaziņas medija atbildību, nepublicējamu informāciju un citiem aspektiem.

Būtu ieteicamas **izmaiņas visos mediju regulācijas aktos**, lai

- Definētu žurnālista statusu, tiesības un pienākumus atbilstoši mūsdienu mediju ekosistēmas struktūrai, akcentējot definīcijā funkcionālās pazīmes, šīs definīcijas iekļaujot esošajā un jaunajā mediju regulējumā;
- Nodrošinātu Žurnālistu reģistra funkcionēšanu, ja apspriešanās rezultātā tiek pieņemts lēmums veidot Žurnālistu reģistru. Pēc šī lēmuma pieņemšanas, ieteicams, konkursa kārtībā izvēlēties profesionālo organizāciju, kas šo reģistru veido, uztur, atjauno, jo šāds priekšlikums prasa ļoti būtiskas regulējuma izmaiņas;
- Precizētu plašsaziņas mediju traktējumu vispārējā mediju regulējumā, izmantojot EK ieteikumus un Eiropas Mediju brīvības akta priekšlikumus.

8.3. Žurnālistu drošības jautājumu izpratnes veicināšana

Viens no galvenajiem uzdevumiem žurnālistu drošības situācijas uzlabošanā ir iesaistīto pušu zināšanu un izpratnes attīstīšana. Tam nepieciešams konceptuāls iesaistīto institūciju un politikas veidotāju atbalsts, atbilstošs finansējums.

Priekšlikumi pasākumiem, mācību tēmām un izglītojošu materiālu sagatavošanai.

- Mācībās uzmanība jāpievērš tādām **tēmām** kā mediju loma demokrātiskā sabiedrībā, mediju un žurnālistu tiesības, pienākumi, profesionālās procedūras darbā ar informāciju un avotiem, mediju un žurnālistikas ētika. Tā kā mediju vide mūsdienās pieredz strauju transformācijas vilni, žurnālista profesijas pietiekami kompleksai un mūsdienīgai definīcijai, viņa funkciju, neatkarības, darba pienākumu, atbildības un ar to saistīto risku izvērtēšanai būtu jāpievērš īpaša uzmanība. Tādēļ mācību programmu sagatavošanā līdzās tiesību speciālistiem būtu jāiesaista arī komunikācijas jomas profesionāļi.
- Līdzās apmācībām būtu jā sagatavo palīglīdzekļi (vadlīnijas, labās prakses apraksti), kas tiesībsargājošo iestāžu darbiniekiem atvieglotu pret mediju profesionāļiem vērsto pārkāpumu identifikāciju un klasifikāciju. Sadarbojoties mediju profesionālajām organizācijām un tiesībsargājošajām institūcijām, jāveido **kopīgas vadlīnijas un apmācības** policijas darbiniekiem un mediju profesionāļiem.
- Jāizstrādā ērti lietojamas **iesniegumu formas**, kas izmantojamas, lai vērstos tiesībsargājošajās institūcijās.
- Iesniegumu un tiesas prasību izskatīšanā konflikti jāvērtē, izmantojot **galvenās generālklausulas**, – vai žurnālists darbojies labā ticībā, vai to raksturo godprātība, žurnālista pienākumi, tiesības, darba būtība un darba process jeb žurnālistikas epistemoloģija; jāanalizē izņēmuma gadījumi, kas saistīti ar žurnālista darbu sabiedrības interesēs.
- Jā sagatavo **skaidrojums par profesionālo pienākumu kontekstā saņemtiem draudiem**, jo pašreizējais formulējums, kas ietver «pamatotu pārliecību» saistībā ar draudiem, ir pārāk vispārīgs.
- Jāattīsta **studiju kursi** par žurnālistu drošību kā komunikācijas, tā tieslietu augstākās izglītības programmās, paredzot arī praktiskas starpdisciplināras apmācības. Dziļāka izpratne par žurnālistikas drošības tiesiskajiem aspektiem un riskiem būtu nepieciešama arī nākamajiem žurnālistiem, tādēļ padziļinātus šāda satura segmentus būtu vēlams ieviest arī žurnālistikas un komunikācijas jomas mācību programmās.
- Jāveido **mācību materiālu bāze** mūžizglītības nodrošināšanai par žurnālistu drošību, paredzot konkrētu nodarbību skaitu, tēmas, auditorijas (tiesībsargājošo institūciju darbinieki, tiesneši, juristi, mediju profesionāļi).
- Jānodrošina **mūžizglītības pasākumu** finansiālā un tehniskā bāze, ietverot nacionāla, reģionāla un ES līmeņa pasākumus: seminārus, darbnīcas, diskusijas. Svarīgs uzdevums ir informācijas un izglītības veicināšana par mediju brīvību un žurnālistikas lomu žurnālistu drošības kontekstā **sabiedrībā kopumā**. Tam būtu jāparedz nepieciešamais finansējums.

8.4. Kvantitatīvs un kvalitatīvs ar žurnālistu drošību saistīto datu monitorings

Tā kā Kultūras ministrija ir atbalstījusi Žurnālistu drošības kontaktpunkta izveidi, būtu vēlams, ka šī iniciatīva kļūst par pastāvīgu mehānismu. Kontaktpunkts varētu nodrošināt monitoringa datu vākšanu, sadarbojoties ar nozares biedrībām, organizācijām un tiesībsargājošajām iestādēm.

Šobrīd nav datu par konkrētu ar žurnālistu drošību saistīto problēmu apjomu, tādēļ būtu jānodrošina datu vākšana un pastāvīgs monitorings šādiem rādītājiem:

- Ar drošības apdraudējumu saistīto mediju profesionāļu iesniegumu skaits policijā, prokuratūrā, to satura struktūra (prasības būtība, iesaistītie mediji, mediju profesionāļi);
- Resorisko pārbaužu skaits par iesniegumiem, kas saistīti ar žurnālistu drošību;
- Žurnālistu tiesību aizstāvībai ierosinātās krimināllietas, civillietas par drošības aizskārumu;
- Pret medijiem ierosinātās krimināllietas, civillietas, administratīvās lietas, to satura struktūra (prasības, nolēmumi, iesaistītie mediji, mediju profesionāļi);
- SLAPP gadījumu skaits Latvijā, par to informējot iesaistītās puses, lai nodrošinātu profesionāļu diskusiju par SLAPP;
- Identificētās t.s. SLAPP lietas, to satura struktūra (prasības, nolēmumi, iesaistītie mediji, mediju profesionāļi), SLAPP pazīmes;
- Ar mediju profesionāļu drošību saistītās regulējuma izmaiņas, pašregulācijas izmaiņas;
- Iesniegumi Latvijas Mediju ētikas padomē, Latvijas Žurnālistu asociācijā, sabiedrisko mediju ombudam u.c. profesionālajās organizācijās, kas varētu tikt interpretētas saistībā ar žurnālistu vai citu mediju profesionāļu drošības aizskārumu;
- Drošības aizskārumu skaits un veidi – tiešsaistē un bezsaistē;
- Spiegrammatūras ieviešanas mediju profesionāļu ierīcēs – gadījumu skaits un pamatojums;
- Kiberuzbrukumu skaits medijiem, to darbiniekiem, uzbrukumu veidi;
- Izveidotās vadlīnijas, iesniegumu formas par žurnālistu drošību – skaits, problēmjaudājumi, auditorija;
- Žurnālistu drošības jautājumiem veltīti studiju kursi, to apjoms, tēmas, studentu skaits, kas tos apguvuši;
- Medijiem, žurnālistiem sniegto juridisko un psiholoģisko konsultāciju skaits.

9. Atsauces un avoti

- Andersone, I., Meļņika, M. & Rožukalne, A. (2022). Elektronisko mediju (e-mediju) tiesības, U. Ķinis (red.), Informācijas sabiedrības tiesību pamati. Rīga: Rīgas Stradiņa Universitāte, 509 – 615.
- Azanda, I., Jaunalksne, I. un Bjerregård, M.G. 2018. Rokasgrāmata žurnālistiem. Īsi par mediju likumiem. Rīga: Re:Baltica un SSE Riga Mediju studiju centrs.
- Baroni, A., d'Haenens, L., & Lo, W. H. (2022). Protecting journalists from harassment: Comparing existing protection mechanisms and the effects on democracy. In J. Trappel & T. Tomaz (Eds.), Success and failure in news media performance: Comparative analysis in the Media for Democracy Monitor 2021 (pp. 59-77). Nordicom, University of Gothenburg. <https://doi.org/10.48335/9789188855589-3>
- Borg, T. (2021, June 3). Daphne Caruana Galizia's murder was a 'wake-up-call' to create an anti-SLAPP directive. Malta Independent. <https://www.independent.com.mt/articles/2021-06-03/local-news/Daphne-Caruana-Galizia-s-death-was-a-wake-up-call-to-create-an-anti-SLAPP-directive-6736234032>
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. Qualitative Research in Psychology, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Chen, G. M., Pain, P., Chen, V. Y., Mekelburg, M., Springer, N., & Troger, F. (2020). 'You really have to have a thick skin': A cross-cultural perspective on how online harassment influences female journalists. Journalism, 21(7), 877-895. <https://doi.org/10.1177/1464884918768500>
- Chocarro, S., Bollinger, L., Leuven, M., Salomon, E., & Torsner, S. (2020). Safety of female journalists online: A #SOFJO resource guide. Organization for Security and Co-operation in Europe.
- Cobalt. (04.07.2017). Žurnālista definēšana. Pienākumi un tiesības. Prezentācija LR Kultūras ministrijas darba grupā. (Nepublicēts).
- Dalkey, N., & Helmer, O. (1963). An experimental application of the Delphi method to the use of experts. Management Science, 9(3), 458-467.
- Delfi (2019). Re:Baltica' žurnālistu vajāšanas lietā policija uzsākusi kriminālprocesu, ziņo sabiedriskie mediji (papildināts) <https://www.delfi.lv/161/criminal/51734617/re-baltica-zurnalistu-vajasanas-lieta-policija-uzsakusi-kriminalprocesu-zino-sabiedriskie-mediji-papildinats>
- Delfi (2022) Žurnālistes Sprinģes vajāšanā apsūdzētajam Sondaram piespriež cietumsodu. <https://www.delfi.lv/161/criminal/54141874/zurnalistes-springes-vajasana-apsudzetajam-sondaram-piespriez-cietumsodu>
- Deuze, M. (2005). What is journalism? Professional identity and ideology of journalism reconsidered. Journalism. 6(4), 1 – 23.
- Devereux, E. (2013). Understanding the Media, 3rd ed. New York, London: SAGE Publications Ltd.
- Dimants, A. (2022). Latvijas prese 200 gados no «Latviešu Avīzēm» līdz digitālo mediju laikmetam. Latvijas Mediji.

- Edström, M. (2016) The trolls disappear in the light: Swedish experiences of mediated sexualised hate speech in the aftermath of Behring Breivik. *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy* 5(2): 96-106. DOI: 10.5204/ijcsd.v5i2.314.
- Feintuch, M., & Varney, M. (2006). *Media regulation, Public Interest and the Law*, 2nd ed. Edinburgh University Press.
- Ferrier, M. (2018). Attacks and harassment: The impact on female journalists and their reporting. TrollBusters & International Women's Media Foundation.
- Grisham, Th. (2009). The Delphi technique: A method for testing complex and multifaceted topics. *International Journal of Managing Projects in Business*.
2. 10.1108/17538370910930545.
- Guest, G., MacQueen, K., & Namey, E. (2012). *Applied thematic analysis*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
- Handzhiyska, L., & Mackay, Ch. (2017). *Introduction to Media Law*. Verein Freies Radio Wien.
- Ivask, S. (2024). Teaching safety of journalists: Student responses and solutions to occupational risks and hostility. *Journalism & Mass Communication Educator*, 79(3), 306-322. <https://doi.org/10.1177/10776958241248731>
- Johnston, J., & Wallace, A. (2017). Who is a Journalist? Changing legal definitions in a de-territorialised media space. *Digital Journalism*, 5 (7), 850 – 867.
- Jurista Vārds. (05.08.2014.). Kāpēc apķīlāja žurnāla «Ir» izdevēja aktīvus. Nr. 30 (832), 10.lpp.
- Kantola, A., & Harju, A. A. (2021). Tackling the emotional toll together: How journalists address harassment with connective practices. *Journalism*. <https://doi.org/10.1177/14648849211055293>
- Kerševan, T., & Poler, M. (2023). Silencing journalists in matters of public interest: Journalists and editors assessments of the impact of SLAPPs on journalism. *Journalism*. <https://doi.org/10.1177/14648849231210695>
- Koliska, M., & Assmann, K. (2021). Lügenpresse: The lying press and German journalists' responses to a stigma. *Journalism*, 22(11), 2729-2746. <https://doi.org/10.1177/1464884919894088>
- Liepa, L. (2023). Iespējamās izmaiņas Latvijas Republikas tiesību aktos, kas sekmētu ES direktīvas priekšlikuma mērķu sasniegšanu Latvijā, paredzot mediju augstāku aizsardzību pret SLAPP pazīmēm atbilstošām tiesvedībām. Latvijas Mediju ētikas padome. <https://ej.uz/juridatzinums>
- Linstone, H. A., & Turoff, M. (Eds.). (1975). *The Delphi method: Techniques and applications*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- LMĒP [Latvijas Mediju ētikas padome] (2021) Latvijas Mediju ētikas padome augustā izvērtējusi divas sūdzības un sagatavoja ziņojumu par žurnālistu tiesību aizsardzību un nepamatotu aizskārumu novēršanu. <https://www.lmepadome.lv/jaunumi/params/post/3615749/>
- Maares, P., & Hanusch, F. (2023) Understanding Peripheral Journalism from the Boundary: A Conceptual Framework. *Digital Journalism*, 11(7), 1270-1291, DOI: 10.1080/21670811.2022.2134045
- McQuail, D. (2010). *McQuail's Mass Communication Theory* (6th ed.). London: SAGE.
- Miller, K. C. (2022). The «Price you pay» and the «Badge of honor»: Journalists, gender, and harassment. *Journalism & Mass Communication Quarterly*. <https://doi.org/10.1177/10776990221088761>

- Miller, K. C., & Lewis, S. C. (2022). Journalists, harassment, and emotional labor: The case of women in on-air roles at US local television stations. *Journalism*, 23(1), 79-97. <https://doi.org/10.1177/1464884919899016>
- Ņikuļceva, I. (04.07.2017). Latvijas mediju regulējums. Medija statuss. Ombuds. Prezentācija LR Kultūras ministrijas darba grupā. (Nepublicēts).
- Okoli, C., & Pawlowski, S. (2004). The Delphi method as a research tool: An example, design considerations and applications. *Information & Management*, 42, 15-29. 10.1016/j.im.2003.11.002.
- Ornebring, H. (2013). Anything you can do, I can do better? Professional journalists on citizen journalism in six European countries. *The International Communication Gazette*. 75(1), 35-53.
- OSCE (2022). Special Report on Data Collection, Analysis and Reporting on Attacks and Violence against Journalists. <https://www.osce.org/representative-on-freedom-of-media/530605>
- Ozola-Balode, Z. (2022a, January 6). Seksuālā aizskaršanā vainotais imunologs vēršas pret žurnālisti [Immunologist accused of sexual harassment turns against journalist]. LSM.lv. <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/seksuala-aizskarsana-vainotais-imunologs-versas-pret-zurnalisti.a437744/>
- Ozola-Balode, Z. (2022b, June 20). Policija izbeidz administratīvā pārkāpuma procesu pret žurnālisti Olgu Dragiļevu [Police terminate administrative violation proceedings against journalist Olga Dragileva]. LSM.lv. <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/policija-izbeidz-administrativa-parkapuma-procesu-pret-zurnalisti-olgu-dragilevu.a462342/>
- Panievsky, A. (2021). The strategic bias: How journalists respond to antimedia populism. *The International Journal of Press/Politics*. <https://doi.org/10.1177/19401612211022656>
- Posetti, J., Aboulez, N., Bontcheva, K., Harrison, J., & Waisbord, S. (2021). Online violence against women journalists: A global snapshot of incidence and impacts. International Center for Journalists & UNESCO
- Priya, A. (2021). Case Study Methodology of Qualitative Research: Key Attributes and Navigating the Conundrums in Its Application. *Sociological Bulletin*, 70(1), 94-110. <https://doi.org/10.1177/0038022920970318>
- Repečkaite, D., Dreijere, V. Laine, M. (2021) «Lasīsi izsistos zobus ar laužiem pirkstiem». Kāpēc Baltijā nevedas ar interneta agresijas apkarošanu. <https://rebaltica.lv/author/daiva-repeckaite-vita-dreijere-un-martins-laine-speciali-rebaltica/>
- Rožukalne, A. (2013b). Editorial independence in the Latvian news media: Ownership interests and journalistic compromises. *Media Transformations*, 9, 80 -101.
- Rožukalne, A., Kažoka, A., & Siliņa, L. (2024). «Are Journalists Traitors of the State, Really?»—Self-Censorship Development during the Russian–Ukrainian War: The Case of Latvian PSM. *Social Sciences*, 13(7), 350.
- Seipp, T., Fathaigh, R. Ó., & van Drunen, M. (2023). Defining the ‘media’ in Europe: pitfalls of the proposed European Media Freedom Act. *Journal of Media Law*, 15(1), 39–51. <https://doi.org/10.1080/17577632.2023.2240998>
- Shin, W., Kim, C., & Joo, J. (2021). Hating journalism: Anti-press discourse and negative emotions toward journalism in Korea. *Journalism*, 22(5), 1239-1255. <https://doi.org/10.1177/1464884920985729>

- Tomaz (Eds.) Success and failure in news media performance: Comparative analysis in the Media for Democracy Monitor 2021 (pp. 59–77). Nordicom, University of Gothenburg. <https://doi.org/10.48335/9789188855589-3>
- Trappel, J. & Tomaz, T. (Eds.) (2021). Success and failure in news media performance: Comparative analysis in the Media for Democracy Monitor 2021. Nordicom, University of Gothenburg.
- UNESCO (2012) UN Plan of Action on the Safety of Journalists and the Issue of Impunity. <https://www.unesco.org/en/safety-journalists/un-plan-action>
- UN (2022) Journalism – an essential but dangerous profession. <https://www.un.org/en/safety-journalists>
- Verza, S. (n.d.). SLAPP: The background of strategic lawsuits against public participation. European Centre for Press & Media Freedom. <https://www.ecpmf.eu/slapp-the-background-of-strategic-lawsuits-against-public-participation/>
- Zelče, V. (2018). Latvijas mediju vides daudzveidība. LU Akadēmiskais apgāds.

LR normatīvie akti

- Administratīvās atbildības likums. Latvijas Republikas likums. 01.07.2020. Latvijas Vēstnesis. 225, 14.11.2018.
- Administratīvā procesa likums. Latvijas Republikas likums. 01.02.2004. Latvijas Vēstnesis. 164, 14.11.2001.
- Civillikums. Latvijas Republikas likums. 01.09.1992. Latvijas Vēstnesis. 41, 20.02.1937.
- Civilprocesa likums. Latvijas Republikas likums. 01.03.1999. Latvijas Vēstnesis. 326/330, 03.11.1998.
- Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likums. Latvijas Republikas likums. 11.08.2010. Latvijas Vēstnesis. 118 (4310), 28.07.2010.
- Fizisko personu datu apstrādes likums. Latvijas Republikas likums. 05.07.2018. Latvijas Vēstnesis. 132 (6218), 04.07.2018.
- Krimināllikums. Latvijas Republikas likums. 01.04.1999. Latvijas Vēstnesis. 199/200 (1260/1261).
- Latvijas Republikas Satversme. Latvijas Republikas likums. 15.02.1922. Latvijas Vēstnesis. 43, 01.07.1993.
- Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem. Latvijas Republikas likums. 01.01. 1991. Ziņotājs. 5/6, 14.02.1991.

ES dokumenti

- Council of Europe. 2011.Recommendation CM/Rec(2011)7 of the Committee of Ministers to member states on a new notion of media. https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805cc2c0
- Council of Europe (2020) How to protect journalists and other media actors? <https://edoc.coe.int/en/media/8283-how-to-protect-journalists-and-other-media-actors.html>
- Council of Europe. (2023a). How to protect journalists and other media actors? Extended (2023). <https://edoc.coe.int/en/media/11645-how-to-protect-journalists-and-other-media-actors-extended.html>

- Council of the EU. (2021). Current trends in threats to freedom of expression: Interference with the coverage of public events, broadcasting bans and strategic lawsuits. <https://rm.coe.int/native/0900001680a4a958>
- Direktīva 2010/13/ES. Audiovizuālo mediju pakalpojumu (AMP) direktīva (05.05.2010). 15.4.2010. Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis. OV L 95, 1.–24. lpp. Iegūts no: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=LEGISSUM%3Aam0005>
- Council of the EU. (2023). Stronger press freedom and free speech protection: Council agrees position on anti-SLAPP law. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/06/09/stronger-press-freedom-and-free-speech-protection-council-agrees-position-on-anti-slapp-law/>
- Council of the EU. (2024). Anti-SLAPP: Final green light for EU law protecting journalists and human rights defenders. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/03/19/anti-slapp-final-green-light-for-eu-law-protecting-journalists-and-human-rights-defenders/>
- Council of the European Union (2014) EU Human Rights Guidelines on Freedom of Expression Online and Offline https://www.eas.europa.eu/sites/default/files/eu_human_rights_guidelines_on_freedom_of_expression_online_and_offline_en.pdf
- Council of the European Union (2022) FREEDOM OF EXPRESSION IN 2021 <https://rm.coe.int/freedom-of-expression-2021-en/1680a6525e>
- EK [Eiropas Komisija] KOMISIJAS IETEIKUMS (16.9.2021) par aizsardzības, drošības un pilnvērtīgu iespēju nodrošināšanu žurnālistiem un citiem mediju profesionāļiem Eiropas Savienībā. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11812-2021-INIT/lv/pdf>
- EPMK [Eiropas Padomes Ministru komiteja]. (2016). Ieteikumi CM/Rec(2016)4[1] dalībvalstīm par žurnālistikas aizsardzību un žurnālistu un citu plašsaziņas līdzekļu darbinieku drošību [tulkojums latviešu valodā pieejams]. https://www.vvc.gov.lv/lv/starptautiskie-tiesibu-akti/ministru-komitejas-ieteikums-cmrec201641-dalibvalstim-par-zurnalistikas-aizsardzibu-un-zurnalistu-un-citu-plassazinas-lidzeklu-darbinieku-drosibu?utm_source=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2
- ESOV [Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis] (2010). EIROPAS PARLAMENTA UN PADOMES DIREKTĪVA 2010/13/ES (2010. gada 10. marts), par to, lai koordinētu dažus dalībvalstu normatīvajos un administratīvajos aktos paredzētus noteikumus par audiovizuālo mediju pakalpojumu sniegšanu (Audiovizuālo mediju pakalpojumu direktīva). L 95/1, 15.4.2010. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32010L0013>
- ESOV [Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis] (2022) KOMISIJAS IETEIKUMS (ES) 2022/758 (2022. gada 27. aprīlis) par sabiedrības līdzdalībā iesaistījušos žurnālistu un cilvēktiesību aizstāvju aizsardzību pret acīmredzami nepamatotu vai ļaunprātīgu tiesvedību («stratēģisku tiesvedību pret sabiedrības līdzdalību»). L138/30, 17.5.2022. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022H0758>
- ESOV [Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis] (2024a). EIROPAS PARLAMENTA UN PADOMES DIREKTĪVA (ES) 2024/1069 (2024. gada 11. aprīlis) par sabiedrības līdzdalībā iesaistījušos personu aizsardzību pret acīmredzami nepamatotām prasībām vai ļaunprātīgu tiesvedību («stratēģiska tiesvedība pret sabiedrības līdzdalību»). L.16.4.2024. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202401069

- European Commission. (2022b, April 27). Commission tackles abusive lawsuits against journalists and human rights defenders ,SLAPP's. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_2652
- European Parliament. (2021). European Parliament resolution of 11 November 2021 on strengthening democracy and media freedom and pluralism in the EU [Original title in Latvian: Eiropas Parlamenta 2021. gada 11. novembra rezolūcija par demokrātijas, mediju brīvības un plurālisma stiprināšanu ES]. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0451_LV.html
- Eiropas Parlaments Oficiālais Vēstnesis. (2024. gada 11. aprīlis) EIROPAS PARLAMENTA UN PADOMES DIREKTĪVA (ES) 2024/1069 par sabiedrības līdzdalībā iesaistījušos personu aizsardzību pret acīmredzami nepamatotām prasībām vai ļaunprātīgu tiesvedību («stratēģiska tiesvedība pret sabiedrības līdzdalību»). https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202401069
- EIROPAS PARLAMENTA UN PADOMES REGULA (ES) 2016/679 (27.04.2016.) par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti un ar ko atceļ Direktīvu 95/46/EK (Vispārīgā datu aizsardzības regula). 04.05.2016. Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis. L119/1.
- OJEU [Official Journal of the European Union] (2022) European Parliament resolution of 11 November 2021 on strengthening democracy and media freedom and pluralism in the EU: the undue use of actions under civil and criminal law to silence journalists, NGOs and civil society (2021/2036(INI) OJEU, 205.2., 20.5.2022. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021IP0451>
- Parlamenta un Padomes Direktīva 2001/29/EK (2001. gada 22. maijs) par dažu autortiesību un blakustiesību aspektu saskaņošanu informācijas sabiedrībā. Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis L 167 , 22/06/2001. Lpp. 0010 – 0019.
- The Council of Europe. (2012). Recommendation CM/Rec(2011)7 on a new notion of media. <https://edoc.coe.int/en/media/8019-recommendation-cmrec20117-on-a-new-notion-of-media.html>

10. Izmantotie saīsinājumi

AVMPD – Audiovizuālo mediju pakalpojumu direktīva

ECT – Eiropas Cilvēktiesību tiesa

EDSO – Eiropas Drošības un sadarbības organizācija

EK – Eiropas Komisija

EMFA – Eiropas Mediju Brīvības akts

(abreviatūra veidota no angļu val. *European Media Freedom Act*)

EP – Eiropas Padome

ES – Eiropas Savienība

ESOV – Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis

FGD – fokusa grupas diskusija KM – Kultūras ministrija

LMĒP – Latvijas Mediju ētikas padome

LŽA – Latvijas Žurnālistu asociācija

SLAPP – stratēģiska tiesvedība pret publisku līdzdalību

(abreviatūra veidota no angļu val. *Strategic Lawsuit Against Public Participation*)

VP – Valsts policija

UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization